

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЕЧЕНЮК АЛЛА ПЕТРІВНА

УДК 338.48 (045)

ДИСЕРТАЦІЯ

**«ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО
ТУРИЗМУ»**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ (підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник
Іванишин Володимир Васильович,
доктор економічних наук,
професор

Кам'янець-Подільський – 2018

АНОТАЦІЯ

Печенюк А.П. Формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму.– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Подільський державний аграрно-технічний університет, Кам'янець-Подільський, 2018.

Дисертаційне дослідження містить обґрунтування теоретико-методичних засад та прикладних положень формування стратегії розвитку сфери сільського зеленого туризму. Наукові дослідження переконують нас у тому, що саме сільський зелений туризм в комплексі з іншими галузями зможе вирішити ряд економічних, соціальних, екологічних та гуманітарних проблем, характерних для сільських територій нашої держави. Таким чином окреслюється проблема знаходження перспективних векторів формування стратегії розвитку галузі. У роботі досліджено сутність сільського зеленого туризму та процеси формування стратегії його розвитку, які містять узагальнення та поглиблення теоретико-методичних засад та розробку науково-практичних рекомендацій щодо напрямів стратегічного розвитку досліджуваної сфери.

В дисертаційній роботі систематизовано погляди науковців щодо тлумачення поняття «сільський зелений туризм». Встановлено, що загальною ознакою сільського туризму є поняття створеної атмосфери, яка, в основному, й визначає якість туристичного продукту з позицій споживача. Сутність сільського зеленого туризму (СЗТ) розкривається також у його функціях, які ми пропонуємо доповнити когнітивною та антиурбанізаційною. Когнітивна функція визначає емоційну і психологічну сторону, антиурбанізаційна полягає в стримуванні змін у традиційних сільських поселеннях. На основі виявлених ідентифікаційних ознак у роботі запропоновано авторське визначення сутності дефініції «сільський зелений туризм», під яким розуміється вид соціально-економічної діяльності сільських мешканців, який відповідає вимогам

екологічних стандартів, спрямований на сталий розвиток сільських територій з метою забезпечення добробуту громадян та досягнення морально-психологічних цілей споживачів внаслідок отриманої туристичної послуги. Головним критерієм віднесення досліджуваної діяльності до СЗТ вважаємо наявність документа, який засвідчує його екологічну складову. Значні перспективи вбачаємо у розвитку напрямів «зеленої економіки», зокрема органічного землеробства, та функціонуванні мереж «зелених шляхів». Для успішного розвитку сільського зеленого туризму необхідна стратегія, базована на вираженій спеціалізації кожного регіону України, яка підкреслить унікальність туристичного продукту.

При дослідженні підходів до оцінки економічної ефективності сільського зеленого туризму було систематизовано напрямки оцінки економічних показників розвитку сільського туризму на галузевому (національному) рівні, згруповано показники відповідно до напрямів, запропоновано включити до розрахунку показники, які би характеризували економічну ефективність від використання об'єктів загальнонаціональної, культурної, архітектурної, історичної спадщини в якості атракції сільських територій. В сукупності це покращить інформаційне забезпечення щодо розвитку СЗТ, що важливо для формування стратегії розвитку регіону.

В дослідженні здійснено комплексну оцінку соціально-економічних умов становлення галузі, її економічної ефективності, охарактеризовано природно-ресурсний потенціал Хмельницької області, який є доволі привабливим для туристів. Обґрунтовано, що для формування туристичного продукту регіону слід залучати не лише потужний природно-заповідний фонд, історико-архітектурну спадщину, а також аграрний сектор, який виробляє органічну продукцію. Виявлено, що для сільського туризму України характерна нерівномірність його розвитку в різних регіонах. Встановлено, що практично всі господарства, зайняті у досліджуваній сфері, досягли економічної ефективності, різниця полягає лише у розмірі фінансового результату. Разом з тим, недостатнє охоплення статистичними спостереженнями всіх суб'єктів-

надавачів послуг применшує роль сільського туризму, про що свідчать показники частки СЗТ у загальних показниках розвитку туризму країни.

В роботі представлено результати анкетного опитування, яке проводилось серед власників селянських господарств, зайнятих у сільському туризмі та потенційних споживачів (мешканців великих міст), що дало можливість оцінити наявний стан розвитку досліджуваної галузі, виявити проблеми та перспективи розвитку, а також з'ясувати мотиваційні чинники щодо зайняття сільським туризмом господарями садиб та виявити настрої потенційних споживачів.

Проведене дослідження дозволило виділити чинники, що гальмують розвиток СЗТ. Це: відсутність державної політики та інформаційної підтримки, належної інфраструктури села, обмежений вибір дозвілля, відсутність лідерів у громадах, висока питома вага аграрного виробництва та ручної праці у селянських господарствах, відсутність координаційного центру між сільськими громадами, органами влади та споживачами з приводу розвитку туризму. Отримані дані слугуватимуть підґрунтям реалізації ефективної державної політики, що проявлятиметься соціальною рекламою СЗТ, створенням сприятливого інформаційного середовища розвитку галузі, формуванням престижності споживання туристичного продукту, що вплине на попит та якість послуг.

При формуванні стратегії розвитку сільського туризму, з метою оцінки можливих туристичних потоків, був зроблений прогноз щодо кількості внутрішніх туристів та зовнішніх, який показав негативну тенденцію їх зниження. Це дозволило обґрунтувати напрямки стратегії сільського зеленого туризму регіону та запропонувати його розвиток на основі поглиблення туристичної спеціалізації (історичний туризм) шляхом інтеграції з екологічно орієнтованою аграрною сферою та розвиток соціального туризму. З цією метою запропоновано окремі сільські райони, які відносяться до природно-заповідного фонду (територій національних природних парків та їх екологічних коридорів) визначити територіями пріоритетного розвитку сільського зеленого туризму і в

межах цих туристичних дестинацій реалізувати принципи сталого розвитку. В дослідженні пропонується екологічний аудит як спосіб визначення екологічних проблем територій та постійне здійснення моніторингу екологічної складової туристичного продукту регіону шляхом впровадження міжнародних стандартів екологічного менеджменту.

В дослідженні удосконалено модель, яка передбачає розвиток соціального туризму та залучення споживачів пільгових категорій населення до сільського зеленого туризму шляхом впровадження соціального туристичного ваучера, що дозволить спростити потенційним споживачам доступ до туристичних послуг, а господарям сільських садиб гарантуватиме придбання сформованого туристичного продукту.

З метою отримання повної та достовірної інформації щодо реальних масштабів сільського туризму та виведення галузі із тіні, в роботі удосконалено модель статистичних спостережень щодо діяльності особистих селянських господарств, які зайняті у цій сфері, шляхом введення відповідних додатків до існуючих форм статистичних спостережень та звіту, який подається сільськими (територіальними) органами державної влади до органів державної служби статистики.

В роботі обґрунтовано необхідність впровадження туристичної ренти як способу самофінансування територій сільського туризму. Її формування, розподіл та використання має базуватись на дотриманні певних умов: рента виходить від єдиного учасника; платником є підприємницький сектор; використання ренти для фінансування СЗТ на рівні територій; залежність від ділової активності підприємницького сектора; відмінність у фінансуванні окремих регіонів; впровадження ренти не є підставою для збільшення цін і тарифів на послуги; частина рентних платежів залишається у суб'єкта сільського зеленого туризму, інша – фінансує туристичну інфраструктуру.

Проведені у дисертаційній роботі дослідження дали можливість розробити модель регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму, завданням діяльності якого є координація

взаємозв'язків між суб'єктами сільського зеленого туризму та виробниками органічної продукції з метою стимулювання екологічного розвитку території та формування конкурентоздатної туристичної послуги. Основні напрями діяльності Центру: організація інформаційної підтримки для господарів сільських садиб (інформаційний центр) та формування позитивного іміджу туристичного продукту, закупівля послуг у сільських господарів та змістове наповнення турів з наступною їх реалізацією споживачам, встановлення нормативів на туристичне навантаження територій пріоритетного розвитку, розробка рекомендацій щодо удосконалення екологічної діяльності, стимулювання організації самоконтролю господарствами чи територіальними органами влади шляхом впровадження екологічних стандартів (EMAS, Green Key, «Жива планета»), економічне регулювання впливу туристичних домогосподарств на довкілля, стимулювання залучення еколого-орієнтованих інвестицій, впровадження ресурсозберігаючих технологій. Для фінансового забезпечення діяльності Центру пропонуємо формування екологічного фінансового фонду розвитку СЗТ, джерела якого визначені наступним чином: добровільні внески громадян, компенсації та відшкодування за порушення природоохоронного законодавства, кошти міжнародних грантів, кошти бюджету, плата за надані центром послуги, рентні платежі. Напрями використання: удосконалення інфраструктури, рекламно-інформаційні цілі, стимулювання екологічних заходів, оплата послуг сертифікаційних центрів.

Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме взаємовигідній співпраці суб'єктів ринку сільського зеленого туризму регіону і органів місцевого самоврядування, збереженню довкілля і унікальності національних природних парків, а також сталому розвитку села.

Ключові слова: сільський зелений туризм, стратегічні напрямки розвитку, садиби сільського зеленого туризму, продукт сільського зеленого туризму, екологічна складова туристичного продукту, території пріоритетного розвитку, еколого-економічний розвиток.

ABSTRACT

**Pecheniuk A. P. Strategy formation of rural green tourism development. -
Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.**

Thesis for Candidate degree in economic sciences, speciality 08.00.03 - Economics and management of the national economy.- State Agrarian and Engineering University in Podilya, Kamianets-Podilskyi, 2018.

The dissertation research contains the justification of theoretical and methodical principles and applied rules for the development of the strategy of rural green tourism development. Scientific research convinces us that rural green tourism, in combination with other industries, will be able to solve a number of economic, social, environmental and humanitarian problems that are characteristic of our country's rural areas. Thus, the problem of finding perspective vectors of formation of the industry development strategy is outlined. In this paper, the essence of rural green tourism and the processes of forming a strategy for its development, which include generalization and deepening of theoretical and methodical principles, and the development of scientific and practical recommendations on the directions of strategic development of the studied sphere, are explored.

In the dissertation work is systematized the views of scientists on the interpretation of the concept of "rural green tourism". It is established that the general feature of rural tourism is the concept of the created atmosphere, which, in the main, determines the quality of the tourist product from the standpoint of the consumer. The essence of rural green tourism (RGT) is also revealed in its functions, which we propose to complement cognitive and anti-urbanization. The cognitive function determines the emotional and psychological side, anti-urbanization is to contain the changes in traditional rural settlements. Based on the identified identification features, the author's definition of the essence of the definition of "rural green tourism" is proposed, which refers to the type of socio-economic activity of rural residents that meets the requirements of environmental standards, aimed at the sustainable development of rural areas in order to ensure the well-being of citizens

and achieve moral- psychological purposes of consumers as a result of the received tourist service. The main criterion for attributing the investigated activity to RGT is the availability of a document certifying its environmental component. We see significant prospects in the development of the directions of the "green economy", in particular organic farming, and the functioning of the networks of greenways. For the successful development of rural green tourism, a strategy based on the strong specialization of each region of Ukraine is needed, which emphasizes the uniqueness of the tourist product.

In the study of approaches to assessing the economic efficiency of rural green tourism, the directions of evaluation of economic indicators of rural tourism development at the sectoral (national) level were systematized; indicators were grouped according to directions; it was proposed to include indicators that would characterize economic efficiency from the use of objects of national, cultural, architectural, and historical heritage as an attraction of rural areas. In aggregate, this will improve the information provision for the development of RGT, which is important for the development of a regional development strategy.

The study carried out a complex evaluation of the socio-economic conditions of the formation of the industry, its economic efficiency, characterizes the natural and resource potential of Khmelnytsky region, which is quite attractive to tourists. It is substantiated that not only a powerful natural reserve fund, a historical and architectural heritage, and also an agrarian sector that produces organic produce should be involved in the formation of a tourism product of the region. It is revealed that rural tourism in Ukraine is characterized by the unevenness of its development in different regions. It is established that practically all farms occupied in the investigated sphere have achieved economic efficiency, the difference is only in the amount of financial result. At the same time, the insufficient coverage of statistical surveys by all providers of services reduces the role of rural tourism, as evidenced by the indicators of the share of RGT in the overall indicators of tourism development in the country.

The paper presents the results of a questionnaire survey conducted among the owners of farmsteads employed in rural tourism and potential consumers (inhabitants of large cities), which made it possible to assess the current state of development of the studied industry, to identify problems and prospects of development, as well as to identify motivational factors concerning the occupation of rural tourism by owners of farmsteads and to identify the mood of potential consumers.

The conducted research allowed to highlight the factors inhibiting the development of RGT. These are: lack of government policy and information support, proper rural infrastructure, limited leisure options, lack of community leaders, high proportion of agrarian production and manual labor in farms, lack of a focal point between rural communities, authorities and consumers on tourism development. The obtained data will serve as the basis for the implementation of an effective public policy, which will be manifested by social advertising of RGT, creation of a favorable information environment for the development of the industry, the formation of the prestige of consumption of tourism product, which will affect demand and quality of services.

In forming the strategy of rural tourism development, in order to evaluate possible tourist flows, a forecast was made on the number of domestic tourists and external, which showed a negative tendency to decrease them. This allowed to substantiate the directions of the strategy of rural green tourism in the region and to offer its development on the basis of deepening of tourism specialization (historical tourism) through integration with the ecologically oriented agrarian sphere and development of social tourism. To this end, individual rural areas that belong to the nature reserve fund (the territories of national natural parks and their ecological corridors) are proposed to be identified as territories of priority development of rural green tourism and within the framework of these tourist destinations to realize the principles of sustainable development. The study proposes environmental audit as a way to identify environmental issues of territories and continuous monitoring of the ecological component of the tourism product of the region through the implementation of international standards of environmental management.

The research perfected the model, which predicts the development of social tourism and attracting consumers of preferential categories of people to rural green tourism through the introduction of a social tourist voucher, which will simplify access to tourist services for potential consumers, and owners of rural homesteads will guarantee the acquisition of the formed tourist product.

In order to obtain complete and reliable information on the real scope of rural tourism and the removal of the industry from the shadow, the model of statistical observations on the activities of private peasant farms engaged in this field has been improved by introducing relevant applications into existing forms of statistical observations and reports submitted rural (territorial) bodies of state power to bodies of the state service of statistics.

The work substantiates the necessity of introducing of tourist rent as a way of self-financing rural tourism areas. Its formation, distribution and use should be based on certain conditions: the rent comes from a single participant; the payer is an entrepreneurial sector; use of rent for RGT financing at the level of the territories; Dependence on the business activity of the business sector; distinction in the financing of individual regions; the introduction of rent is not a reason for the increase of prices and tariffs for services; part of rent payments remains a subject of rural green tourism, the other - finances tourism infrastructure.

The research carried out in the dissertation resulted in the development of a model of the regional ecological and economic center of development of rural green tourism, whose task is to coordinate the relationships between the subjects of rural green tourism and producers of organic products in order to stimulate the ecological development of the territory and the formation of a competitive tourism service. Main directions of activity of the Center: organization of information support for the owners of rural homesteads (information center) and the formation of a positive image of the tourism product, procurement of services from rural residents and the content of the tours with their subsequent implementation to consumers, setting standards for the tourist load of priority development areas, developing recommendations for improvement of ecological activity, stimulation of the

organization of self-control by farms or territorial authorities by way of introduction of environmental standards (EMAS, Green Key, "Living Planet"), economic regulation of the impact of tourism households on the environment, stimulation of attraction of environmental-oriented investments, implementation of resource-saving technologies. For financial support of the Center, we propose the formation of an ecological financial fund for the development of RGT, the sources of which are defined as follows: voluntary contributions of citizens, compensation and compensation for violations of environmental legislation, international grant funds, budget funds, fees for services provided by the center, rental payments. Areas of use: infrastructure improvement, advertising and informational purposes, stimulation of environmental measures, payment for certification centers' services.

The implementation of the proposed recommendations will promote mutually beneficial cooperation between the subjects of the market of rural green tourism of the region and local self-government bodies, preservation of the environment and the uniqueness of the national natural parks, as well as sustainable development of the village.

Key words: rural green tourism, strategic directions of development, farmstead of rural green tourism, product of rural green tourism, ecological component of tourism product, territory of priority development, ecological and economic development.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Публікації в наукових фахових виданнях України

1. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Інформаційно-маркетингове забезпечення аграрних підприємств. Зб. наук. праць ПДАТУ. Випуск 15 / За ред. М.І. Бахмата. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин, 2007. С. 308-311 (0,4 друк. арк. Автору належить розкриття сутності інформаційно-маркетингової діяльності в аграрному секторі та її організаційних складових - 0,2 друк. арк.).

2. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Перспективи застосування ресурсів Інтернет в аграрному підприємстві. Зб. наук. праць ПДАТУ. Випуск 16. Том

2 / За ред. М.І. Бахмата. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин, 2008. С. 191-193 (0,45 друк. арк. Автором розглянуто наукові підходи до організації самореклами в підприємницькій діяльності аграрного сектору за допомогою мережі Інтернет. – 0,23 друк. арк.).

3. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Особливості організації взаємовідносин у сфері сільського зеленого туризму. Збірник наукових праць ПДАТУ. Вип. 19. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко, 2011. С. 290–293 (0,4 друк. арк. Автором розкрито наукові підходи до дослідження сутності сільського зеленого туризму та охарактеризовано ряд понять, що пов'язані з організаційними аспектами взаємовідносин у досліджуваній сфері - 0,2 друк. арк.).

4. Печенюк А.П. Рекреаційний потенціал сільського туризму Хмельниччини. Інноваційна економіка. Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2012. №6. С. 218-220 (0,4 друк. арк.).

5. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Перспективи формування та розвитку кластерних структур в Україні. Зб. наук. праць ПДАТУ. Випуск 20. Том 2. / За ред. М. Бахмата. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк Сервіс», 2012. С. 583–585. (0,45 друк. арк. Автором досліджено сутність кластерних об'єднань як інноваційної форми зв'язків між учасниками, визначено їх переваги порівняно з іншими способами організації економічної діяльності - 0,24 друк. арк.).

6. Печенюк А.П. Екологічний аудит об'єктів сільського зеленого туризму. Інноваційна економіка. Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2017. №1–2 (67). С. 84-87. (0,65 друк. арк.). Індексуються і реферується в базах даних: *Index Copernicus*, *РИНЦ*.) (

7. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Формування регіональної ренти сільського зеленого туризму. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Вип. 23-1. Херсон, 2017. С. 101–104 (0,65 друк. арк. Автором розкрито наукові підходи та проблеми впровадження регіональної ренти сільського зеленого туризму, запропоновано напрямки її врахування – 0,33 друк. арк.) Індексуються і реферується в базах даних: *Index Copernicus*.

8. Печенюк А.П. Розвиток сільського зеленого туризму в умовах природоохоронних територій: вітчизняний та зарубіжний досвід. Економіка та суспільство. №11, 2017. URL:<http://economyandsociety.in.ua>. (0,7 друк. арк.).
Індексується і реферується в базах даних: Index Copernicus.

9. Печенюк А.П., Іванишин В.В. Особливості статистичних досліджень сільського зеленого туризму. Економіка та суспільство. №12, 2017. URL:<http://economyandsociety.in.ua>. (0,7 друк. арк. Автором розкрито сучасний стан та проблеми статистичних досліджень сільського зеленого туризму і запропоновано модель удосконалення організації статистичних спостережень у досліджуваний сфері – 0,35 друк. арк.).
Індексується і реферується в базах даних: Index Copernicus)

2. У матеріалах конференцій та інших виданнях

10. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Комп'ютерні технології «точного землеробства» в аграрному бізнесі. Формування і ефективне використання ресурсного потенціалу територій, галузей і підприємств національної економіки: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (29-30 вересня 2011р. Тернопіль: Астон. С. 186–188). (0,15 друк. арк. Автором визначена доцільність застосування геоінформаційних систем в аграрному бізнесі з метою організації моніторингу земельних угідь – 0,1 друк. арк.).

11. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Сучасний кластерний підхід до розвитку бізнесу. Економіко-технологічно-правові засади екологобезпечного виробництва продукції і екологізації територій: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (Ольштин (Польща), 17–18 травня 2012 р. Тернопіль: Крок. С.82-85.). (0,15 друк. арк. Автором досліджено напрями кластеризації бізнес-процесів економічних систем 0,1 друк. арк.).

12. Печенюк А.В., Печенюк А.П. Ефективна еколого-економічна політика: досвід Швеції. Міжнародне економічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (5-6 грудня, 2014. Київ: «Київський економічний науковий центр», 2014. Ч. 2. С.

113-115). (0,15 друк. арк. Автором проаналізований досвід налагодження ефективної екологічної освіти у Швеції – 0,1 друк. арк.).

13. Печенюк А.П. Сільський зелений туризм як спосіб адаптації людей з особливими потребами. Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Кам'янець-Подільський: «Аксіома», 24-25 квітня 2017). С. 98-100 (0,15 друк. арк.).

14. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Organization of self-financing of territory of rural green tourism. Проблеми управління економіки і підприємств в сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Київ: НУХТ, 26-27 квітня 2017). С. 174-176 (0,15 друк. арк. Автору належить розробка пропозицій щодо напрямів фінансування сільського зеленого туризму – 0,1 друк. арк.).

15. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Стратегія розвитку сільського зеленого туризму заповідних територій. Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Кам'янець-Подільський: «Аксіома», 12-13 жовтня 2017). С. 101-104 (0,15 друк. арк. Автору належить розробка напрямів стратегії сільського зеленого туризму в умовах природоохоронних територій – 0,1 друк. арк.).

16. Печенюк А.П., Печенюк А.В., Печенюк В.І. Проблеми формування ефективних інструментів екологічної політики в Україні. International Scientific Conference Innovative Potential of Socio-Economic Systems: the Challenges of the Global World, Part II, December 22th, 2017. Lisbon, Portugal. Baltija Publishing. P. 63–66. (0,25 друк. арк. Автором визначені завдання екологічної політики, суть яких полягає в побудові екологічно орієнтованої економічної системи, де переважає сфера послуг – 0,8 друк. арк.).

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО - МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ	
1.1. Соціально-економічний зміст та роль сільського зеленого туризму в сучасній економіці	24
1.2. Особливості стратегічного розвитку сільського зеленого туризму в умовах суспільних та економічних трансформацій	41
1.3. Методичні основи оцінювання ефективності реалізації стратегії розвитку сільського зеленого туризму	58
Висновки до розділу 1	68
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ	
2.1. Соціально-економічні умови розвитку сільського зеленого туризму	71
2.2. Аналіз розвитку сільського зеленого туризму в Україні.....	89
2.3. Оцінка ефективності сільського зеленого туризму	108
Висновки до розділу 2	127
РОЗДІЛ 3. ОБГРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ	
3.1. Стратегічні перспективи розвитку сільського зеленого туризму	129

3.2. Еколого-економічна складова стратегії розвитку сільського зеленого туризму	148
3.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму	171
Висновки до розділу 3	185
ВИСНОВКИ.....	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	193
ДОДАТКИ	209

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах трансформацій соціально-політичного та адміністративного устрою важливого значення набувають питання, пов'язані з пошуком нових підходів до активізації розвитку сільських територіальних громад і формування напрямів стратегічного розвитку сільського зеленого туризму як галузі, що здатна забезпечити добробут громадянам та сталий розвиток для регіонів.

Сільський зелений туризм (СЗТ) у світовому масштабі є досить розвиненою та рентабельною галуззю економіки. Із подальшою урбанізацією попит на даний вид відпочинку у світі зростатиме, а отже – зростатиме потреба у сільських садибах і туристично привабливих територіях, які ці послуги зможуть запропонувати. Україна в цьому відношенні має доволі потужний ресурсний потенціал, який на сьогодні мало використовується і, як наслідок, залишається недостатньо дослідженим туристами. Особливо сільські території, що мають багату культурно-історичну спадщину, значний природно-заповідний фонд та продовольчу базу. Дослідження науковців з цих питань переконують в тому, що саме сільський туризм зможе стати одним із напрямів диверсифікації економічного розвитку села, стримати демографічний спад та в комплексі з іншими сферами діяльності розв'язати нагальні проблеми регіону.

Дослідженню проблеми розвитку СЗТ присвячені праці багатьох вчених, зокрема: В. Атаманчук, К. Бабікова, В. Биркович, Г. Білявського, С. Благодир, М. Бузинського, В. Васильєва, Л. Гальків, Я. Ганжі, П. Горішевського, В. Данилка, В. Дарчук, Д. Дармостук, О. Дудзяк, Л. Забуранної, Ю. Зінька, А. Зінченко, В. Іванишина, М. Іваник, В. Ісаєнка, О. Килин, М. Король, А. Кравчук, С. Кравцова, Н. Крахмальової, О. Корчинської, Н. Кудли, К. Ніколаєва, С. Нездоймінова, В. Папп, Н. Рошко, М. Рутинського, С. Соколенко, С. Собуцького, В. Стадник, І. Смирнова, В. Ткачука, В. Чеглей, Г. Чернявої, Л. Шульгіної, О. Щербань та ін. Враховуючи наукові досягнення наведених авторів та віддаючи належне їх науковим доробкам, необхідно відзначити, що відсутність досвіду управління

розвитком СЗТ як на регіональному, так і на загальнодержавному рівнях, а також відсутність стратегії розвитку досліджуваної галузі залишають невирішеними багато науково-методичних та практичних питань. Зокрема, існує потреба у формуванні стратегічного бачення розвитку сільського туризму з врахуванням туристичних перспектив та наявного аграрного потенціалу сільських територій, а також формування конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного забезпечити соціально-економічний розвиток села, задовольнити потреби населення у відпочинку з врахуванням принципів сталого розвитку територій. Актуальність зазначених проблем, необхідність їх комплексного та системного дослідження й вирішення і зумовили вибір теми дослідження, визначили мету та завдання дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Подільського державного аграрно-технічного університету «Формування стратегії та пріоритетів інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0114U007032), під час виконання якої автор визначила стратегічні напрями розвитку сільського зеленого туризму регіону та запропонувала еколого-економічну модель розвитку СЗТ.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є формування стратегії розвитку СЗТ з урахуванням туристично-рекреаційних особливостей та аграрного потенціалу регіону. Для реалізації мети дослідження визначено й вирішено комплекс взаємопов'язаних завдань:

- узагальнити наукові погляди на сутність і функції сільського зеленого туризму та розширити його змістове наповнення;
- систематизувати науково-методичні підходи до оцінювання економічної активності суб'єктів СЗТ на національному (регіональному) рівні;
- обґрунтувати пріоритетні напрями формування стратегії розвитку СЗТ та організаційні аспекти створення туристичного продукту на основі виявленого потенціалу регіону;

- удосконалити способи залучення споживачів до отримання туристичних послуг за стратегічними напрямками розвитку СЗТ;
- розглянути, систематизувати та конкретизувати джерела фінансування СЗТ;
- проаналізувати міжнародний досвід екологічного моніторингу туристичного продукту і визначити можливості його застосування в процесі формування стратегії розвитку СЗТ;
- розробити пропозиції щодо стимулювання розвитку екологічного напрямку у СЗТ;
- визначити заходи з удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення формування і реалізації стратегії розвитку СЗТ.

Об’єктом дослідження є процес формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів формування стратегії розвитку СЗТ з урахуванням екологічно орієнтованого виробничо-аграрного потенціалу.

Методи дослідження. У процесі роботи над поставленими завданнями використовувались наступні методи економічних досліджень: порівняльного аналізу – при зіставленні даних звітних та попередніх років та при порівнянні показників по Україні з показниками по регіону (у другому та третьому розділах), графічний – при вивченні динаміки та структурних змін економічних показників (у першому, другому та третьому розділах), розрахунково - конструктивний – при прогнозуванні внутрішнього туристичного потоку(у третьому розділі), абстрактно-логічний, – при обґрунтуванні пропозицій та заходів щодо формування стратегії розвитку СЗТ (у другому та третьому розділах), аналізу - при виявленні внутрішніх тенденцій і можливостей розвитку об’єкта, синтезу – при узагальненні отриманих результатів (перший, другий, третій розділи), соціологічний (анкетування, експертних оцінок) – при збиранні первинної інформації про об’єкт дослідження (у другому розділі), картографічний метод - для формування картосхеми екологічної мережі (третій

розділ). Інформаційною базою слугували праці вітчизняних та зарубіжних науковців з теми дослідження, законодавчі та нормативні акти, які прямо чи опосередковано регулюють діяльність надавачів послуг із сільського зеленого туризму, статистичні матеріали Державної служби статистики України.

Наукова новизна одержаних результатів визначається особистим внеском автора у виконання актуального наукового завдання – обґрунтування теоретичних і науково-методичних засад, а також розробки практичних рекомендацій щодо формування стратегії розвитку сільського туризму із залученням до цього процесу екологічно орієнтованого аграрного сектору. Наукову новизну дисертації визначають такі суттєві результати:

вперше:

– розроблено модель організації регіонального еколого-економічного центру розвитку СЗТ в умовах природоохоронних територій, основою діяльності якого є координація взаємозв'язків між суб'єктами сільського туризму та виробниками органічної продукції з метою стимулювання екологічного розвитку території, що дасть змогу створити унікальний туристичний продукт, результатом якого стане посилення конкурентних переваг досліджуваного регіону, вихід на міжнародний ринок послуг, а також покращення екологічного стану та якості земель;

удосконалено:

- визначення сутності СЗТ – як виду соціально-економічної діяльності сільських мешканців, що відповідає вимогам екологічних стандартів, спрямований на сталий розвиток сільських територій з метою забезпечення добробуту громадян та досягнення морально-психологічних цілей споживачів внаслідок отриманої туристичної послуги, що, на відміну від інших визначень, враховує цілі споживачів;

- науково-методичний підхід до оцінювання економічної діяльності суб'єктів СЗТ на галузевому рівні, який, на відміну від існуючих, виділяє в комплексній оцінці інвестиційний, економічний, соціальний, інфраструктурний та галузевий розвиток, а також дещо доповнює існуючу сукупність показників

оцінювання; це забезпечує кращу інформативну структурованість результатів оцінювання, що важливо для формування стратегії розвитку СЗТ:

- модель статистичних спостережень щодо особистих селянських господарств, які надають послуги СЗТ – шляхом введення відповідних додатків до форм статистичних спостережень та звіту, який подається територіальними органами державної влади до статистичних органів; це сприятиме виведенню галузі з тіньової сфери;

- механізм запровадження соціального туристичного ваучера, що дозволить спростити потенційним пільговим споживачам доступ до послуг СЗТ, а господарям сільських садиб гарантуватиме придбання сформованого туристичного продукту;

отримали подальшого розвитку:

- науковий підхід до організації самофінансування галузі на основі впровадження ренти СЗТ, що дозволить збільшувати доходи територіальних громад і акумулювати кошти для розвитку СЗТ;

- організаційні аспекти розвитку СЗТ, які передбачають залучення до процесу формування стратегії органів державної влади, адміністрацій національних природних парків, наукових установ та місцевого населення з метою визначення територій пріоритетного розвитку та надання туристичному продукту регіону характерних специфічних рис, що, на відміну від існуючих, збільшуватиме потенціал СЗТ у стратегічній перспективі;

- система екологічного управління формуванням туристичного продукту, яка полягає у впровадженні світових стандартів екологічного менеджменту та передбачає обов'язкову сертифікацію, постійний моніторинг суб'єктів СЗТ, що дасть можливість здійснення контролю та удосконалення екологічних параметрів туристичної послуги.

Практичне значення отриманих результатів Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що запропоновані теоретико-методологічні положення, науково-практичні рекомендації та висновки можуть бути використані для формування і реалізації державної та

регіональних програм розвитку СЗТ. Наукові результати, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження пройшли апробацію та прийняті до використання й впровадження: управлінням культури і туризму Кам'янець-Подільської районної державної адміністрації (довідка про впровадження №597/01-22 від 06.12.2017 р.), під час розробки програми розвитку СЗТ, рекламних маршрутів садибами сільського туризму, розробки іменних туристичних марок населених пунктів, що дає можливість покращити умови розвитку сільського туризму району, а також підвищити конкурентоспроможність сільських територій; Національним природним парком «Подільські Товтри» (довідка про впровадження №764 від 08.12.2017 р.), в частині обґрунтування доцільності проведення екологічного аудиту, організації ефективної співпраці з місцевим населенням та підприємцями, необхідності встановлення норм рекреаційного навантаження при плануванні заходів із СЗТ, що дозволяє розширити масштаби діяльності, збільшити пропозицію екологічно сприятливих видів діяльності в рамках співпраці з підприємницьким сектором на взаємовигідних умовах; Сутковецькою сільською радою с. Сутківці Ярмолинецького району Хмельницької області (довідка про впровадження №207 від 11.12.2017 р.) в частині розробки плану розвитку сільської громади, зокрема, створення громадської організації з розвитку та пропагування сільського туризму та історико-архітектурної спадщини села, встановлення інформаційних стендів, організації експрес-турів в рамках рекламної кампанії, що сприяє покращенню туристичного іміджу сільської громади та розвитку СЗТ.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, що викладені у дисертації та виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі викладені ті ідеї та положення, що є результатом власних розробок і розрахунків здобувача.

Апробація результатів дисертації. Положення та результати досліджень доповідалися та були схвалені на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Формування і ефективне використання ресурсного

потенціалу територій, галузей і підприємств національної економіки», (м. Хмельницький, 29-30 вересня, Україна, 2011); «Економіко-технологічно-правові засади екологобезпечного виробництва продукції і екологізації територій», (Ольштин, Польща, 17-18 травня, 2012); «Міжнародне економічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність», (Київ, 5-6 грудня, Україна, 2014); «Проблеми управління економіки і підприємств в сучасних умовах», (м. Київ, 26-27 квітня, Україна, 2017); «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму», (м. Кам'янець-Подільський, 24-25 квітня, Україна, 2017); «Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія», (м. Кам'янець-Подільський, 12-13 жовтня, Україна, 2017; Innovative Potential of Socio-Economic Systems: the Challenges of the Global World, (Lisbon, Portugal, December 22th, 2017).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 16 наукових праць, загальний обсяг опублікованих праць – 5,95 друк. арк., з яких особисто автору належить 4,75 друк. арк., 9 статей у наукових фахових виданнях України обсягом 4,8 друк. арк., з яких особисто автору належить 3,3 друк. арк., з яких 4 – у виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз, обсягом 2,7 друк. арк. (внесок автора – 2,03 друк. арк.); 7 – за матеріалами конференцій.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 166 найменувань на 16 сторінках і 6 додатків на 8 сторінках. Дисертація загальним обсягом 207 сторінок (8,6 умовн. друк.арк.). Основний зміст дисертації становить 191 сторінку (8,19 умовн. друк.арк.). Дисертаційна робота ілюстрована 41 рисунком (з них 1 займає 1 повну сторінку), містить 43 таблиці (з них 4 займають 4 повні сторінки).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО - МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Соціально-економічний зміст та роль сільського зеленого туризму в сучасній економіці

Сільський зелений туризм у більшості країн розглядається як невід’ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку села та як один із засобів вирішення багатьох сільських проблем. Сьогодні в Україні формується розуміння сільського зеленого туризму як специфічної форми відпочинку на селі з можливістю ефективного використання природного, матеріального і культурного потенціалу регіонів [93, с.290].

Сільський зелений туризм за відносно невеликий проміжок часу органічно поєднався з різними галузями та сферами життя суспільства. В багатьох європейських країнах зайняття цим видом діяльності сприяє державна підтримка. Саме тому щорічно збільшуються темпи приросту сільського зеленого туризму, а питома вага таких подорожей у загальній структурі послуг туризму становить більше як 20%. На прикладі європейських країн можемо переконатися, що саме зелений туризм є одним із важливих напрямів вирішення проблем сільської громади, що проявляється у розвитку інфраструктури, забезпеченні надходжень до бюджету, зростанні прибутків селян, рівня зайнятості, рівня екологічної свідомості тощо.

Україна, яка багата на природні, історичні, культурні, етнографічні, продовольчі ресурси, яка відома гостинним, привітним, щирим, працьовитим народом, має всі шанси для провадження у сільській місцевості діяльності, пов’язаної із сільським зеленим туризмом. Для позитивного вирішення цього питання є всі необхідні умови.

Наприклад, з кожним роком все більша кількість міських жителів та громадян інших країн прагнуть скористатися гостинністю сільських зелених садиб з метою відпочинку чи задоволення культурно-пізнавальних потреб; середовище селянських та фермерських господарств виявляє високий рівень зацікавленості щодо нових проектів із розвитку сільського зеленого туризму; науковці, які пропагують і досліджують цей вид діяльності постійно шукають інноваційні шляхи розвитку галузі.

В умовах високого рівня урбанізації й індустріалізації, високої щільності міського населення, відзначається значне зростання попиту на відпочинок на природі, подалі від впливу розвинених промислових міст. Сьогодні саме сільський зелений туризм є тим засобом «порятунку» для людей, які хочуть отримати відповідне моральне і психологічне задоволення своїх потреб.

Н.Б. Рошко вважає, що найбільш привабливими у сільському зеленому туризмі є комплекс чинників, що позитивно впливають на відпочиваючих. Це оздоровчі, естетичні та пізнавальні [111]. Ми до цього переліку додали б ще психологічний чинник.

Цікаво, що споживачами послуг сільського зеленого туризму найчастіше є міські жителі, переважно середнього віку, які на відпочинок приїжджають сім'ями, дуже часто із малими дітьми, зазвичай, вони мають власний бізнес, приблизний їх вік – 25–45 років. Ці люди прагнуть мальовничих краєвидів, сільської тиші, можливості відчувати атмосферу сільської родини, налагодження контактів, знайомства з традиціями, культурою, історичною спадщиною певного регіону, споживання натуральної продукції, навчання певним народним промислам а також основам ведення сільського господарства.

Позитивні емоції від затишної атмосфери сільського відпочинку закріплюються мальовничими пейзажами річок, озер, моря, лісів, гір. Часто при виборі місця відпочинку для споживачів вирішальними є ландшафти та екологічна ситуація.

Господарі сільських садиб, в свою чергу, для урізноманітнення та збагачення враженнями своїх гостей, крім традиційних послуг з проживання і

харчування, пропонують ряд додаткових послуг: екскурсії, риболовлю, навчання народним ремеслам, походи в гори тощо [111].

Ми поділяємо думку ряду дослідників, зокрема, А. Кравчук, С. Соколенко, М. Бузинського, які вважають, що сільський зелений туризм варто розглядати як соціально-культурну діяльність та як галузь, яка є виробником послуг, необхідних для задоволення тих потреб, які можуть виникати під час подорожей. Крім цього, це важлива сфера економіки, розвиток якої має сприяти зростанню доходів державного сектора [60,134].

Окремі автори, зокрема Чернява Г.Л. у своїх дослідженнях дають визначення, що «сільський туристичний продукт (комплекс сільського зеленого туризму) – це сукупність послуг нічлігу, харчування, екскурсій і розважального обслуговування, які надає власник житла» [151]. Ми з цим погоджуємось, але вважаємо це визначення не повним, оскільки сільський туристичний продукт носить ще й практично-пізнавальний та психо-емоційний характер. Особа, яка отримує туристичну послугу у сільській зеленій садибі, за бажанням, може отримати уміння з практичного ведення господарства, або певні навички, але, головне, що вона отримує від туристичної послуги – це приємні і незабутні спогади та гарні враження. Тобто, слід враховувати, що сільський туристичний продукт складається із матеріальної та нематеріальної частин. Тому господарі чи підприємці, які зайняті в досліджуваному секторі економіки, мають пам'ятати про цю особливість і комплексно підходити до формування готового туристичного продукту.

Ми погоджуємось із думкою українських науковців: Шульгіною Л.М., Зінченком А.І., Крахмальовою Н.А., які пропонують розглядати туристичну послугу узагальненим поняттям створеної атмосфери [158]. На наш погляд, саме атмосфера створює незабутні позитивні враження від туристичної подорожі.

Отже, це перша особливість туристичного продукту, яка характерна для всіх видів туристичних послуг.

Крім цього, особливість даного виду діяльності в тому, що обслуговування туристів має здійснювати сам господар чи члени його родини самотійно. Звичайно, можуть залучатися інші працівники (друзі, знайомі), але на безоплатній основі в якості дружньої допомоги. Ще однією відмінною рисою послуги сільського зеленого туризму є те, що вона має надаватися в межах особистого селянського господарства з використанням його житлового фонду.

Наступна особливість полягає в тому, що послугу неможливо зберегти чи відкласти на потім. Суть у тому, що є нерозривність пропозиції і споживання туристичного продукту і вони обумовлені визначеними термінами. Коли споживач не доставлений до місця споживання, тобто сільської садиби, то в іншому місці він саме цей турпродукт не отримає. У сільському зеленому туризмі слід також виділити таку особливість, як наявність прямого контакту між господарем та його гостями. Ця особливість і визначає емоційну і психологічну сторону послуги сільського зеленого туризму.

Розглянемо основні відмінні риси продукту, сформованого у середовищі сільського зеленого туризму та туристичного продукту загалом, який пропонується підприємницьким сектором на основі таблиці (таблиця 1.1.):

Таблиця 1.1

Відмінні риси продукту сільського зеленого туризму

Продукт сільського зеленого туризму	Туристичний продукт загальний
Обслуговування здійснює господар чи члени його родини.	Обслуговування здійснюється найманими працівниками.
Відсутність обов'язкової освіти у господарів.	Наявність відповідної освіти персоналу.
Сторонні особи залучаються на безоплатній основі.	Сторонні особи залучаються на платній основі.
Споживання відбувається в межах особистого селянського господарства з використанням його житлового фонду.	Споживання відбувається в публічних закладах.
Прямий контакт господаря та гостей.	Відсутність прямих контактів.
Можливість відмови у наданні послуги, вибір форм, способів та обсягу оплати наданих послуг.	Такої можливості не існує.

Джерело: складено автором на основі: [65;111;134;151;158].

Окремі автори, зокрема, Чернява Г.Л. вважають, що «сільський туризм може бути чистого й змішаного типів. Сільський туризм чистого типу містить у собі надання туристичних послуг на базі приватного міні-готелю (садиби). У цьому випадку ця діяльність є основним джерелом доходу господарів цієї садиби. Сільський туризм змішаного типу – це надання послуг відпочинку разом з веденням особистого селянського (фермерського) господарства» [151].

Ми погоджуємось із цим, але хочемо зазначити, що на практиці в Україні зелений туризм чистого типу зустрічається нечасто, оскільки для цього виду характерна сезонність і забезпечити рівномірну завантаженість садиби протягом року буде дуже важко. Саме тому господарі на період найнижчої завантаженості диверсифікують свою діяльність іншими видами робіт. Це може бути виробництво сувенірів, предметів народного побуту, або будь-яка інша діяльність, яка зможе компенсувати втрати через відсутність туристів. Для зайняття туристичною діяльністю за «чистим типом» необхідною умовою має стати розташування будинку близько шляхів чи екологічних стежин. Такі будинки на Заході виконують роль міні-готелів.

Враховуючи той факт, що на сьогодні не існує єдиного узгодженого визначення сільського зеленого туризму, в практиці вживають терміни «сільський туризм», «зелений туризм», екотуризм, агротуризм.

Дуже часто в науковій літературі зустрічаємо поняття «екологічний туризм». Цей термін було запропоновано Т. Міллером у 1978 р., який запропонував, що це «життєздатний туризм, чутливий до навколишнього середовища, що включає вивчення природного та культурного середовища і має на меті поліпшення стану в ньому» [43].

На думку економіста-еколога Г. Цебаллос-Ааскурейн, «екологічний туризм – це подорож у відносно недоторкані або незабруднені природні території із специфічною метою навчання, захоплення та/чи отримання насолоди від спостерігання за природою, ландшафтами, рослинами та дикими тваринами, а також вивчення культурних особливостей населення цих територій» [43].

Поняття «сільський зелений туризм» окремі дослідники часто ототожнюють з агротуризмом чи екологічним туризмом. На наш погляд, агротуризм це більш вузьке поняття в порівнянні з сільським зеленим туризмом. Агротуризм передбачає відпочинок та споживання продуктів на території фермерського господарства та знайомство з особливостями сільськогосподарської праці, іноді навіть передбачає безпосередню участь у цих роботах.

В. Биркович вважає, що «сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону» [5].

Корчинська О.О вважає сільський зелений туризм видом підприємницької діяльності «щодо надання послуг відпочинку у сільській місцевості з використанням об'єктів приватної власності домогосподарств (майно, земля) та локальних природно-культурно-історичних ресурсів» [62, с.27].

Кудла Н.Є. розглядає сільський туризм як «відпочинковий різновид туризму, що відбувається у сільських садибах, де власник господарства надає послуги з розміщення та харчування; основна мета цього виду туризму – пасивний відпочинок та вивчення побуту селян» [65].

Зінько Ю.В., Горішевський П.А., Васильєв В.П., Благодир С.Ф., Іваник М.Б. пропонують наступне визначення: «сільський туризм – відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях і передбачає розвиток у сільській місцевості туристичної інфраструктури для обслуговування туристів». Ці автори подають також власне бачення поняття сільського зеленого туризму і визначають його як «національний бренд сільського туризму, що використовують для промоції послуг і продуктів сільського туризму» [44]. На наш погляд, сільський зелений туризм слід розглядати не просто як бренд, а в цьому виді діяльності має бути присутньою екологічна складова туристичної послуги.

Найбільш розгорнуте, на наш погляд, визначення сільського зеленого туризму дане В. Дарчук, що це: «вид туризму, що передбачає розміщення туристів у сільській садибі для відпочинку та отримання ними відповідних послуг (традиційних основних: проживання (екологічне, культурне, історичне розташування)), харчування (екологічно чисті продукти, дегустація місцевих (домашніх страв), розваг (участь у фестивалях, ярмарках, організації традиційних свят); традиційних додаткових: робота на фермі, городі, в саду, на господарському дворі, сіновалі, рибалка, полювання та специфічних: догляд за домашніми тваринами, катання на конях, човнах, навчання народним ремеслам тощо» [32, с. 12]. На нашу думку, до цього визначення слід було уточнити мету такого виду діяльності.

Криза, в якій перебуває економіка України, може стати передумовою для подальшого розвитку галузі, оскільки більшість громадян будуть обирати для відпочинку туристичний продукт, який пропонують господарі вітчизняних сільських садиб.

Сутність сільського зеленого туризму можна також розкрити у його функціях (таблиця 1.2):

Сьогодні у суспільстві серед науковців, представників громадських організацій існує жвава дискусія відносно того, як слід вживати термін: «сільський туризм» чи «сільський зелений туризм».

На наш погляд, зелений і сільський туризм – це господарська діяльність в сфері туристичних послуг, яка включає в себе, як мінімум, надання місця для проживання чи знаходження туриста на лоні природи (в лісі, в горах, в селі тощо). Відмінність між сільським і зеленим туризмом полягає в тому, що зелений туризм не прив'язується до знаходження (проживання) туриста в селі. Можна жити в лісі, у землянці чи в палатці [93, с. 292]. Спільними ознаками є можливість надання туристу за його бажанням послуг, які пов'язані з таким проживанням і відпочинком: при зеленому – збирання ягід, грибів тощо; при сільському – вивчення побуту, робота на присадибній ділянці тощо (але у відпочинкових цілях, адже туризм – це в першу чергу відпочинок).

Таблиця 1.2

Функції сільського зеленого туризму

Функції сільського зеленого туризму	Зміст функції
Відпочинкова	проявляється у можливості відпочити від ритму міста, набратися сил і натхнення в умовах, віддалених від звичного міської людини середовища;
Оздоровча	завдяки сільському зеленому туризму є нагода зміцнити імунітет шляхом перебування на свіжому повітрі, підвищення фізичної активності, споживання натуральних продуктів;
Соціальна	завдяки сільському зеленому туризму є можливість встановлення контактів, знайомств, між різними соціально-віковими групами, які часто переростають у дружні взаємовигідні відносини;
Економічна	ця функція проявляється у наявності фінансових відносин з приводу купівлі-продажу послуги;
Пізнавальна	проявляється у пізнанні навколишнього середовища, знайомстві з новими людьми та їх побутом, історико-культурними пам'ятками, традиціями, фольклором, народними ремеслами, особливостями ведення сільського господарства, загальною атмосферою села тощо;
Естетична	проявляється в отриманні задоволення від гарних краєвидів, цікавих історико-культурних закладів, витворів мистецтва, фольклорних заходів;
Культурна	встановлення морально-етичних правил поведінки, норм спілкування, етикету та культури обслуговування;
Екологічна	проявляється у виробленні певного типу мислення та поведінки людини, направленої на раціональне використання природних ресурсів, впровадження технологій, які позитивно впливають на середовище;
Інформаційна	завдяки сільському зеленому туризму можна отримати дані про ресурсний потенціал території, екологічні, соціальні, економічні проблеми, рівень розвитку людського потенціалу, відбувається комунікаційний обмін між жителями міст і сіл;
Охоронна	сільський зелений туризм передбачає захист та збереження природного середовища, історико-архітектурних пам'яток, культурно-етнографічної спадщини;
Навчальна	можливість набуття теоретичних і практичних навиків: ведення домашнього господарства, навчання народним ремеслам, причому процес навчання може стати продуктивним для двох сторін;
Когнітивна*	проявляється в отриманні задоволення від спілкування, приємних подій, спогадів, вражень, які надовго залишаються у пам'яті;
Антиурбанізаційна*	сільський зелений туризм виступає стримуючим фактором розширення меж міських поселень, зупиняючи тим «наступ цивілізації».

Джерело: складено автором на основі [15;20;41;65]. *Запропоновано автором.

При цьому такі послуги можна надавати і дорослим, і молоді; і на території України, і за кордоном [93, с. 292].

Багато авторів небезпідставно вважають, що слово «зелений» у словосполученні є зайвим, оскільки характеризує дещо інший вид діяльності, який окремо виділений у Законі України «Про туризм». На наш погляд, додавання до поняття «сільський туризм» ознаки «зелений» за своєю суттю має включати розуміння цього виду діяльності як екологічної складової та способу надання туристичної послуги. Для цього територія чи окрема садиба має відповідати всім вимогам екологічних стандартів, що підтверджується відповідним сертифікатом, який можна отримати шляхом проведення екологічного аудиту території чи окремої сільської садиби. В цьому випадку в господарській практиці може існувати два поняття: «сільський туризм» та «сільський зелений туризм», які, по суті, близькі, але мають суттєву відмінність, яка проявлятиметься у наявності екологічного висновку чи сертифікату. Наявність такого документа значно підсилить конкурентні позиції, а для споживачів це буде доказом, що туристична послуга надається в екологічно безпечних умовах. Формування поняття «сільський зелений туризм» наведено на рис. 1.1.:

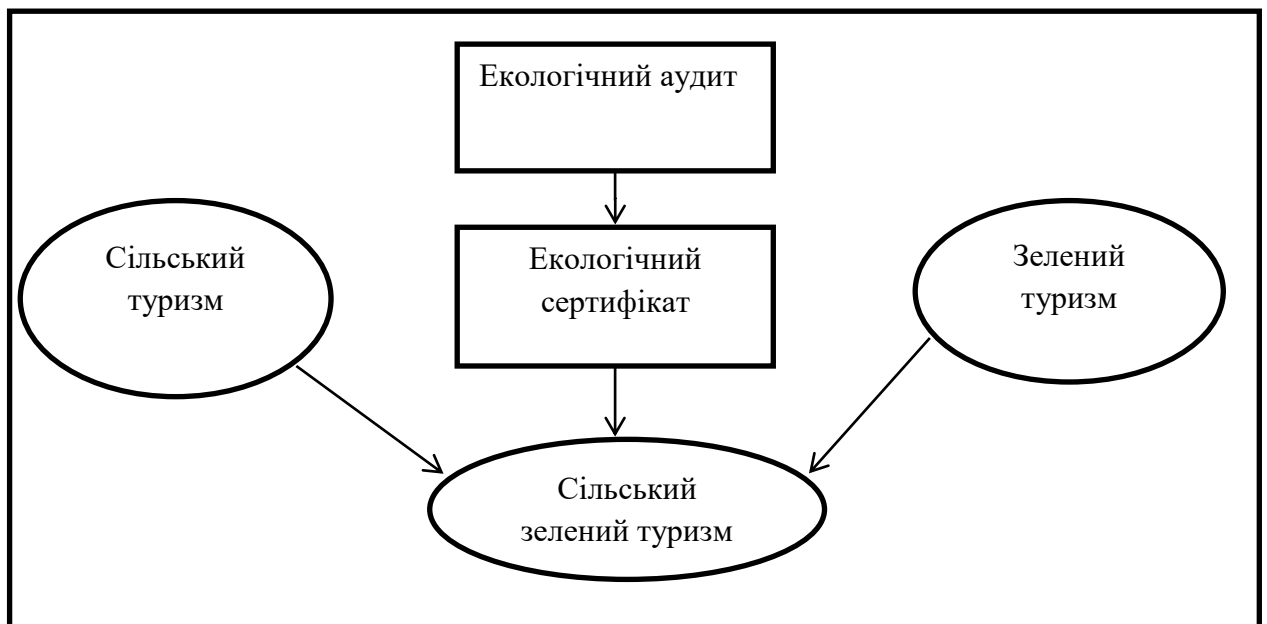

Рис. 1.1. Сутнісне наповнення поняття «сільський зелений туризм»

Джерело: запропоновано автором.

Виходячи із викладеного матеріалу, проаналізувавши визначення та думки вчених, можна запропонувати власне визначення сільського зеленого туризму.

На наш погляд, сільський зелений туризм – це вид соціально-економічної діяльності сільських мешканців, який відповідає вимогам екологічних стандартів, направлений на сталий розвиток сільських територій з метою забезпечення добробуту громадян та досягнення морально-психологічних цілей споживачів внаслідок отриманої туристичної послуги.

При розгляді правових основ регулювання сільського зеленого туризму, велику увагу слід звернути на наявність його законодавчого визначення, яке, на жаль, відсутнє. Крім цього, при дослідженні даного питання слід зосередитись на таких аспектах: чи є діяльність із сільського зеленого туризму підприємництвом та чи слід отримувати ліцензії і сертифікати на надання турпослуг.

Згідно Закону України «Про туризм» [38], є дві групи осіб, які можуть здійснювати діяльність у сфері сільського зеленого туризму.

Перша категорія – це фізичні особи-підприємці, які реалізують самостійно розроблені туристичні продукти, включаючи розміщення, харчування, екскурсійні, розважальні послуги.

Друга група – це фізичні особи, які не реєструються як підприємці, але можуть надавати послуги з сільського зеленого туризму, тобто, це категорія особистих селянських господарств, які здійснюють свою діяльність згідно Закону України «Про особисте селянське господарство» [106].

Господарі сільських садиб, навіть в разі їх реєстрації підприємцями, не зобов'язані отримувати державні ліцензії, крім випадків надання ними посередницьких послуг в якості туристичних агентів.

Актуальним питанням на сьогодні є визначення сільського зеленого туризму на законодавчому рівні. Саме відсутність чіткого визначення призводить до недооцінки цього сектору в господарському комплексі України. У травні 2017 року Верховна рада України підтримала за основу законопроект №2232а «Про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське

господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму». Так, метою проекту закону є юридичне визначення поняття сільського зеленого туризму, і тим самим чітке розмежування підприємницької та не підприємницької діяльності. Таким чином визначається, що сільський зелений туризм - це добровільне надання за плату або безоплатно послуги у сфері сільського зеленого туризму, а саме послуги з розміщення (проживання) не більше ніж на 10 місць, харчування, а також організації дозвілля й заходів, пов'язаних із використанням майна особистого селянського господарства, місцевими звичаями і традиціями гостинності [108].

На думку багатьох дослідників, великою проблемою є нерозуміння принципової різниці діяльності із сільського зеленого туризму від комерційної туристичної діяльності. Окремі дослідники розглядають сільський зелений туризм як сферу бізнесу, тобто, ототожнюють її з високими доходами. Насправді це не курорт і слід уникати ситуації, при якій сільський туризм може перетворитися на територію, перенасичену відвідувачами, оскільки це буде суперечити самій філософії сільського зеленого туризму, яка передбачає відпочинок подалі від міської суєти, в межах певного природного середовища. Підтримуємо думку про те, що для територій сільського туризму як країн Європи, так і України, сільський зелений туризм, швидше за все, носить соціально-економічний характер, оскільки дає змогу відродити економіку сільських поселень, зберегти їх давні традиції, культурно-історичну спадщину та сільські громади.

Ухвалення законопроекту допоможе у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку сільських територій. Оскільки українське село, що завжди займало особливе місце у житті суспільства, на сьогодні зазнає значних матеріальних і демографічних втрат [133].

Фактори, що впливають на розвиток сільського туризму є різноманітними і багатогранними. Різні автори у різні періоди робили спроби їх групування та оцінки. Нам імпонує класифікація факторів туризму, яку запропонував

С.Ю.Цьохла, яку можна адаптувати до сільського туризму, за наступними ознаками:

- 1) за впливом: статичні і динамічні;
- 2) за характером впливу: екстенсивні та інтенсивні;
- 3) за напрямом дії: зовнішні і внутрішні;
- 4) за результативністю: позитивні та негативні [149, с.376-380].

Цю класифікацію ми використаємо при дослідженні факторів розвитку сільського зеленого туризму. Розглянемо класифікацію факторів на основі рисунку (рисунок 1.2.):

Рис. 1.2. Класифікація факторів у сільському зеленому туризмі
Джерело: складено автором на основі [149].

Детальніше зупинимось на аналізі впливів зовнішніх і внутрішніх чинників на стан розвитку сільського туризму рисунку (рис. 1.3.).

1. Природно-кліматичні фактори в багатьох випадках є визначальними за впливом. Гарні природні ландшафти, свіже, чисте повітря, наявність гір, річок, джерел цілющої води, лісів, сприятливий клімат – це все є базою для розробки сільського туристичного продукту і передумовою розвитку сільського туризму загалом. До цієї групи чинників ми зараховуємо сезонність досліджуваної галузі.

Рис. 1.3. Розподіл зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на розвиток сільського зеленого туризму

*Джерело: складено на основі [73]*пропозиція автора.*

Відомо, що фактор сезонності суттєво впливає на розвиток туристичної індустрії та позначається на доходах власників не найкращим чином. Для

пом'якшення впливу цього фактора, господарі садиб, з метою уникнення значних втрат, мають диверсифікувати свою діяльність.

2. Економічним факторам також відводиться досить значна частка впливу на стан розвитку туризму. Відомо, що попит на туристичні послуги виникає лише за наявності певного матеріального достатку, а коли відсутня ця умова, туристичний попит буде мінімальним. Виходячи із складної ситуації, в якій перебуває наша країна, враховуючи зниження доходів громадян, та зниження попиту на туристичні послуги в цілому, можемо припустити, що дані умови можуть стати поштовхом до розвитку внутрішнього туризму, і, зокрема, сільського.

3. Соціально-демографічні фактори – пов'язані із зростанням кількості міських жителів та зміною соціально-вікової структури населення. Встановлено, що найбільшу питому вагу у загальній кількості користувачів послуг сільського зеленого туризму займають люди середнього віку, які є представниками міста. Для цієї вікової групи при розробці пропозицій із сільського зеленого туризму можна запропонувати практично весь арсенал послуг (від стаціонарного відпочинку до екстремального). Для пенсіонерів це буде пропозиція із стаціонарного відпочинку: рибалка, збирання грибів тощо. При розробці пропозицій сільського туризму для дітей, велику увагу слід звернути на наявність різноманітних атракцій: домашні тварини, лабіринти на кукурудзяному полі, походи в гори, купання в природних водоймах тощо.

4. Історико-культурні – наявність історико-культурних об'єктів є важливим чинником для ведення діяльності із сільського зеленого туризму. Історико-культурна спадщина є серйозною туристичною перевагою певної місцевості перед іншими регіонами, які цього не мають. На базі історико-культурної спадщини можна не просто сформувати продукт сільського зеленого туризму, що включає проживання, харчування та відпочинок, а презентувати тематичні екскурсії, відтворювати події сивої давнини, влаштовувати стилізовані історико-етнографічні фестивалі, ярмарки, концерти,

що, в свою чергу, сприятиме зростанню туристичного потоку та популяризації відпочинку на селі.

5. Політично-правові – пов’язані із стабільністю та безпекою в країні чи певному регіоні, в якому перебуває турист. Звісно, коли органи державної влади не можуть гарантувати особі забезпечення її конституційних прав на захист та допомогу у місці отримання туристичної послуги, то більшість громадян змушені будуть відмовитися від неї. Крім цього, власник сільської садиби також не несе відповідальності за збереження майна чи здоров’я своїх гостей і в цьому присутній також високий ризик для туриста. Одним із шляхів, який допоможе в правовому полі зменшити негативні наслідки для туриста, який вирішив скористатись послугами сільського зеленого туризму є оформлення договору на надання туристичної послуги, в якому чітко прописати права і обов’язки сторін, а також інші деталі, які можуть викликати сумніви у потенційного споживача [93, с. с.292].

6. Екологічні – є важливими чинниками формування сільського туристичного продукту. Місцевість, яку пропонують для розвитку сільського зеленого туризму, має бути вільною від шкідливого виробництва, негативних факторів впливу на організм людини, бути безпечною для проживання та отримання послуг туризму. В багатьох країнах світу інформація про екологічний стан території є загальнодоступною і турист зразу може оцінити переваги і небезпеки перебування в межах певного регіону з врахуванням екологічної складової. В Україні робота з проведення екологічного аудиту територій тільки розпочинається.

7. Інформаційні – пов’язані з належним інформаційним забезпеченням потенційних гостей сільських зелених садиб щодо умов відпочинку, умов проживання, щодо послуг, які надаються на території сільської садиби. Проблемою є відсутність комплексного бачення розвитку сільського зеленого туризму на всіх рівнях державної влади. На наш погляд, ініціативу в даному випадку мають взяти регіональні (місцеві) органи влади, які мають розробити комплексну рекламну стратегію розвитку сільського зеленого туризму.

Внаслідок цього, потенційний споживач отримає цілісну, повну інформацію про територію, на якій пропонується споживання сільського туристичного продукту, про місцеві звичаї, традиції, історичні пам'ятки, тематичні екскурсії, унікальні об'єкти чи атракції, які характерні для даної місцевості, інформацію про безпеку перебування в певному регіоні. Наявність такої соціальної реклами допоможе потенційним споживачам зробити вибір на користь сільського зеленого туризму, сприятиме зростанню довіри з боку туристів до цього напрямку діяльності і допоможе підняти галузь на значно вищий ступінь розвитку, що сприятиме її переходу від аматорського до професійного рівня.

Внутрішні:

1. Матеріально-технічна база – від цього фактора по великому рахунку залежить те, наскільки певна територія чи окрема сільська садиба буде привабливою для потенційного туриста. Матеріально-технічна база є основою для надання послуги сільського зеленого туризму. Вона включає в себе не тільки саму сільську садибу та наявність у ній певних комфортних умов, а й передбачає створення певного туристичного комплексу: реконструкцію старих замків, облаштування сільських доріг, засобів пересування туристів, розчищення берегів річок від сміття, приведення до ладу території сільської громади, будівництво дитячих майданчиків, розробку маршрутів екологічних стежок, висаджування багаторічних насаджень, які будуть створювати мальовничий пейзаж та позитивний імідж для жителів села тощо.

2. Поведінково-психологічні чинники – ці фактори є лідерами впливу на стан розвитку сільського туризму, оскільки вони формують мотив подорожі. З точки зору біхейвіоральних концепцій, на вибір місця відпочинку, на туристичну поведінку, мають вплив теперішні та колишні уявлення споживача, які є результатом попередньо зроблених спостережень. Доведено, що в цілому лише невелика кількість туристів повертається в ті місця, де вже вони відпочивали. Сільський зелений туризм відноситься до тих сфер, де в певній мірі присутні сентиментальні, профілактично-лікувальні чи економічні мотиви, тобто, ті фактори, які спонукатимуть споживача повертатися. Тому важливою

умовою є задоволення в повній мірі потреб та очікувань гостя, оскільки думка про якість туристичного продукту сформується у туриста через деякий час після поїздки. Для позитивного враження власники сільської садиби мають створити максимально комфортну емоційно-психологічну атмосферу, при якій господар і турист стають не просто суб'єктами відносин, але, в певній мірі, друзями.

3. Наявність навичок, знань, умінь в організації обслуговування туристів є вагомим аргументом в формуванні продукту сільського туризму як для окремої сільської садиби, так і для території, яка приймає гостей. Спеціальна освіта для господарів сільських зелених садиб не є обов'язковою, хоча і є заклади, де вивчають основи туристичного бізнесу, існує велика кількість літератури з цього питання, служби зайнятості та громадські організації проводять тренінги для власників сільських зелених садиб, це дає певний ефект, але, в основному, сільські господарі здійснюють свою діяльність, спираючись на власний досвід та власну інтуїцію. Ситуацію із організацією навчання власників сільських зелених садиб можна покращити, врахувавши закордонний досвід, шляхом залучення волонтерів, які безпосередньо на місці можуть проводити відповідні тематичні тренінги.

4. Здатність до активних презентацій. В основному вся інформація, яка стосується садиб сільського зеленого туризму та переліку їх послуг, є в мережі Інтернет. Господарі самостійно поширюють її. Але вона є локальною і включає лише рекламу власної садиби, а реклама сільського зеленого туризму як комплексного соціально-економічного явища відсутня. Тому в даних умовах господарі садиб змушені самостійно шукати споживачів для свого туристичного продукту і чим ширше вони презентуватимуть свою діяльність, тим більша кількість потенційних споживачів відгукнеться. Тобто, тут спрацьовує момент, коли один задоволений відпочиваючий робить рекламу серед знайомих, родичів, колег, і, таким чином, поширюється інформація.

Західні фахівці дотримуються думки, що основними факторами привабливості певного туристичного регіону є: природно-кліматичні,

інфраструктурні, цінові, соціальні, культурні можливості, міжособистісне відношення місцевих до туристів [73]. На наш погляд, до цього переліку слід включити ще ступінь урбанізації території, вплив якої ми розглянемо у наступному розділі.

1.2. Особливості стратегічного розвитку сільського зеленого туризму в умовах суспільних та економічних трансформацій

З позицій суспільства урбанізаційні процеси проявляються через зростання кількості населення, яке використовує стандарти міського способу життя.

Світова тенденція на сьогоднішній день є такою, що у містах проживає більше половини населення світу. І, згідно прогнозів, ця частка буде постійно зростати. Вже сьогодні на карті світу є країни, в яких 100% населення проживає у містах. Це: Монако, Гонконг, Сінгапур, Бермудські острови, Сен-Мартен, Макао та Кайманові острови.

Поширення туризму на сільських територіях викликає багато змін у різних сферах, зокрема, це стосується змін у користуванні землею, функціонуванні об'єктів інфраструктури, структурі зайнятості населення, позицій регіону в мережі розселення.

Такі зміни пов'язані з перетіканням капіталу з міста у село. Урбанізаційні процеси мають різні напрямки, які пов'язані між собою і є взаємозалежними. Це: економічний, просторовий, демографічний, культурний. Туристична урбанізація охоплює найчастіше привабливі природні території та по різному проходить в окремих зонах. Залежить, в основному, від інтенсивності туристичних потоків.

У дослідженнях з розвитку туризму часто використовується концепція циклу еволюції туристичного простору Р.В. Бутлера, яка стверджує, що розвиток туризму регіону проходить певні етапи. Кожному етапу відповідає певна кількість туристичного потоку та певний рівень впливу туристів на соціально-економічні та екологічні показники розвитку території. Цю

концепцію ми пропонуємо адаптувати для дослідження сфери сільського зеленого туризму, оскільки вона розглядає зв'язки і відносини між природними, економічними та суспільними явищами в поєднанні з їх інтенсифікацією. Вона знаходить застосування в інтерпретації та прогнозуванні туристичних явищ певних регіонів. За її допомогою можна обрати правильну стратегію для подальшого розвитку сільського зеленого туризму [69]. Докладніше розглянемо на основі таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Концепція розвитку туристичного простору

Етапи розвитку туризму	Характерні ознаки
Експлорація	Початкова стадія. Вплив туристів на економіку та екологічну ситуацію незначний. Зі сторони місцевого населення спостерігається задоволення від приїзду туристів
Зростання	Збільшується кількість туристів, туризм приносить додатковий дохід, частина населення надає послуги розміщення, харчування, атракції, покращується інфраструктура.
Розвиток	Туризм стає одним із головних джерел доходів, залучаються зовнішні інвестиції, велика частина коштів не залишається в межах регіону, на цьому етапі відбуваються найбільші зміни в природних системах.
Консолідація	Туризм – основна стаття доходів населення, туристичний попит на граничній межі, існує необхідність в підтримці існуючого попиту за допомогою реклами, знижок, унікальних пропозицій.
Стагнація	Зменшується приріст гостей, сильна конкуренція між закладами, через коливання попиту багато закладів має фінансові труднощі. Необхідна допомога органів державної влади щодо залучення інвестицій та покращення привабливості місцевості.
Оновлення чи занепад	В регіонах, де високий ступінь залежності від туризму, буде відбуватись закриття нерентабельних садиб або їх диверсифікація, а при умові відсутності фінансового забезпечення - поступовий занепад і навпаки.

Джерело: складено автором на основі:[69]

Для умов України характерними, в основному, є перші два етапи. Оскільки сільський зелений туризм має нерівномірний розвиток на теренах держави, то для окремих територій характерним є третій рівень розвитку туризму. В основному, це морське узбережжя та території біля відомих курортів західного регіону. Поряд із цим, сільський туризм має величезне значення для розвитку сільських територій. Можна навести позитивний досвід Італії, Німеччини,

Іспанії, Франції, які завдяки значній підтримці сільських регіонів та фермерів допомогли вивести цей вид діяльності в один із важливих секторів економіки.

Першість серед країн по розвитку сфери сільського зеленого туризму (за обсягами) тримають Франція та Іспанія, в цих країнах туризм сформувався у високоприбуткову галузь на рівні міжнародної спеціалізації. У Франції власниками садиби в більшості випадків є міські жителі або туристичні компанії.

В Іспанії існує біля 5 тисяч сільських готелів, 750 мають категорію (1-4 тюльпани). Окремі з них знаходяться в старовинних замках чи монастирях.

На сьогоднішній день, з метою сприяння розвитку сільського зеленого туризму та залучення інвестицій у цю сферу, створено Європейську федерацію фермерського і сільського туризму, яка об'єднує національні організації сільського туризму європейських країн. Наприклад, у Великобританії є Національна організація сільського туризму та агротуризму, вона займається акредитацією садиб. Зелений туризм у Франції координується Національною організацією будинків відпочинку і зеленого туризму. У Румунії сільський туризм представлений Національною асоціацією сільського, екологічного і культурного туризму.

Відомо, що більш ніж 56% населення в 27 державах-членах Європейського Союзу (ЄС) проживають на сільських територіях, які охоплюють 91% всієї території ЄС [48, с.6].

Серед основних причин, які зумовили велику популярність і розповсюдження сільського зеленого туризму в Європі, можна назвати наступні: зменшення питомої ваги сільськогосподарського сектора в національній економіці (на сьогодні цей показник в ЄС становить 5%, тоді як в Україні частка аграрного виробництва у ВВП зростає і становить 10,43%); посилення рівня урбанізації населення; погіршення екологічної ситуації; погіршення якості продуктів харчування тощо.

Згідно результатів соціологічних опитувань щодо мотивів відпочиваючих, які скористалися послугами сільського туризму, що проводились серед

громадян ЄС, дослідники отримали відповіді, які розглянемо на основі діаграми: (рис.1.4.). Зокрема, втечі від міської суєти віддали перевагу 35,2%; поєднанню відпочинку з активними подорожами – 20,2%; спілкуванню з живою природою надають перевагу 17,3% опитаних; у 10% мотивом є можливість сімейного відпочинку; 17,3% вказують мотивом спортивний туризм при недорогих ночівлях [20].

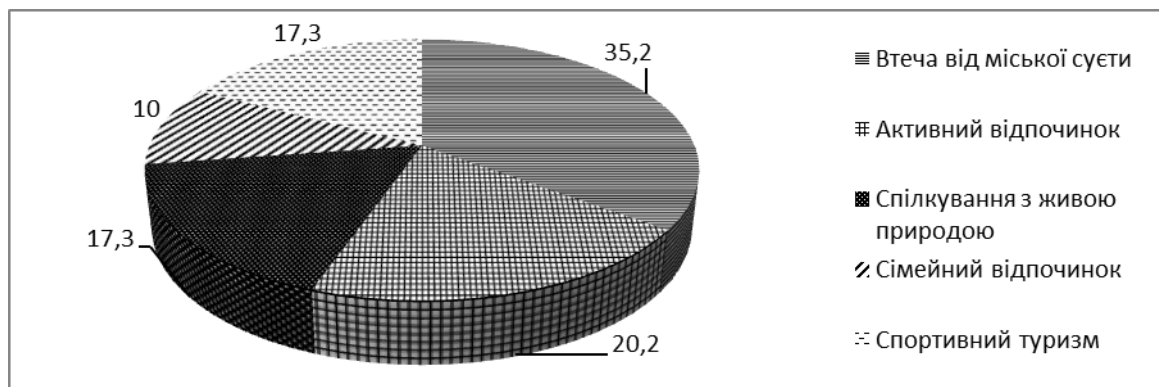

Рис. 1.4. Мотиви громадян ЄС при виборі сільського зеленого туризму
Джерело: складено автором на основі [20]

Метою формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму в Україні є створення конкурентоспроможного туристичного продукту, який здатний забезпечити соціально-економічний розвиток територій, задовольнити потреби населення у відпочинку з врахуванням принципів сталого розвитку.

Дослідження, здійснені вченими у цій сфері [8;11;23;31;37;117;121; 136; 139;154] переконують в тому, що саме сільський зелений туризм зможе стати одним із напрямів диверсифікації економічного розвитку села, стримати демографічний спад та розв'язати нагальні проблеми регіону. Вважаємо, що заслуговують уваги наукові дослідження щодо розбудови стратегії розвитку сільського зеленого туризму з використанням різних інтеграційних механізмів для максимізації доданої вартості з метою створення суспільних благ. Одним із напрямів інтеграції вбачаємо аграрний сектор, який Стадник В.В. пропонує розглядати як складову біоекономіки, вагомим фактором якої є «природні та

кліматичні умови, які визначають пріоритет ресурсної бази в забезпеченні обсягів біомаси» [116, с.16].

Згідно прогнозів ООН, в сучасному світі настає ера екотуризму. Це проявляється у зміні суспільної свідомості саме країн з високим рівнем добробуту.

В Україні про масову переорієнтацію напрямків туристичного споживання говорити ще зарано. Це пов'язано з рядом факторів. Перш за все, Україна залишається аграрною країною, де значна кількість населення проживає в сільській місцевості, або є вихідцями із села, яка підтримує дружні контакти із родичами, сусідами, знайомими, тобто, не втратила зв'язок. Особливо така ситуація характерна для Західної України. Розглянемо відсоткове співвідношення міського і сільського населення України на основі даних таблиці 1.4.

Таблиця 1.4.

Співвідношення сільського і міського населення України

Регіони	Сільське населення, % до загальної кількості	Міське населення, % до загальної кількості	Загальна кількість населення, осіб
Україна	30,8	69,2	42672529
Хмельницька область	43,5	56,5	1289840
Івано-Франківська	56,2	43,8	1318134
Закарпатська	63,0	37,0	1258777
Тернопільська	55,3	44,7	1062450
Рівненська	52,5	47,2	1162763
Дніпропетровська	16,4	83,6	3242647
Донецька	9,2	90,8	4254601
Запорізька	22,8	77,2	1746565
Луганська	13,1	86,9	2200339
Харківська	19,3	80,7	2709902

Джерело: державна служба статистики[131].

У наведеній таблиці подана інформація про співвідношення між сільським і міським населенням по окремих регіонах та в цілому по Україні. У

дослідження ми включили найбільш урбанізовані та найменш урбанізовані території. Наведені дані засвідчують, що найбільша кількість сільського населення проживає в Закарпатській області, найменша – в Донецькій. Хмельниччина має вищу питому вагу сільського населення в порівнянні з показником по Україні. Така ситуація характеризує її як регіон з невисоким ступенем урбанізації. Диспропорції між кількістю міського і сільського населення України розглянемо на основі діаграми (рис.1.5.):

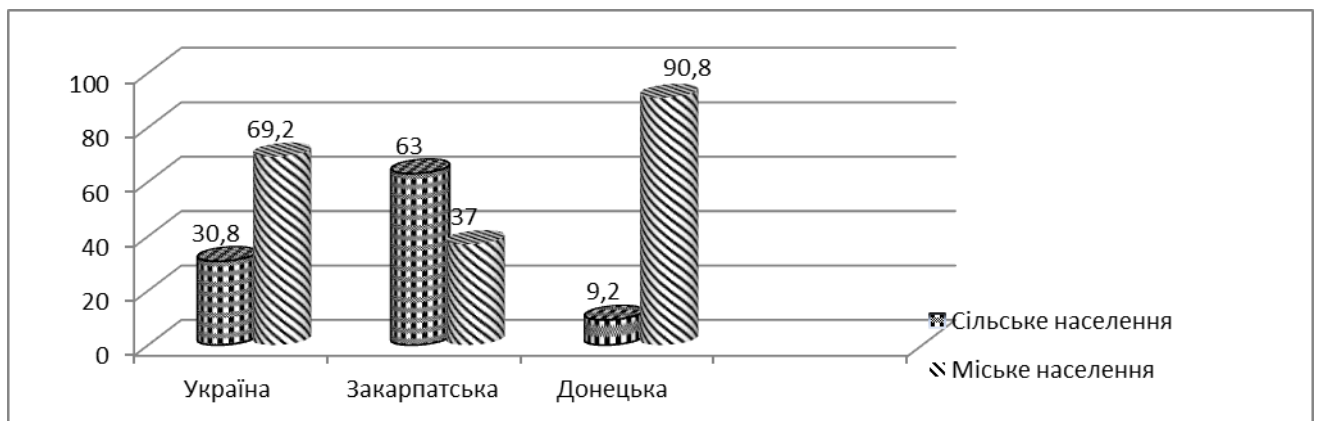

Рис. 1.5. Співвідношення сільського і міського населення найбільш та найменш урбанізованих регіонів України
Джерело: державна служба статистики [131]

Значний розрив між міським та сільським населенням східних областей, екологічні проблеми, які характерні для цих регіонів, вказують на те, що варто досліджувати цю категорію громадян на предмет їх лояльності відносно споживання продукту сільського зеленого туризму.

Характерними рисами урбанізації є: розширення міст та збільшення їх кількості, збільшення кількості міських жителів, популяризація міського способу життя, зміна поведінки, зміна вимог до якості життя, зростання різноманітних потреб, зміна системи цінностей.

Аналіз статистичних даних показує, що серйозних змін останнім часом у структурі міського населення України не відбулося, хоча й спостерігається загальна тенденція зменшення кількості сільського населення. За прогнозами

експертів, в найближчі роки кількість населення в нашій державі буде зменшуватись, причому, як міського, так і сільського [81].

На основі приведених статистичних даних можна сформулювати три групи областей за рівнем урбанізації. До першої віднесемо області, в яких проживає менше 50% міського населення. Сюди відносяться: Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька. Друга група: кількість міського населення від 50 до 70%. До цієї групи входять: Вінницька, Волинська, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська. Третя група – рівень урбанізації вище 70%: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська та місто Київ. Здійснене групування дасть нам змогу виявити потенційну кількість споживачів послуг сільського зеленого туризму та особливості розвитку попиту на сільський зелений туризм у кожній із груп (таблиця 1.5).

Таблиця 1.5

Групування областей України за часткою міського населення, 2016 рік

Області	Рівень урбанізації	Питома вага міського населення, %	Кількість населення, осіб
Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька	Низький	менше 50% міського населення	2487743
Вінницька, Волинська, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська	Середній	50 до 70%	12085159
Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська та місто Київ	Високий	Більше 70%	14909411

Джерело: розраховано автором на основі державної служби статистики: [21]

**У дослідження не включено АР Крим у зв'язку із відсутністю статистичних даних.*

З проведеного групування слід зробити висновок, що найбільша кількість населення, а, отже, і потенційних споживачів послуг сільського туризму, характерна для третьої групи.

Розглянемо кількість сільських населених пунктів у регіонах, які мають найвищий та найнижчий ступінь урбанізації на основі даних таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

Кількість сільських населених пунктів станом на 2016 рік

Області	Райони	Міста	Сільські населені пункти
Україна	490	460	28377
Закарпатська	13	11	578
Донецька	17	18	1023

Джерело: державна служба статистики:[131]

Наведені статистичні дані засвідчують, що для найменш урбанізованої Закарпатської області характерною є незначна кількість сільських населених пунктів. Це пов'язано з особливостями системи розселення. Для цього регіону традиційними є великі села. Протилежною є ситуація із Донецькою областю.

Сьогодні у багатьох країнах, особливо постіндустріальних (Франції, Німеччині, Бельгії), дуже важко піддається визначенню термін «сільське життя». Найбільші території, де спостерігається розвиток сільського господарства та сільський спосіб життя є в Португалії, Великобританії, Швейцарії. Найменша кількість сільських поселень існує в Норвегії та Данії [63].

Критерії віднесення населених пунктів до сільських поселень у світі розглянемо на основі таблиці 1.7.

Проблема розвитку сільських територій характерна і для країн-учасниць ЄС, де сільські території становлять 77% (47% землі сільськогосподарського призначення, а 30% — ліси). З метою підтримки сільських територій ці країни зобов'язані витратити не менше 10% свого бюджету на забезпечення конкурентоспроможності їх сільського і лісового господарств, 25% на

покращення стану навколишнього середовища та сільської місцевості, більше 10% на диверсифікацію сільської економіки [83].

ЄС, як і Україна, зацікавлений у знаходженні оптимальних та ефективних шляхів розвитку сільських територій. З цією метою розглядаються наступні варіанти сільського розвитку: 1. Коректування, яке застосовують при розподілі прямих платежів. 2. Інтеграція, яка передбачає кооперацію та адресність виплат. 3. Переорієнтація, яка спрямована на навколишнє середовище, на відмову від прямих платежів при умові вирішення проблем регіону в рамках інших заходів [138, с. 74].

Таблиця 1.7

Критерії віднесення до сільських поселень за кількістю осіб

Країна	Критерії
Австрія	До 5000
Австралія	Менше 1000
Великобританія	До 10000
Данія	До 200
Швейцарія	До 10000
Норвегія	До 200
Португалія	До 10000
Франція	Населення до 2000

Джерело:[63]

Характерною рисою туристичного споживання у світі є те, що у них переважають інші запити, які проявляються у переході від моделі відпусткового циклу (комфорт, сонце, море) до задоволення індивідуальних інтелектуальних запитів туристів, які можна описати за схемою: знання (традиції) – пейзаж - дозвілля. Тобто, сучасний турист шукає автентичні речі, території, людське спілкування, природне середовище, іншими словами, те, чого йому так бракує у повсякденні в умовах великого міста [63].

Розглянемо попит на сільський зелений туризм в окремих країнах Євросоюзу на основі діаграми (рис.1.6):

Як видно з діаграми, в країнах Європи спостерігається стабільно високий рівень популярності такого відпочинку. Найвищі показники утримують: Данія, Голандія, Німеччина.

Досягненню високого ступеня попиту на сільський зелений туризм в цих країнах сприяє значний розвиток інфраструктури.

Враховуючи значний попит на сільський зелений туризм, багато країн, під егідою Ради Європи, для координації діяльності, об'єдналися в Центрально-Східноєвропейську Федерацію по розвитку сільського зеленого туризму. Сюди входять: Угорщина, Великобританія, Іспанія, Чехія, Німеччина та Італія.

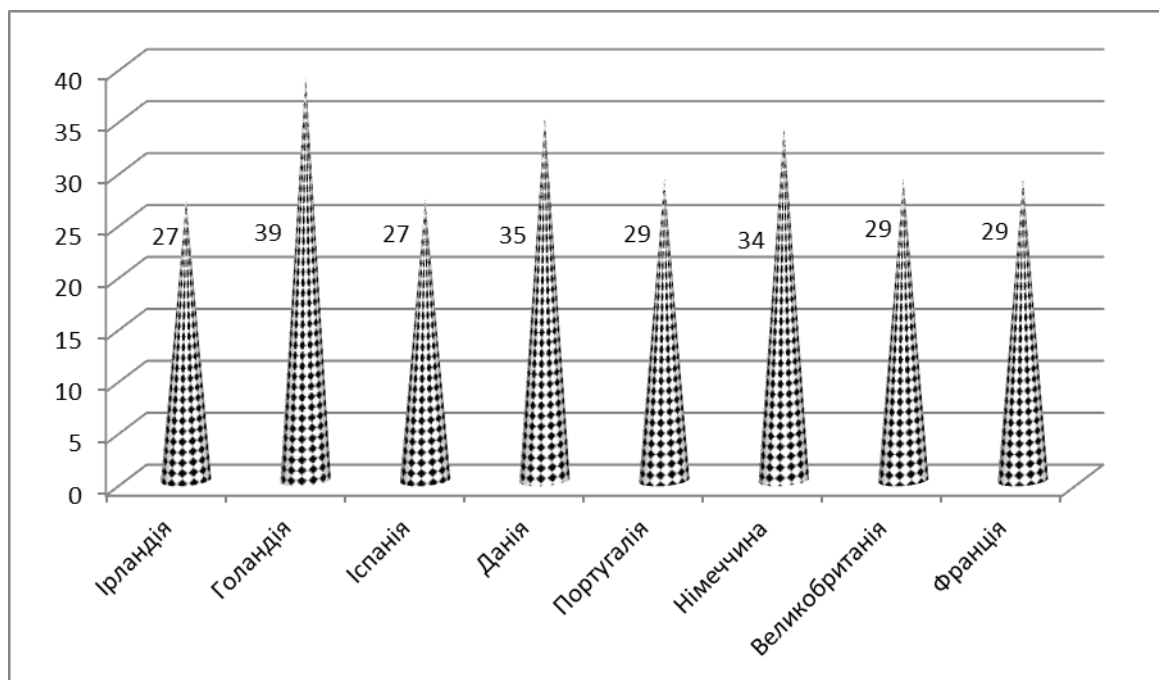

Рис. 1.6. Рівень попиту на сільський зелений туризм, %.

Джерело: складено автором на основі: [63,82].

Міжнародні організації серйозно зацікавлені в розвитку цього сектора. Цікаво, що сьогодні в Західній Європі нараховується приблизно такий же номерний фонд у сільській місцевості в приватних господарів, як і в готелях. Це можна пояснити високим ступенем урбанізації в цих країнах, хоча останнім часом спостерігається стабілізація кількості сільського населення [85]. Сьогодні в Україні в середньому проживає 31% сільського населення. По західному регіону ці показники є значно вищими. Це вимагає від уряду здійснення невідкладних заходів щодо забезпечення розвитку сільських територій та

громад. Такі кроки обов'язково повинні спрямовуватись на диверсифікацію економіки і розвиток тих секторів, які потребують залучення трудових ресурсів.

Для України реальною сферою диверсифікації діяльності сільських мешканців може бути сільський туризм. Враховуючи ряд соціально-економічних умов, які склалися в нашій державі, найбільш оптимальними можуть стати наступні варіанти розвитку сільського зеленого туризму: виходячи із наявних ресурсів (матеріальних, інфраструктурних, історичних, культурних, етнографічних) розвивати досліджувану сферу послуг, або йти шляхом будівництва нових чи переобладнання старих закладів з врахуванням сучасних будівельних норм, потреб споживачів, а також напрямів туристичного споживання.

Якщо розвивати туризм за першим сценарієм, то він є більш традиційним та підходить для особистих селянських господарств, для яких важливою умовою є відсутність значних фінансових вкладень. Другий варіант більш реальним є для ведення підприємницької діяльності, оскільки передбачає певну стандартизацію та комерціалізацію послуг. Але слід відзначити, що при другому варіанті розвитку подій втрачається певна психологічно-емоційна складова сільського зеленого туризму, його автентичність, яка для багатьох потенційних туристів є важливою складовою послуги.

Крім цього, можна скористатися закордонним досвідом та розвивати сільський зелений туризм за напрямками спеціалізації. До прикладу, Італія спеціалізується на гастрономічних, дегустаційних та паломницьких турах, основну увагу власники садиб звертають на історичні традиції, цей бізнес тісно пов'язаний із курортним відпочинком. Румунія – спеціалізується на етнографічних пріоритетах. Сільський туризм цієї країни, в основному, поширений у Південних Карпатах, Іспанія – також в більшій мірі пропонує паломництво, вона, по суті, конкурує із Францією. Щороку сільський туристичний продукт цієї країни споживає біля 1,2 млн. осіб; Австрія пропонує туристам спробувати себе у ролі селянина та займатися сільською працею в

господарстві, Франція має досвід спільного фінансування приватного капіталу та державного. Господарі сільського зеленого туристичного бізнесу Франції пропонують практично всі види відпочинку, враховуючи різноманітні потреби споживачів, агрооселі мають найвищий рівень відповідності національним стандартам якості.

Для забезпечення конкурентоздатності туристичних структур, найбільш доцільним вважаємо застосування стратегії диверсифікації, яка може бути реалізована шляхом впровадження менеджменту різноманітності з використанням факторів гетерогенності (ресурси, процеси, переваги споживачів). При цьому процеси розвитку слід розглядати у вигляді як горизонтально, так і вертикально інтегрованих структур [119].

В умовах значного зростання туристичних потоків підвищується, відповідно, і навантаження на природно-рекреаційні ресурси. Так, наприклад, в країнах Африки внаслідок значної концентрації туристичної діяльності існує загроза екосистемі африканських саван, скельному місту Мачу-Пікчу в Перу, древньому Акрополю у Греції, подібні проблеми характерні і для України, зокрема для Криму, Карпат та інших туристичних регіонів [51]. Це можна пояснити теорією конфлікту в туризмі. Суть її в тому, що конфліктні ситуації виникають через експансію туризму, зокрема, туристів у навколишнє середовище. Згідно теорії, конфлікти можуть виникати в наступних напрямках (рис. 1.7).

Найгостріше, на наш погляд, проявляється конфлікт між сільським зеленим туризмом, природним середовищем та заходами з охорони природи. Негативними наслідками зеленого туризму є: знищення рослинного покриву внаслідок збору квітів, грибів, ягід; ущільнення ґрунту; пошкодження дерев; відлякування тварин; виснаження рибних і мисливських угідь; антропогенна денудація (осипання схилів); виникнення лісових пожеж; забруднення повітря викидами автотранспорту; засмічування території; забруднення поверхневих вод; нераціональне використання природних лікувальних ресурсів; занадто щільна концентрація туристичної інфраструктури на певних рекреаційних

територіях; забудова значних природних територій закладами туристичного розміщення; зменшення популяцій риб та тварин.

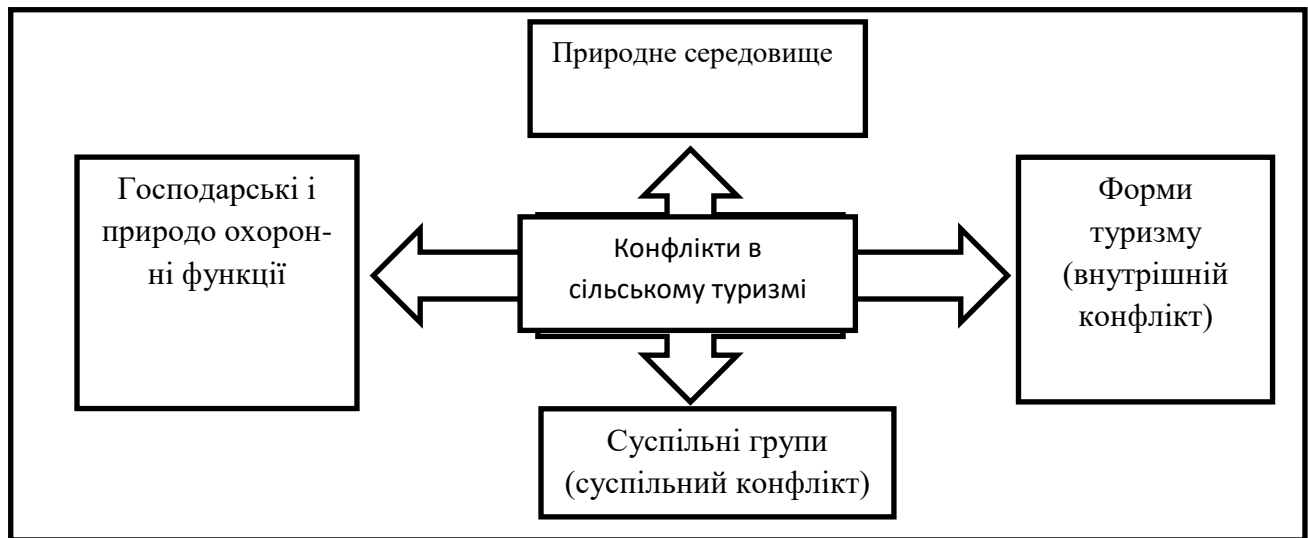

Рис. 1.7. Напрямки виникнення конфліктів у туризмі
Джерело: складено автором на основі:[69]

Організація сільського зеленого туризму пов'язана з особистими селянськими господарствами, які виступають одночасно закладами розміщення та головним предметом інтересу туристів. Крім цього, вони виробляють рослинницьку та тваринницьку продукцію, яку пропонують для харчування відпочиваючих та власних потреб. Таке поєднання сфери туристичних послуг і виробництва сільськогосподарської продукції на відносно невеликих за площею присадибних земельних ділянках посилює антропогенне навантаження на територію та підсилює дію цих негативних факторів на природні утворення та екологічний стан [100, с. 85].

Існуюча ситуація вимагає негайної реакції зі сторони органів державної влади. Україна, враховуючи світові тенденції, орієнтується на сталий розвиток, при якому велика увага звертається на захист та охорону довкілля певних територій.

В європейських країнах на сьогоднішньому етапі розвитку особливого значення набуває питання «зеленої» економіки, яка визначає напрям розвитку планети та суспільства, а також розумне управління ресурсами. Досвід цих

країн утворює нас в тому, що такий напрям є надзвичайно актуальним та вигідним, особливо це стосується «зеленого» туризму. До прикладу, Швейцарія у секторі «зеленої» економіки отримала 180 тис. робочих місць, Німеччина 2,2 млн. осіб, успішним прикладом є Норвегія, яка зовсім недавно вважалася забрудненою країною Європи (знаходиться у трійці лідерів-експортерів нафти і газу), а сьогодні перебуває серед найбільш екологічно чистих країн світу. Такі зміни викликані інвестиціями державних коштів у цю галузь [71, с.46].

В окремих європейських країнах одним із перспективних напрямів вважається функціонування мереж «зелених шляхів», які включають різні цікаві туристичні маршрути та різноманітні варіанти харчування. Організація таких маршрутів сприяє розвитку дрібного бізнесу та наповненню місцевих бюджетів.

Найбільш відомими маршрутами є: маршрут у Південній Моравії (Чехія). Довжина його – 1250 км. Його спеціалізація – виноробство. Туристи знайомляться з технологічним процесом, мають можливість дегустації; «зелений шлях» вздовж річки Ельби – довжина його 1200 км., від Чехії до Німеччини: на маршруті розташовані музеї, парки розваг, готелі, тобто, все те, що необхідно туристу і може його зацікавити. Ще один цікавий маршрут – це «Лелечий шлях». Його довжина 400 км, від Польщі до Білорусі, виник по місцях розташування лелечих гнізд.

В Україні такі місця ще не отримали розвитку, хоча потенціал для цього достатній – близько сотні територій [166].

Важливим напрямом «зеленої» економіки є органічне землеробство, технологія якого базується на використанні природних (натуральних) добрив, засобів захисту рослин з врахуванням їх безпеки та показників якості [71, с.46]. В Україні розроблена Стратегія національної екологічної політики на період до 2020 [107] року, спрямована на сталий розвиток, екологізацію, раціональне використання та відтворення ресурсів, гарантування екологічної безпеки, введення екологічного маркування продукції, запобігання змінам клімату тощо .

В Україні, як і багатьох країнах світу, з метою охорони природного середовища створені Національні природні парки. Станом на 2016 рік в нашій державі їх нараховувалось 48 [58].

Цікавим, на наш погляд, є досвід діяльності закордонних національних природних парків з організації захисту та охорони навколишнього середовища та співпраці з підприємцями з приводу розвитку сільського туризму.

В результаті аналізу діяльності закордонних природних парків, було виявлено, що вони, в основному, розвиваються у двох напрямках: розвитку інфраструктури сталого туризму та організації партнерських взаємовідносин з аграрною сферою.

Оскільки сталий туризм завдає найменшої шкоди середовищу, є економічно вигідним та соціально орієнтованим, то природні парки Швейцарії, наприклад, для туристів пропонують проживання в умовах дикої природи, використовуючи сільські ферми, еко-шале, готелі. Зазвичай такі місця обладнані пунктами харчування чи домашніми кухнями на фермах.

Для будівництва таких закладів підприємці використовують природні матеріали, забезпечують безвідходне виробництво, скорочують витрати ресурсів та енергії, зменшуючи негативний вплив на природу.

У французьких парках підприємницька діяльність спрямована на створення мереж міні-готелів, гостьових будинків, сільських зелених садиб, літніх укриттів на природі, реставрацію старовинних будинків, водяних млинів, вітряків тощо, враховуючи при цьому екологічні маршрути та екологічні вимоги. Інколи для людей з обмеженими фізичними можливостями окремі маршрути можуть адаптуватися під гужовий транспорт.

У національних природних парках Квебеку (Канада) для туристів пропонують: шале-будинки на 2–4 особи; будинки для групи туристів; сільські будинки; кемпінги: каное-кемпінги, кайяк-кемпінги, кемпінги для піших та велотуристів (Parc national du Saguenay, Québec). В основному такі заклади будуються близько до туристичних маршрутів.

Оскільки на територіях природних парків живуть люди, які здійснюють господарську діяльність, то співпраця природних парків з аграрним сектором передбачає реалізацію «зелених» підходів і у землеробстві. Екологізація виробництва продукції підтримується на національному та регіональному рівнях, причому спостерігається висока результативність взаємодії парків з агропідприємствами.

Наприклад, у Бельгійському природному парку Плен де л'Еско до 50% території зайнято сільським господарством, а у французькому парку Кап і Маред'Опал цей показник сягає 70%.

Національні природні парки Швейцарії стимулюють аграрний сектор до виробництва екологічної продукції, допомагаючи підприємцям виходити на новий ринок збуту – ринок туристів та відвідувачів парку шляхом створення бренду «Produit – ParcsSuisse» (Створено в Швейцарських парках).

Така марка є підтвердженням якості, професійності, екологічності, а також свідченням того, що придбавши маркований товар турист робить свій внесок у збереження природи, культурної спадщини регіону та підтримує діяльність національного природного парку.

Французькі природні парки також у своїй діяльності використовують маркування продукції та послуг підприємців. Так, марку від природних парків отримали більше 800 підприємств, які ведуть господарську діяльність у 36 природних парках. Крім цього, національний природний парк Севен проводить навчання зі сталого розвитку для підприємців.

Європейські парки велику увагу приділяють поширенню ідей сталого розвитку, використовуючи при цьому всі інформаційні можливості, видаючи спеціальні посібники, відкриваючи цільові сайти, проводячи велику роз'яснювальну роботу серед населення.

Наприклад, бельгійський парк Плен де л'Еско поширює інформацію для відвідувачів та підприємців про те, як вони можуть синхронізувати свою діяльність або поведінку з урахуванням принципів сталого розвитку та ефективної співпраці з парками.

Окрім цього, міжнародний досвід свідчить про те, що велика увага при організації діяльності приділяється взаємодії та партнерству з іншими природними парками. В зв'язку з цим, парки часто створюють мережі, асоціації для вирішення нагальних проблем.

Наприклад, у Франції Федерація природних парків заохочує підприємців розпочати підприємницьку діяльність на території 50 парків, які входять до її складу, надаючи зацікавленим особам необхідну інформацію про бажані напрямки співпраці. Це може бути екологічне виробництво продукції, туризм, національні промисли, медицина, виготовлення сувенірів тощо. Зацікавлена особа на сайті Федерації може заповнити необхідну заявку з описом власної ініціативи щодо ведення бізнесу. Федерація розглядає пропозицію, а в разі необхідності допомагає підприємцю вибрати оптимальний варіант бізнесу з врахуванням вимог сталого розвитку.

Мережа природних парків Швейцарії створена для організації та підтримки підприємництва у цій країні. До її складу входять не лише парки, а й підприємці, які з ними співпрацюють.

Великі і потужні мережі діють в Бельгії (Федерація парків Валонії (La Fédération des Parcs Naturels de Wallonie), Товариство туристичних комплексів дикої природи (la Société des établissements de plein air du Québec та Мережа парків Квебеку) діють у Канаді.

Створення мереж національних природних парків дозволяє досягати кращих результатів, оскільки відбувається постійний обмін досвідом, учасники мережі діють в єдиному інформаційному полі, а для підприємців – партнерів природних парків, це особливо необхідно, оскільки для них пропонуються єдині рекомендації щодо започаткування діяльності» [99].

Стратегічний напрям розвитку сільського зеленого туризму України ми вбачаємо у її спеціалізації на створенні комплексного туристичного продукту, унікальність якого буде проявлятися в тому, що крім традиційних пропозицій та атракцій, споживання буде відбуватися виключно на основі органічних

продуктів, вироблених у тій місцевості, де пропонується сільський зелений туристичний продукт.

Як бачимо із наведеного матеріалу, сільський зелений туризм в Україні розвивається самостійно і хаотично, використовуючи власні наявні ресурси, не залучаючи при цьому інвестиції. При такій ситуації очікувати на кардинальні зміни в сторону покращення соціально-економічних показників не доводиться. Для ефективного розвитку сільського зеленого туризму в Україні необхідна розробка Стратегії розвитку сільського зеленого туризму, основою якої має стати кластеризація за територіальним принципом. Не викликає сумніву той факт, що кожен регіон України є унікальним і може визначити власну спеціалізацію. Доречно було би у кластери сільського зеленого туризму залучати дрібних виробників сільськогосподарської продукції, оскільки це значно би посилило конкурентні позиції, а для дрібних виробників продукції це дало б можливість її реалізації за стабільними цінами і отримання реальних каналів збуту.

1.3. Методичні основи оцінювання ефективності реалізації стратегії розвитку сільського зеленого туризму

При здійсненні наукових досліджень важливе значення має аналіз ролі функції туризму, що визначається суспільно-економічною діяльністю та рівнем досягнення туристичних потреб, яка представлена концепцією туристичної функції. Згідно Концепції, зростання туристичного потоку, призводить до зростання ролі туристичної функції.

Основні показники розвитку туристичної функції місцевості, які пропонуються до розгляду, наступні:

а) кількість туристичних ресурсів, яка припадає на 100 постійних мешканців, - так званий показник Барет'є і Дефферта;

б) туристичний потік, що вимірюється кількістю приїжджих туристів на 100 постійних мешканців, - так званий показник Шнайдера;

в) кількість зайнятих в туристичній галузі.

За наведеною Концепцією, туристична функція вважається високо розвиненою, коли показник Барет'є і Дефферта досягає рівня 100, тобто коли кількість місць для ночівлі туристів рівняється кількості постійних мешканців.

Для детальнішого аналізу застосовують й інші показники розвитку туристичної функції: кількість місць для ночівлі, в розрахунку на 1 км² або кількість туристів на 1 км². В окремих випадках розглядають туристичні функції територій, що володіють невеликою базою для ночівлі, де працевлаштована невелика кількість людей, але для них характерний значний туристичний рух, наприклад, приміські зони. На сьогодні не існує критеріїв, які б дозволяли визначити функцію таких територій [69].

Під економічною ефективністю сільського зеленого туризму розуміють результат діяльності, якого було досягнуто при певному рівні витрат. Економічну ефективність сільського зеленого туризму можна розглядати на як на мікрорівні (окремі садиби); на рівні регіону чи території та на макрорівні.

Розрахунок показників економічної ефективності сільського зеленого туризму дає змогу провести фінансовий аналіз туристичної діяльності, розробити стратегію розвитку, здійснити аналіз доцільності інвестицій у сферу сільського туризму.

Оцінку ефективності сільського зеленого туризму можна проводити за такими напрямками (рис. 1.8.).

При оцінці методики економічної ефективності сільського зеленого туризму слід враховувати певні особливості. По-перше, для отримання цілісного бачення рівня розвитку сільського зеленого туризму має бути відповідно налагоджена статистична база, яка на сьогоднішній день не охоплює повністю спостереженнями сферу сільського зеленого туризму. По-друге, відсутність єдиних показників, які характеризують досліджувану галузь та відповідають статичним спостереженням; по-третє, зростання соціально-економічної ролі та поступальний характер розвитку сільського зеленого туризму.

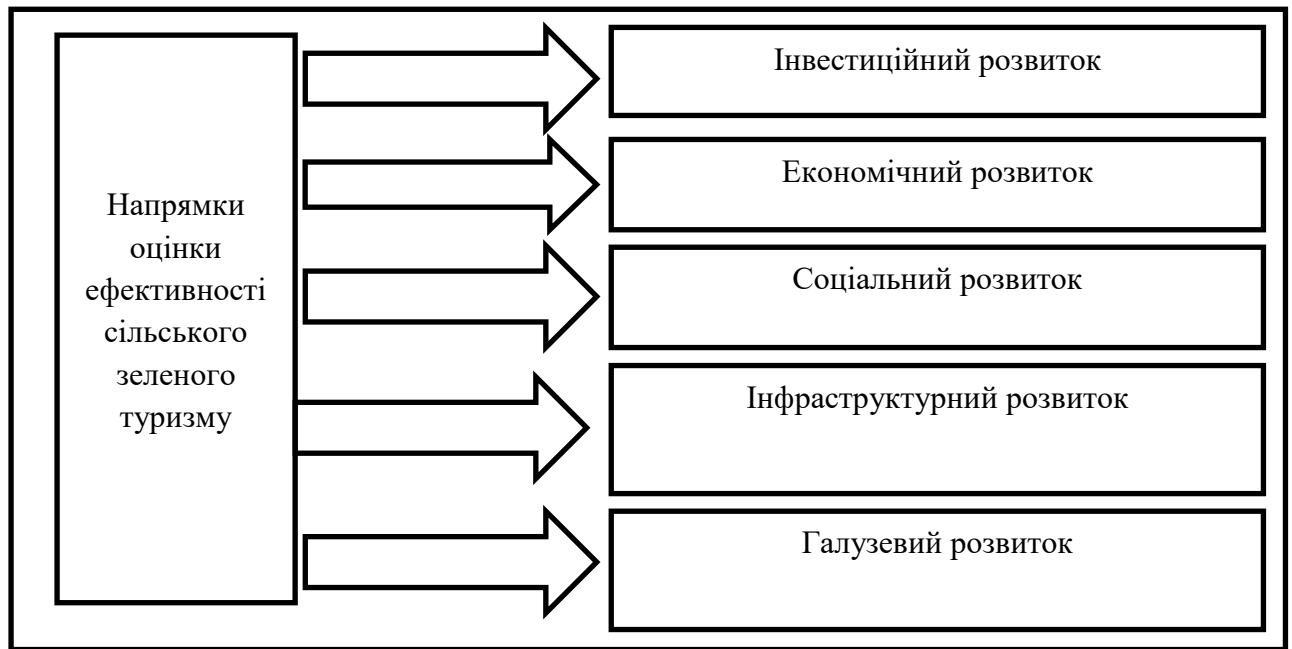

Рис. 1.8. Напрямки оцінки ефективності сільського зеленого туризму
Джерело: складено автором.

Слід відзначити, що існує ряд різноманітних методик оцінки ефективності туризму загалом, які можна застосувати і в сільському зеленому туризмі. Серед них можна виділити два напрямки: витратно-ресурсний (характеризує співвідношення результатів до затрат) та цілеорієнтований (допомагає виявити ступінь досягнення поставлених цілей). На сьогодні дослідження сфери сільського зеленого туризму ускладнюються тим, що відсутня можливість отримання об'єктивної інформації про діяльність сільських зелених садиб, їх кількість та основні економічні показники діяльності. Проблемою є те, що відсутнє саме поняття «статистика сільського зеленого туризму» як окрема категорія дослідження, а діяльність, пов'язана із цим сектором, розглядається крізь призму туристичної діяльності загалом. Це призводить до значних неточностей та ускладнює отримання необхідної інформації. Крім цього, за діючим законодавством, громадяни, що займаються сільським зеленим туризмом, (за виключенням підприємців), не зобов'язані реєструватися в органах державної влади як суб'єкти таких відносин. Внаслідок цього, статистичні дослідження не охоплюють діяльність, яку провадять особисті

селянські господарства з надання туристичних послуг, хоча ця сфера є також частиною національної економіки і її слід статистично обліковувати [47].

Основні етапи статистичного дослідження сільського зеленого туризму можна описати за допомогою схеми (рис.1.9.):

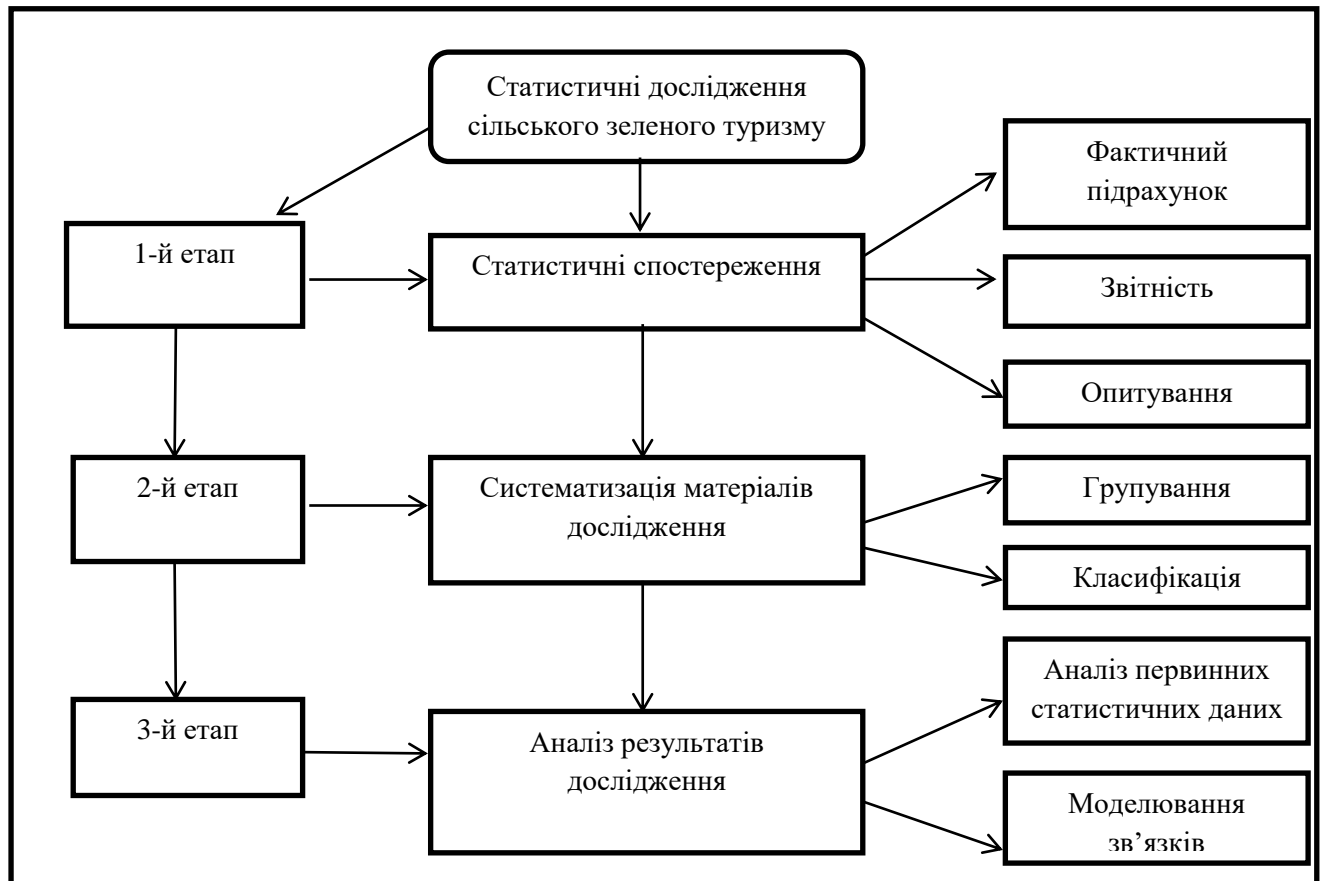

Рис.1.9. Основні етапи статистичного дослідження СЗТ
Джерело: складено автором [47].

За існуючої класифікації видів економічної діяльності (КВЕД), туризм не розглядається як вид діяльності. Тому при проведенні дослідження аналітикам слід чітко виділяти групи, розділи, сектори за КВЕД, які відносяться до туризму. Такий стан вимагає певних затрат часу на пошук необхідної статистичної інформації, утруднює її опрацювання, інколи призводить до некоректних висновків [47]. За результатами державних статистичних спостережень в Україні публікуються статистичні бюлетені «Туристична діяльність в Україні» та «Колективні засоби розміщування в Україні».

Дослідження із статистики сільського зеленого туризму мають багато особливостей та вимагають застосування знань з різних галузей: з екології місцевості, економіки туризму, економічної географії. Враховуючи сутність сільського зеленого туризму, та його вплив на різні сфери діяльності, статистику сільського туризму слід розглядати в трьох аспектах: 1) як складову економічної статистики; 2) як складову соціальної статистики; 3) як складову екологічної статистики.

Слід зазначити, що застосування статистичних методів у сільському зеленому туризмі має деякі особливості та передбачає використання картографічних матеріалів паралельно із графіками та таблицями. Серед картографічних матеріалів виділяють: картограму – за допомогою відповідного забарвлення показує інтенсивність туристичної діяльності в межах певної територіальної одиниці; карту туристичну – показує розміщення та взаємозв'язок між елементами туристичного ринку; картодіаграму – на основі діаграми показує остаточний розмір туристичної діяльності.

Фактори розвитку сільського зеленого туризму умовно можна поділити на такі, які оцінюються за допомогою статистичних методів та на ті, які оцінити важко. Наприклад, природно - географічні, політичні, оцінити важко, а демографічні (чисельність населення, зміни у статеві-віковій структурі); соціально-економічні (ріст тарифів, зміна доходів тощо); наявність вільного часу (тривалість вихідних і святкових днів; зміна тривалості відпусток); матеріально-технічні (інфраструктура туризму) піддаються деталізованому статистичному дослідженню [47].

Алгоритм оцінки ефективності розвитку сільського зеленого туризму передбачає такі етапи:

- 1) Визначення потреби в інформації;
- 2) Обробка та аналіз даних;
- 3) Розробка управлінських рішень

Проведений аналіз методичних підходів різних авторів щодо оцінювання результативності послуг сільського зеленого туризму показав, що частина

науковців надає перевагу бальним методам оцінки результатів. В якості критеріїв ефективності пропонуються до розгляду якісні показники туристичного продукту, зокрема: розвиток соціально-виробничої інфраструктури, екологічний стан, наявність історико-культурного потенціалу, природно-рекреаційні ресурси.

Сільський зелений туризм на сьогоднішній день має потребу у формуванні сталої методики для визначення конкретних показників ефективності туризму.

Підтримуємо думку Кравчук А.О. [61, с.48] щодо обґрунтування методичного підходу до оцінювання рівня його ефективності на базі сукупності показників соціально-економічного розвитку сільських територій. До даної групи автор відносить: середній рівень доходів на душу сільського населення; відношення середнього рівня доходів в сільській місцевості до середнього значення по регіону (секторам економіки в цілому); розмір відрахувань до місцевого бюджету та їх динаміка; рівень зайнятості та безробіття в межах сільських територій.

Крім того, дослідник пропонує здійснювати аналіз ефективності сільського зеленого туризму шляхом оцінки альтернативної вартості, тобто, ціни втрачених можливостей продукту сільського зеленого туризму з позицій туриста. Цей підхід обґрунтовується доцільністю альтернативного вибору туристичного набору матеріальних і нематеріальних послуг шляхом визначення їх вартості порівнянням з іншими видами відпочинку чи туристичної діяльності.

Звісно, необхідність застосування таких показників є обґрунтованою і доцільною, але вони, в більшій мірі, характеризують стан розвитку громад чи окремо взятих територій. Внаслідок цього, виникає потреба в уточненні наукової бази в частині результативності функціонування окремих господарських одиниць сільського зеленого туризму.

Кравчук А.О. пропонує оцінювати ефективність реалізації багатофункціональної диференційованої концепції становлення й розвитку сільського зеленого туризму за системою показників, представлених у

таблиці 1.8. Дану методологічну концепцію оцінювання ефективності розвитку сільського зеленого туризму автор обґрунтовує системними принципами аналізу внутрішнього середовища, що формують комплекс факторів, які виступають як каталізаторами чи дестабілізаторами рівня результативності створення продукту сільського зеленого туризму.

Таблиця 1.8

**Показники оцінки ефективності управління діяльністю суб'єктів
сільського зеленого туризму**

Показники	Одиниця виміру
Дохід від туристичних послуг в розрахунку на 1 зелену садибу	грн.
Дохід від туристичних послуг в розрахунку на 1 працівника (власника) зеленої садиби	грн.
Середньорічний розмір доходу на 1 власника зеленої садиби	грн.
Обсяг туристичного потоку в розрахунку на 1 зелену садибу за одиницю часу	осіб
Кількість розміщених осіб в середньому за добу	осіб
Місткість туристичного об'єкту	осіб/м ²
Ступінь використання туристичних потужностей	%
Загальна площі садиби в розрахунку на 1-го туриста	м ² / осіб
Собівартість 1-го дня перебування	грн.
Середня тривалість перебування	днів
Розмір інвестицій в розрахунку на 1 м ² площі туристичного об'єкту	грн. / м ²
Розмір чистого прибутку в розрахунку на 1 зелену садибу	грн.
Розмір чистого прибутку в розрахунку на 1 працівника (власника) зеленої садиби	грн.
Рівень рентабельності діяльності аграрних формувань, які займаються сільським туризмом	%

Джерело: [61, с.49].

Разом із системою оцінювання ефективності управління діяльністю суб'єктів сільського зеленого туризму на макрорівні автор пропонує

паралельно використовувати методи стратегічного аналізу ринку туристичних послуг та проводити моніторинг середовища зовнішніх впливів.

На думку автора, запропонований комплексний підхід сформує передумови для підвищення рівня захищеності діяльності від загрозливих факторів та дозволить розробити превентивні заходи щодо усунення певних ризиків розвитку суб'єктів сільського зеленого туризму [61, 49-50].

З метою визначення ефективності туризму на регіональному рівні, Мальська М.П. [70] пропонує обчислення наступних показників:

В залежності від способу співвідношення між результатами і витратами:

- 1) Результат/витрати – показує результат що отриманий в розрахунку на одиницю витрат;
- 2) Витрати / Результат – характеризує витрати на одиницю результату;
- 3) Результат – витрати – показує суму перевищення;
- 4) Результат – витрати / витрати – характеризує оптимальний ефект;
- 5) Результат – витрати / результат – характеризує питомий приріст на одиницю результату.

Розрахунок цих показників дає можливість узагальненої оцінки розвитку сільського зеленого туризму [70].

Оскільки на сьогоднішній день відсутня єдина методика визначення ефективності сільського зеленого туризму на регіональному рівні, то можемо запропонувати систематизовані показники визначення економічної ефективності сільського зеленого туризму, згрупувавши їх у таблицю за наступними напрямками (таблиця 1.9). В дослідженні ми запропонували розраховувати показники, які би характеризували цінність продукту сільського зеленого туризму в залежності від місця його споживання. Як відомо, кожен регіон має свої власні, притаманні тільки йому особливості. Як правило, вони проявляються у кращих природних умовах, вигіднішому географічному розташуванні, кліматичних умовах, а також рівнем атрактивності туристичної дестинації, до якого ми відносимо наявність історико-архітектурних пам'яток. Оскільки на території України знаходиться значна кількість пам'яток історії та

Таблиця 1.9

**Показники ефективності сільського зеленого туризму (СЗТ) на
національному (регіональному) рівні**

Показники	Методика розрахунку
Показники інвестиційної діяльності	
Обсяг регіональних інвестицій у сферу СЗТ – всього, тис.грн.	Сума всіх коштів, вкладених у розвиток СЗТ на регіональному рівні.
Розмір інвестицій в розрахунку на одну сільську зелену садибу, тис.грн.	$PI = CI / KC$, де CI – сума інвестицій; KC – кількість садіб у регіоні
Розмір інвестицій в розрахунку на одну сільську громаду, тис.грн.	$PI = CI / KG$, де CI – сума інвестицій; KG – кількість громад
Період окупності інвестицій у сферу СЗТ, років	$T = IC / P$, де IC - сума інвестицій; P - очікуваний прибуток
Показники економічного розвитку	
Рівень доходу на 1 туристичне селянське чи фермерське господарство	$RD = CD / KG$, де CD – середній дохід від діяльності суб'єктів СЗТ регіону; KG – кількість господарств
Середній рівень доходу на 1 особу, зайняту у СЗТ	$CD = CD / KO$, де CD – середній дохід від діяльності суб'єктів СЗТ регіону; KO – кількість зайнятих осіб.
Розмір чистого прибутку в розрахунку на одну садибу СЗТ, грн.	$RPc = CP / KC$, де CP – чистий прибуток; KC – кількість садіб
Розмір чистого прибутку в розрахунку на одного зайнятого в СЗТ туризмі, грн.	$RPz = CP / K3$, де CP – чистий прибуток; $K3$ – кількість зайнятих в сільському туризмі
Розмір витрат на 1 туриста, грн.	$PB = CB / KT$, де CB – загальна сума витрат; KT - кількість туристів.
Розмір доходу на 1 туриста, грн.	$RD = CD / KT$, де CD - сума доходу; KT – кількість туристів.
*Рівень витрат на реставрацію 1м ² туристичних об'єктів, грн.	$PB = B / P$, де B – це сума витрат; P – площа, об'єктів, які було відреставровано
*Рівень доходу на 1м ² готових туристичних об'єктів, грн	$RD = D / P$, де D – це сума доходів від туристичної діяльності; P - це загальна площа діючих туристичних об'єктів.
Показники соціального розвитку	
Частка зайнятих у сфері СЗТ, %	$ЧЗ = K3 / КП$, де $K3$ – кількість зайнятих у СЗТ; $КП$ – кількість працюючих - всього
Кількість туроднів перебування туриста в регіоні	$T = K \times D$, де K – кількість туристів; D – середня кількість днів перебування
Частка населення (країни), яка отримала послуги СЗТ, %	$ЧН = КНсзт / ЗК$, де $КНсзт$ – кількість населення, які скористалися послугами сільського туризму; $ЗК$ – загальна кількість населення.
Питома вага туристів, які скористалися послугами СЗТ, у внутрішньому туристичному потоці, %	$Пв = Ктсзт / Квт$, де $Ктсзт$ – кількість туристів СЗТ; $Квт$ – кількість внутрішніх туристів

Продовження таблиці 1.9.	
Показники інфраструктурного розвитку	
Коефіцієнт завантаженості садиб регіону	$KЗ = \text{Кр.л.м.} / ЗК \times Т$, де Кр.л.м. – кількість реалізованих ліжко-місць регіону; ЗК – загальна кількість ліжко-місць у садибах регіону; Т – кількість днів у розрахунковому періоді
Кількість туристів в розрахунку на 1 зелену садибу	$КТз.с. = КТ / КС$, де КТ – кількість туристів; КС – кількість садиб.
*Рівень навантаження на 1 км ² рекреаційної території, осіб/1 км ²	$R_{нт} = КТ / S$, де КТ – кількість туристів; S – площа рекреаційної території
*Рівень навантаження на 1 м ² історико-архітектурних пам'яток	$R_{ніп} = КТ / S$, де КТ – кількість туристів; S – площа історико-архітектурних пам'яток
Показники галузевого розвитку	
Частка послуг СЗТ в загальному обсязі наданих послуг населенню, %	$ЧПсзт = Осзт / Озаг \times 100\%$, де Осзт – обсяг послуг СЗТ; Озаг – обсяг послуг загальний
Частка доходів від СЗТ в загальних доходах від туризму, %	$Чдсзт = Дсзт / Дтзаг \times 100\%$, де Дсзт – дохід від СЗТ; Дтзаг – дохід від туризму загальний
Рентабельність діяльності галузі, %	$Rд = ЧП / ЧД \times 100\%$, де ЧП – чистий прибуток; ЧД – чистий дохід.

Джерело: систематизовано автором на основі: [47;61;69;70;].

**Запропоновано автором*

культури, то ми маємо також враховувати розмір їх впливу на туристичну привабливість регіону та економічну ефективність, так як для туриста, при плануванні його відпочинку, наявність або відсутність подібних атракцій може стати визначальним мотивом при прийнятті рішення щодо місця, в якому відбуватиметься споживання продукту сільського зеленого туризму. Цього, на нашу думку, можна досягнути шляхом розрахунку показників: рівня витрат на реставрацію 1 м² туристичних об'єктів; рівня доходів на 1 м² готових туристичних об'єктів; рівня навантаження на 1 км² рекреаційної території; рівня навантаження на 1 м² історико-архітектурних пам'яток.

Перші два показники характеризуватимуть економічну ефективність від використання об'єктів загальнонаціональної, культурної, архітектурної, історичної спадщини в якості атракції сільських територій, а другі показники, які ми відносимо до показників обсягів діяльності, характеризуватимуть ступінь навантаження на ці об'єкти з позицій туристичного потоку.

Необхідність у розрахунку другої групи показників проявляється через потребу у встановленні норм навантаження на пропускну здатність історико-архітектурного потенціалу та природних рекреаційних об'єктів. Такі нормативи мають бути розраховані для кожного регіону, в якому здійснюється діяльність із сільського зеленого туризму та вони мають стати основою при розробці стратегії розвитку сільського зеленого туризму певних територій. Такий підхід дозволить здійснювати діяльність суб'єктам сільського туризму з врахуванням принципів сталого розвитку та екологічної складової.

Висновки до розділу 1:

1. Сільський туризм є унікальним явищем, яке здатне поєднувати практично всі галузі і сфери діяльності людини. В умовах значного рівня урбанізації й індустріалізації, високої щільності міського населення, що є характерним для багатьох сучасних економік, прослідковується тенденція до зміни суспільної свідомості, яка проявляється зміною пріоритетів у відпочинку. Сучасні туристи шукають природне середовище, автентичні речі, території, людське спілкування, іншими словами, те, чого їм так бракує у повсякденні в межах великого міста;

2. Враховуючи те, що науковці не дійшли на сьогодні згоди щодо визначення поняття «сільський зелений туризм» та відсутність офіційного тлумачення цієї дефініції в законодавчих актах, пропонуємо термін «зелений» застосовувати при наявності відповідного сертифіката, який підтвердить екологічне спрямування сільського туризму. В загальному ми вбачаємо, що сільський зелений туризм – це вид соціально-економічної діяльності сільських мешканців, який відповідає вимогам екологічних стандартів, направлений на сталий розвиток сільських територій з метою забезпечення добробуту громадян та досягнення морально-психологічних цілей споживачів внаслідок отриманої туристичної послуги;

3. Україна має всі необхідні ресурси для провадження у сільській місцевості діяльності, пов'язаної із сільським зеленим туризмом. Великою проблемою, яка гальмує розвиток галузі, є відсутність законодавчого поля, зокрема, чітких критеріїв розмежування підприємницької сфери від особистого селянського господарства, що й зумовлює різноманітні зловживання та значний рівень тінізації досліджуваного сектору.

4. Встановлено, що 69% населення України проживає у містах. Найбільш урбанізованими є: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області та місто Київ. Саме великі міста є потенційними постачальниками споживачів для сільського зеленого туризму. Цю властивість слід брати до уваги при розробці стратегії розвитку галузі та враховувати при проведенні дослідження громадської думки щодо напрямів розвитку сфери зеленого туризму з метою виявлення запитів споживачів.

5. В умовах значного зростання туристичних потоків підвищується, відповідно, і навантаження на природно-рекреаційні ресурси, тому на часі є питання впровадження елементів «зеленої» економіки, яка визначає напрям розвитку планети та суспільства, а також розумне управління ресурсами. Такий напрям є надзвичайно актуальним та вигідним, особливо це стосується «зеленого» туризму; одним із напрямів «зеленої» економіки є органічне виробництво продукції, яке також можна використати в якості елемента формування туристичного продукту. Перспективним в умовах України вважаємо створення мережі «зелених шляхів», які включатимуть різні цікаві туристичні маршрути та різноманітні варіанти харчування, що сприятиме розвитку дрібного бізнесу.

6. Цікавим є досвід діяльності закордонних національних природних парків з організації захисту та охорони навколишнього середовища та співпраці з підприємцями з приводу розвитку сільського туризму. Вони розвиваються у двох напрямках: розвитку інфраструктури сталого туризму та організації партнерських взаємовідносин з аграрною сферою.

7. Розрахунок показників економічної ефективності сільського зеленого туризму дає змогу провести фінансовий аналіз туристичної діяльності, розробити стратегію розвитку, здійснити аналіз доцільності інвестицій у цю сферу, встановити норми навантаження на туристичну дестинацію. Для комплексної оцінки розвитку сільського туризму пропонуємо удосконалення методики дослідження, яка полягає в групуванні показників економічної діяльності за наступними напрямками: інвестиційний розвиток, економічний розвиток, соціальний розвиток, інфраструктурний розвиток, галузевий розвиток. На сьогодні дослідження сфери сільського зеленого туризму та його ефективності ускладнюються тим, що відсутня можливість отримання об'єктивної статистичної інформації про діяльність сільських зелених садиб, їх кількість та основні економічні показники діяльності;

8. Не існує єдиної методики визначення економічної ефективності сільського зеленого туризму та єдиних узгоджених показників, які характеризують цю сферу діяльності. Ми пропонуємо включити показники, які би характеризували економічну ефективність від використання об'єктів загальнонаціональної, культурної, архітектурної, історичної спадщини в якості атракції сільських територій, це: рівень витрат на реставрацію 1м² туристичних об'єктів; рівень доходів на 1м² готових туристичних об'єктів, друга група, які ми відносимо до показників обсягів діяльності, характеризуватимуть ступінь навантаження на ці об'єкти з позицій туристичного потоку: рівень навантаження на 1км² рекреаційної території; рівень навантаження на 1м² історико-архітектурних пам'яток.

Результати досліджень по розділу 1 опубліковані в наступних працях: [47, 93, 99, 100].

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

2.1. Соціально-економічні умови розвитку сільського зеленого туризму

З кожним роком посилюється увага до досягнення комплексного економічного і соціального розвитку країни загалом і окремих її регіонів. Особливо актуальною при цьому є оцінка природно-ресурсного потенціалу (ПРП) певної території. Як свідчить світовий досвід, рекреаційне господарство, зокрема, туризм, може суттєво впливати на соціально-економічний розвиток. Хмельницька область – один із регіонів України, що славиться своєю природою, історичними місцями, фортецями, архітектурними комплексами, які могли б зацікавити гостей та мешканців області, сприяти активному відпочинку і пізнанню історії краю. Це стимулює залучення інвестицій для забезпечення рекреаційного облаштування території, що вплине не лише на приріст виробництва в індустрії відпочинку і оздоровлення, але й на інші галузі [97, с.218].

Територія Хмельницької області багата на природно-рекреаційні ресурси. Мережу об'єктів природно-заповідного фонду Хмельницької області складають: Національний природний парк «Подільські Товтри», Національний природний парк «Мале Полісся», регіональний ландшафтний парк «Мальованка», заказники, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного та місцевого значення, пам'ятки природи загальнодержавного та місцевого значення, заповідні урочища, зоопарки, ботанічний сад загальнодержавного значення. Всього в області знаходяться 522 об'єкти загальною площею 328 467 га. Показник заповідності

Хмельницької області (відношення площі природно-заповідного фонду до загальної площі) становить 15,9%.

На території області розташований один з найбільших у Європі Національний природний парк «Подільські Товтри». Його площа 261 316 га, що складає 12,5% площі Хмельницької області [98, с.101-102].

Рекреаційний потенціал сільського зеленого туризму – це сукупність природних, етнокультурних, суспільно-демографічних ресурсів, а також наявної господарської та комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку сільського зеленого туризму. Наявний туристичний потенціал Хмельниччини розглянемо у таблиці 2.1.:

Таблиця 2.1.

Туристичний потенціал Хмельницької області

Природно-заповідний фонд	Історико-архітектурний потенціал	Санаторно-курортний і рекреаційний потенціал
2 Національних природних парки	105 пам'яток археології	3 санаторії-профілакторії
120 заказників	2442 пам'ятки історії та культури	9 родовищ мінеральних лікувальних вод
35 пам'яток садово-паркового мистецтва	473 пам'ятки мистецтва	9 санаторіїв
158 пам'яток природи	18 музеїв	10 баз відпочинку
17 заповідних урочищ	230 пам'яток архітектури загальнодержавного значення	11 оздоровчих таборів
		56 садіб сільського зеленого туризму
		5 фізичних осіб-підприємців з надання послуг сільського зеленого туризму
		88 закладів розміщення туристів
		89 підприємств з розробки та реалізації турпродукту
		500 підприємств ресторанного господарства

Джерело: складено автором на основі [97;126;127;141]

На території Хмельницької області можна виділити наступні рекреаційні райони: Північний, Хмельницький, Придністровсько-Збручанський, Віньковецький.

Північний рекреаційний район (Білогірський, Ізяславський, Полонський, Славутський та Шепетівський райони) добре забезпечений лісовими ресурсами, площа яких становить 111 тис. га. У 2013 році на території Ізяславського та Славутського районів було створено національний парк «Мале Полісся» загальною площею 8762,7 га, причому 2764 га надано в постійне користування, решта площі – без вилучення у землекористувачів. Рекреаційне навантаження в районі низьке, ресурси використовуються недостатньо. Даний район представлений такими родовищами мінеральних лікувальних вод, як Полонське родовище радонової мінеральної води запасами 300 м³/добу та Шепетівське родовище радонової мінеральної води запасами 900 м³/добу. Даний район має значний історико-культурний потенціал: архітектурні пам'ятки знаходяться в містах Полонному, Шепетівці, археологічні у смт. Грицеві, с. Ганнопіль.

Хмельницький рекреаційний район (Волочиський, Краси́лівський, Летичівський, Старокостянтинівський, Старосинявський, Теофіпольський, Хмельницький райони) має різноманітні рекреаційно-туристичні ресурси: 3 родовища мінеральних вод, наявність водних об'єктів (ріки Південний Буг, Бужок, Вовк, озеро Кузминське) і значна історико-культурна спадщина, яка пов'язана із боротьбою українського народу за свою незалежність. Площа лісів – 53,4 тис. га. Потенціал рекреаційних ресурсів – 6,8%. На території району розташовані значні родовища мінеральних лікувальних вод, зокрема, Теофіпольське родовище мінеральної води типу «Миргородська» запасами 190 м³/добу та Волочиське родовище мінеральної води «Збручанська» запасами 70 м³/добу. Тут знаходяться місця, присвячені діяльності Б. Хмельницького, У. Кармалюка. Селище Меджибіж є центром релігійного паломництва. Перспективи району пов'язані із розвитком приміського короткострокового, пізнавального, релігійного та оздоровчого туризму.

Придністровсько-Збручанський рекреаційно-туристичний район (Городоцький, Дунаєвецький, Кам'янець-Подільський, Чемеровецький райони). Тут наявні прекрасні природні умови, унікальні історичні та культурні пам'ятки, значний резерв трудових ресурсів для розвитку рекреаційно-

туристичного комплексу. На території даного району розташований Національний природний парк «Подільські Товтри».

Середнє Придністров'я займає вигідне місце серед потенційних курортних районів за наявністю та різноманітністю джерел мінеральних вод, а також передумов для широкого розвитку бальнеологічного лікування. Потенціал рекреаційних ресурсів є одним із найбільших і складає 11,3%.

Вінковоцький рекреаційний район (Вінковоцький, Деражнянський, Новоушицький, Ярмолинецький райони) знаходиться в межі річок Ушиця, Калюс, Вовк: південною межею є річка Дністер. Площа лісів – 39,6 тис. га. Рекреаційні ресурси району, потенціал яких становить 3,7%, майже не використовується. Район характеризується значним потенціалом архітектурних пам'яток, розміщених в сільській місцевості, зокрема з часів турецько-татарської навали збереглися пам'ятки оборонного призначення в селі Сутківці Ярмолинецького району та Зінькові Вінковоцького району.

Перешкодою для розвитку сільського туризму на Хмельниччині є несприятливі фактори, серед яких можна виділити: невисоку підготовленість населення регіону до підприємництва, низьку якість інфраструктурного забезпечення взагалі (шляхи сполучення, зв'язок, комунальне господарство тощо), і рекреаційного, зокрема, відсутність інформаційної бази, нестачу кадрів туристичного профілю [97, с.218-219].

Розглянемо кількість суб'єктів туристичної діяльності на основі таблиці 2.2. Дані таблиці вказують на те, що Хмельниччина за кількістю суб'єктів туристичної діяльності в загальній їх кількості займає незначну вагу – 2,5%. В загальному по Україні найбільшу питому вагу серед учасників туристичного ринку займають турагенти, які становлять 80% від загальної кількості учасників. По Хмельниччині цей показник ще вищий і становить 88,8%. Слід відзначити, що на ринку туристичних послуг регіону представлений лише один туроператор, питома вага якого в загальній структурі лише 0,2%. Це дуже низький показник, який, по суті означає тільки одне: в Хмельницькій області відсутня достатня кількість туроператорів для розробки і

представлення власного туристичного продукту, який дав би змогу розвиватися внутрішньому туризму та туристичній галузі регіону зокрема.

Таблиця 2.2

Суб'єкти туристичної діяльності, 2016 рік, одиниць

Регіони	Всього	Туроператори	Питома вага, %	Турагенти	Питома вага, %	Суб'єкти екскурсійної діяльності	Питома вага, %
Україна	3506	552	15,7	2803	80,0	151	4,3
Хмельницька область	89	1	1,1	79	88,8	9	10,1
Питома вага у загальній кількості, %	2,5	0,2	-	2,8	-	6,0	-

Джерело: розрахунки власні за даними державної служби статистики:[126]

Значне переважання турагентів свідчить про те, що населення Хмельницької області споживає, в основному, туристичний продукт, вироблений і сформований іншими регіонами, і, відповідно, кошти на туристичні подорожі витрачає поза межами області та країни.

Для більш детальної характеристики суб'єктів туристичної діяльності досліджуваного регіону розглянемо наявність закладів розміщення туристів на основі таблиці 2.3:

Таблиця 2.3

Наявність закладів розміщення

Регіони	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відносне відхилення 2016 від 2014, %
Україна	4572	4341	4256	93,1
Хмельницька область	100	87	88	88,0
Питома вага закладів регіону у загальній кількості, %	2,2	2,0	2,1	-

Джерело: розрахунки власні за даними державної служби статистики:[127]

Показники наявності закладів розміщення в загальному по Україні свідчать про скорочення їх кількості на кінець досліджуваного 2016 року. Це пов'язано з рядом причин, але основними, на наш погляд, є поглиблення економічної кризи та зростання витрат на утримання таких закладів. Аналіз наявності закладів розміщення у Хмельницькій області також засвідчує їх скорочення на 12% проти 2014 року. Питома вага закладів розміщення Хмельницької області у загальній їх кількості по Україні залишається також дуже низькою – всього 2,1%. Це ще раз підтверджує думку про те, що Хмельниччина не розвиває інфраструктуру гостинності, не приділяє достатньої уваги розвитку туристичної діяльності, і, звісно, недоотримує значних прибутків, які можна мати при наявності такого потужного природного, історичного та культурного потенціалу.

На території Хмельницької області [141] розроблено і діє 6 туристичних маршрутів вихідного дня: «Подорож східною Хмельниччиною», «Вихідні на Хмельниччині», «Волинська Хмельниччина», «Між Случем і Гориню», «Еволюція фортифікаційних споруд Хмельниччини» та «Оksamитові стежки Поділля». Дані туристичні маршрути охоплюють 35 населених пунктів (включаючи окремі районні центри: Деражню, Старокостянтинів, Ізяслав, Городок), а також 6 садиб сільського зеленого туризму, де за програмою туру визначена ночівля. Ці подорожі різні за змістом та за рівнем атракційності. Незважаючи на наявність таких пропозицій, більшість населених пунктів сільської місцевості не отримують реальної економічної вигоди від прийому туристичних груп. Крім того, проаналізувавши наповненість турів та схеми руху туристичних маршрутів, виявлено, не всі райони Хмельницької області, які мають значний потенціал, охоплені цією діяльністю. Це стосується особистих господарств Чемеровецького, Новоушицького, Кам'янець-Подільського районів. Тобто, тих районів, де спостерігається концентрація садиб сільського зеленого туризму, які мають певні напрацювання у роботі із споживачами.

Недоліком маршрутів є те, що села по суті, є транзитним пунктом. На часі стоїть питання створення належних інфраструктурних та атракційних умов, у яких садиби сільського зеленого туризму могли би стати базою для ночівлі, що дало би поштовх для зайняття туристичною діяльністю мешканцям села.

Основні властивості туристичних ресурсів та рівень їх впливу на діяльність із сільського зеленого туризму розглянемо на основі анкетного опитування представників туристичного ринку та власників сільських садиб, результати якого ми зобразили за допомогою діаграми (рис. 2.1.):

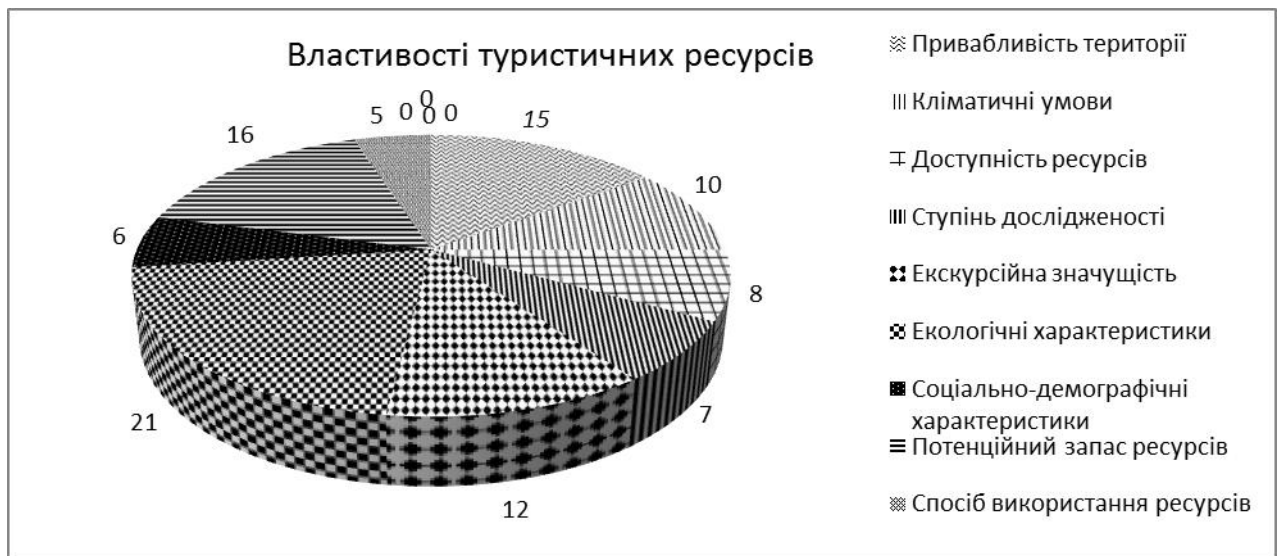

Рис. 2.1. Ступінь впливу туристичних ресурсів на організацію СЗТ, %
Джерело: власні дослідження.

З діаграми стає зрозумілим, що, на думку опитаних, на організацію сільського зеленого туризму найбільший вплив мають екологічні характеристики території – 21%, 16% експерти, відводять потенційному запасу ресурсів, 15% – привабливості території, 12% – екскурсійному значенню, 10% – кліматичним умовам, 8% – доступності ресурсів, 7% – ступеню дослідженості, 6% – соціально – демографічним характеристикам, 5% – способу використання ресурсів (додаток Д).

Основним узагальнюючим показником, який характеризує економічне становище області є показник валового регіонального продукту.

Розглянемо його динаміку на основі даних таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Валовий регіональний продукт (ВРП) Хмельницької області, млн. грн.

Регіони	2012	2013	2014	2015	Відносне відхилення 2015 від 2012 року, %
Україна	1459096	1522657	1586915	1988544	136,3
Хмельницька область	26237	26426	32162	41088	156,6
Питома вага регіону у загальному ВРП, %	1,8	1,7	2,0	2,1	-
Валовий регіональний продукт в розрахунку на особу, грн.(Україна)	32002	33473	36904	46413	145,0
Валовий регіональний продукт в розрахунку на особу, грн. (Хмельницька область)	19920	20165	24662	31660	158,9
Питома вага регіонального продукту в розрахунку на одну особу у загальному по Україні, %	62,2	60,2	66,8	68,2	-

Джерело: розраховано автором на основі даних державної служби статистики: [110]

Аналіз валового регіонального продукту Хмельницької області засвідчує зростання показника в динаміці. Таке зростання на кінець досліджуваного періоду зафіксоване на рівні 56,6%. Частка ВРП області у загальному показнику по Україні коливається в межах 2%. За показником валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу Хмельниччина суттєво відстає від середнього показника по Україні. На кінець досліджуваного періоду

такий розрив становив 31,8%. Це негативно позначається на економічному становищі регіону та на рівні добробуту населення.

Розглянемо і проаналізуємо структуру зайнятості населення Хмельницької області у сільській місцевості на основі даних таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Економічна активність сільського населення, тис.осіб

Регіони	Всього (у віці 15–70 років)	Економічно активне населення		Рівень безробіття,%	Економічно неактивне населення
		Зайняті	Безробітні		
Україна	5648,7	5098,4	550,3	9,7	3633,7
Хмельницька область	233,6	203,7	29,9	12,8	156,8
Питома вага Хмельниччини у загальному значенні по Україні, %	4,1	4,0	5,4	—	4,3

Джерело: розрахунки власні за даними державної служби статистики [125]

З даних таблиці можна зробити висновок, що рівень безробіття сільського населення України становить 9,7%. Хмельниччина має дещо вищий рівень, який становить 12,8%. Питома вага економічно активного населення області (у віці 15–70 років) в загальній структурі становить 4,1%, також приблизно однакова частка зайнятих та економічно неактивних осіб області у загальній структурі.

Для більш повної характеристики зайнятості населення розглянемо діаграму: (рис. 2.2.).

З діаграми видно, що Хмельницька область за показником рівня економічної активності сільського населення має приблизно показники, близькі із показниками по Україні, хоча в динаміці спостерігаємо зниження цього показника з 72,5% у 2012 році до 59,8% у 2016. Це негативна тенденція, яка свідчить про зниження економічної активності та старіння населення.

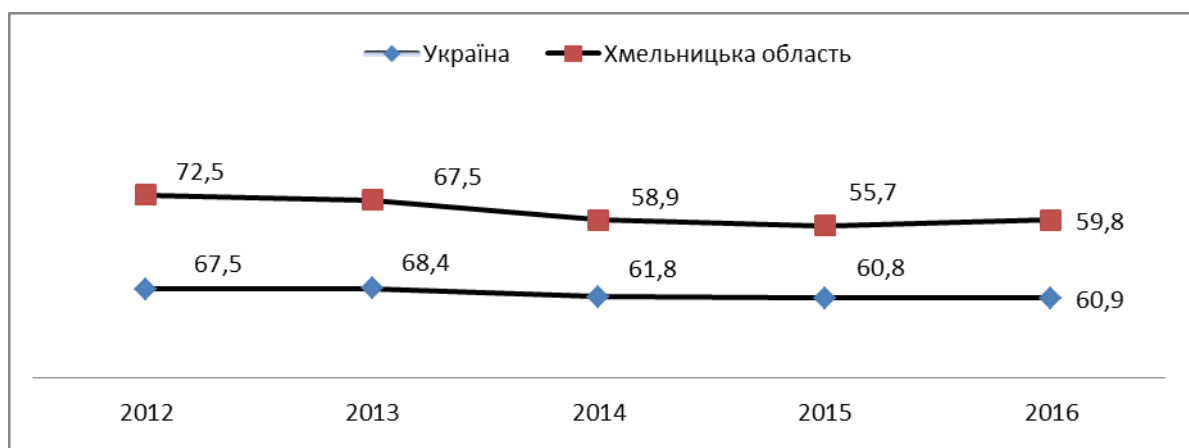

Рис. 2.2. Рівень економічної активності сільського населення, %.
Джерело: Державна служба статистики: [125].

Зайнятість за видами економічної діяльності розглянемо на основі рисунку (рис. 2.3.). З аналізу даних діаграми можна зробити висновок, що найбільшу питому вагу в структурі зайнятості населення займає сільське господарство – 26,8%, 22% припадає на торгівлю, 12% – на промисловість, 9,9% – на освіту, 6,6% – на медицину, решта на інші види діяльності, серед яких: будівництво, мистецтво, спорт, державне управління тощо.

Рис. 2.3. Сфери зайнятості населення Хмельницької області.
Джерело: Державна служба статистики: [125].

Така структура свідчить про те, що Хмельницька область в більшій мірі є аграрною. На зайнятість у сфері закладів розміщення туристів припадає

надзвичайно низький відсоток – 0,9%, що також вказує на незначний ступінь розвитку цього сектора.

Значний вплив на розвиток сільської території та на можливість зайняття сільським зеленим туризмом має забезпеченість земельними ділянками.

Порівняльну характеристику сільських домогосподарств розглянемо на основі таблиця 2.6:

Таблиця 2.6.

Характеристика сільських домогосподарств, 2016 рік

Показники	Україна	Хмельницька область
Середній розмір площі землі домогосподарства, га., в т.ч.	1,23	0,83
до 0,50 га, %	51,6	45,5
від 0,51–1,00 га, %	26,4	36,7
1,01 га і більше, %	22,0	17,8

Джерело: Державна служба статистики: [128]

Аналіз даних показує, що в Хмельницькій області менший розмір площі землі в розрахунку на одне домогосподарство. В середньому по Україні цей показник становить 1,23 га. В структурі земельних угідь найбільша питома вага належить домогосподарствам, в яких розмір земельної ділянки до 0,50 га. Таких господарств по Україні 51,6%, по Хмельницькій області – 45,5%. Найменша питома вага домогосподарств, в яких більше 1 га на одне домогосподарство. Їх кількість: по Україні становить 22%, по Хмельницькій області – 17,8%.

На основі даних таблиці розглянемо розподіл домогосподарств за якістю земельних ресурсів (таблиця 2.7).

З наведеної інформації робимо висновок, що домогосподарства Хмельниччини володіють земельними наділами, якість яких в загальному визначається як хороша та середня. Якщо порівняти із відповідними показниками по Україні, то слід вказати, що сільські домогосподарства регіону в переважній більшості володіють земельними ділянками хорошої і середньої якості, що в структурі становить 96,3% проти 96,7% від показника по Україні.

Таблиця 2.7.

Розподіл домогосподарств за якістю земельних ділянок у 2016 році, %

Показники	Хороша	Середня	Погана
Україна	25,9	70,8	3,3
Хмельницька область	33,0	63,3	3,7

Джерело: Державна служба статистики [42]

Для більш повної характеристики соціально-економічних умов розвитку сільського туризму важливе значення має статеві-вікова характеристика сільського населення (таблиця 2.8.). Наведена інформація вказує на те, що в загальній кількості членів господарств найбільшу питому вагу становлять жінки (53,8% по Україні та 56,8% по Хмельницькій області).

Таблиця 2. 8.

**Статеві-віковий склад членів сільських домогосподарств у 2016 році,
%**

	Усі члени домогосподарств		Віком до 16 років		Віком від 16 до 70 років		Старші 70 років	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Україна	46,2	53,8	51,2	48,8	48,4	51,6	30,2	69,8
Хмельницька область	43,2	56,8	38,4	61,6	48,0	52,0	28,5	71,5

Джерело: Державна служба статистики [128]

У віковій категорії до 16 років по Хмельниччині ми бачимо значне переважання жінок, і така тенденція, хоча з певними відхиленнями в сторону зменшення питомої ваги жінок, спостерігається практично по всіх вікових категоріях, як по Хмельниччині, так і в загальному по Україні.

Для доповнення характеристики трудових ресурсів селянських господарств скористаємось даними таблиці 2.9. Дані вказують на те, що середній вік чоловіків-голів селянських господарств наближається до пенсійного як по Україні, так і в межах Хмельниччини, а середній вік жінок є

пенсійним, при цьому досліджуваний регіон має значно вищий показник в порівнянні з загальнодержавним.

Таблиця 2.9.

Середній вік голів сільських домогосподарств у 2016 році, років

	Чоловіки	Жінки
Україна	56	62
Хмельницька область	58	65

Джерело: Державна служба статистики[128]

Така ситуація вказує на старіння сільського населення та демографічну кризу. Наслідком старіння населення та його природного зменшення в Україні стане подальше скорочення бази відтворення трудового потенціалу, що в динаміці призведе до негативних наслідків зникнення та подальшої деградації сільських територій держави.

На основі діаграми розглянемо загальну характеристику домогосподарств України за типом житла (рисунк 2.4):

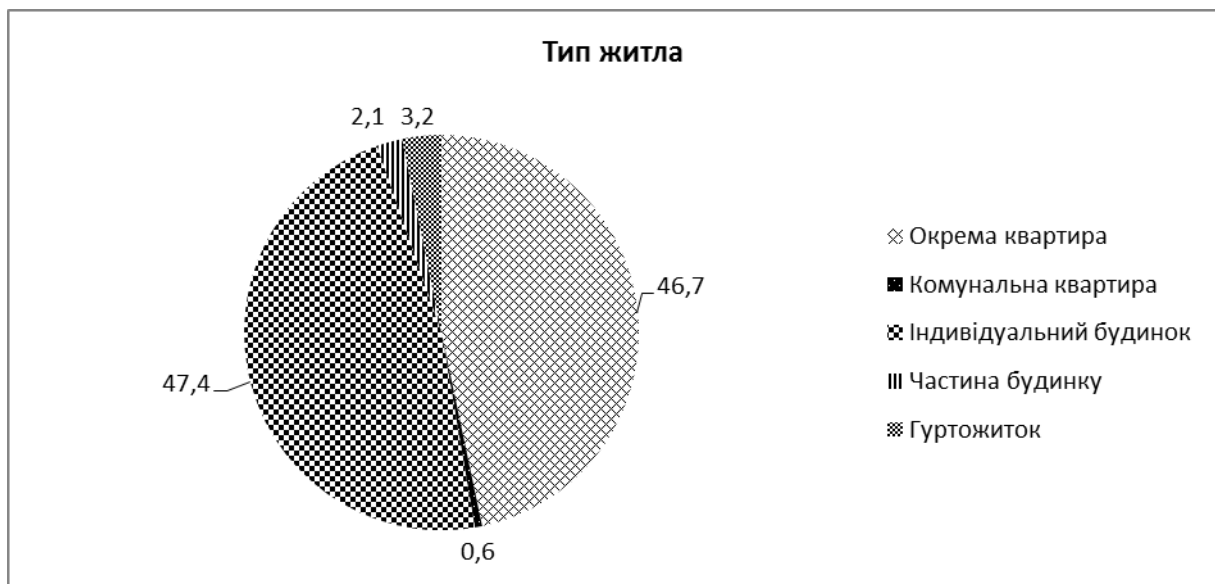

Рис. 2.4. Розподіл господарств за типом житла.

Джерело: складено на основі: [148].

З діаграми можна зробити висновок, що майже половина домогосподарств володіє індивідуальними будинками, які можуть бути використані як база розміщення при здійсненні діяльності із надання послуг сільського туризму.

Ступінь облаштування житла домогосподарств України розглянемо на основі діаграми (рис.2.5.).

Аналіз діаграми дає змогу оцінити ступінь облаштування житла населенням України. З результатів ми бачимо, що 78,5% домогосподарств країни мають водогін, 77,6% каналізацію, 79,3% – централізоване газопостачання, 74% – ванну чи душ, що свідчить про прагнення до покращення побутових умов.

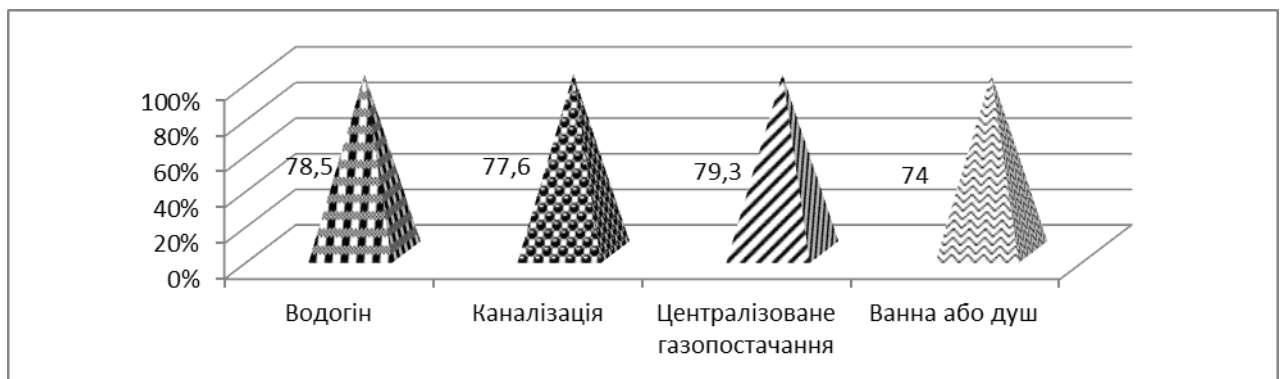

Рис.2.5. Облаштування житла домогосподарств України
Джерело: складено на основі: [148]

На основі діаграми (рис.2.6.) розглянемо оцінку сільськими домогосподарствами ступеня доступності соціально-економічних благ. На основі діаграми можна зробити висновок, що велика частина сільського населення України вказує на відсутність певних соціально-економічних благ у своєму домогосподарстві. Зокрема, вказується відсутність в будинку водогону – 41,9%, туалету – 50,7%, відсутність закладів соціально-побутового обслуговування: торгівлі, медицини, дитячих закладів. Це створює для людей багато незручностей, особливо в тій частині, де люди не можуть виправити ситуацію своїми силами. Це стосується торгівлі, медицини, транспортного обслуговування.

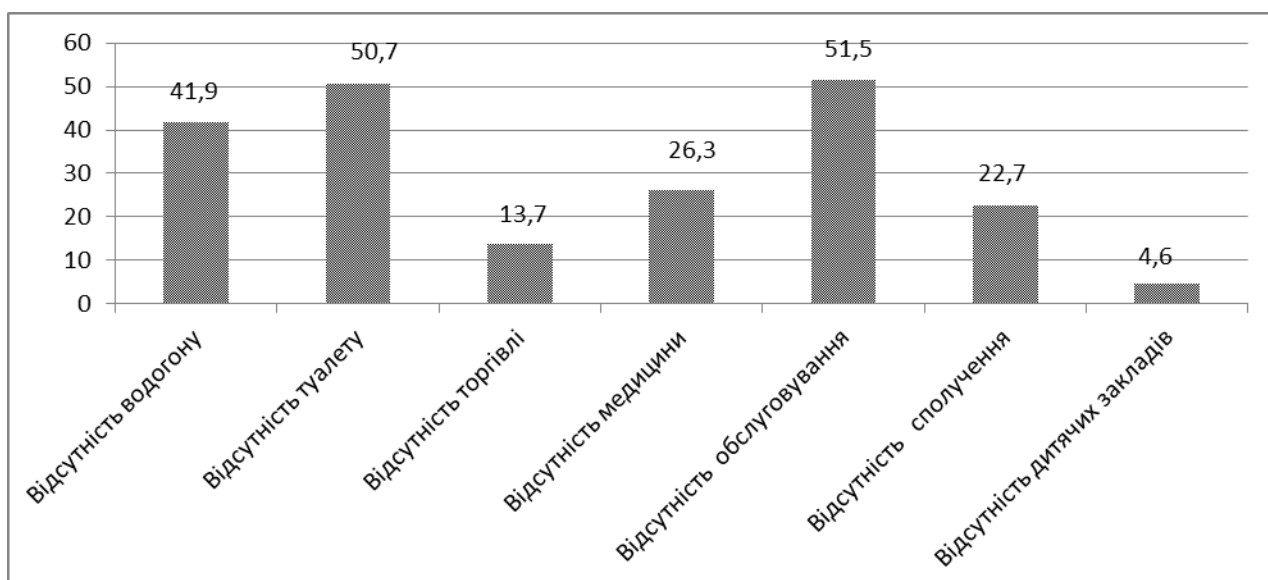

Рис. 2.6. Оцінка доступності соціально-економічних благ сільськими домогосподарствами, % Джерело: складено на основі: [148]

Важливим показником для характеристики домогосподарств України є мови проживання. Сільська місцевість характеризується певними відмінними рисами. Як правило, це значна житлова площа, але відсутність комфортних умов, що є одним із стримуючих чинників залучення туристів у сільську місцевість. Рівень задоволеності домогосподарств умовами проживання розглянемо на основі діаграми (рис. 2.7).

Аналіз показників діаграми вказує на те, що більшість домогосподарств України (53,7%) задоволені умовами свого проживання, 1,9% дуже задоволені, 30,7% не дуже задоволені, 10,7% – незадоволені, і лише 3% визнали повну незадоволеність умовами проживання.

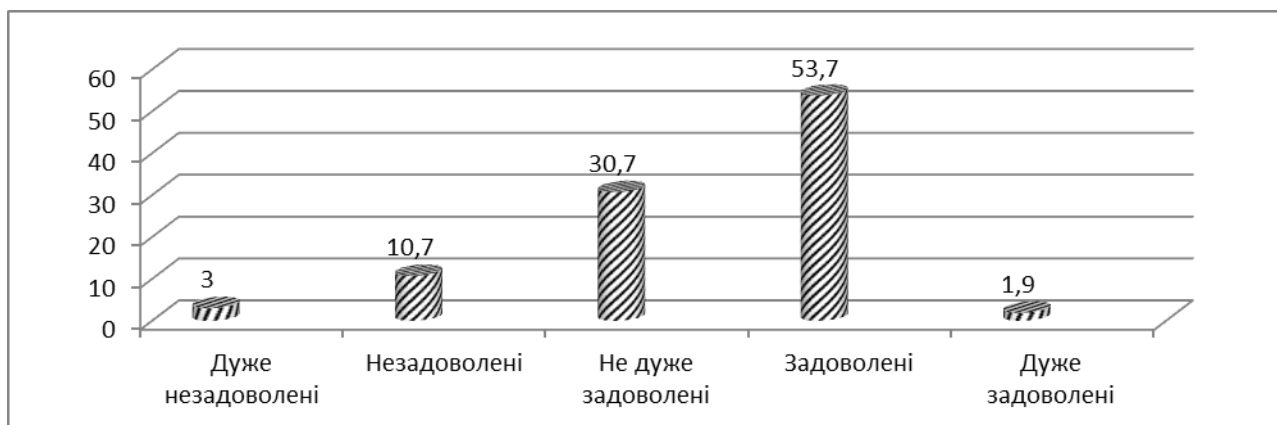

Рис. 2.7. Рівень задоволення домогосподарств умовами проживання, %. Джерело: складено на основі: [148].

Номінальна заробітна плата штатних працівників сільського господарства, згідно статистичних даних, у 2016 році становила: по Україні: 3916 гривень; Хмельницькій області: 3823 грн. Найбільша заробітна плата у Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській областях. Її рівень коливається в межах 4724 грн. (Львівська); до 4940 (Закарпатська). Найнижча заробітна плата у Чернівецькій області – 2796 грн.

За результатами анкетних опитувань (додаток Д), які проводились серед членів селянських господарств Хмельницької області, встановлено, що лише 51,6% опитаних господарів відчують задоволеність розміром своїх доходів, 40,5% змушені відмовлятися від основних матеріальних і нематеріальних потреб, 7,9% важко було визначитись. 87,9% опитуваних позиціонують себе із категорією бідного населення, 12,1% – відносять себе до середнього класу. Свої доходи селяни охарактеризували наступним чином: найбільшу питому вагу займає оплата праці - 49,7 %, доходи від підприємництва та самозайнятості – 5,8%, трансфертні платежі – близько 29,1%, доходи від продажу продукції, вирощеної на присадибних ділянках – 4,0%, доходи від здачі в оренду земельного і майнового паю – 1,5 %, грошові перекази з-за кордону – 9,9%. Як видно з проведеного опитування, найбільша питома вага у загальній структурі доходів населення належить заробітній платі, досить значна частка припадає на соціальні трансферти (пенсії та соціальні виплати), а також на закордонні грошові перекази наших селян-заробітчан.

На основі поданої інформації проведемо SWOT-аналіз потенціалу розвитку сільського зеленого туризму Хмельницької області на основі таблиці (таблиця 2.10.). З проведеного дослідження можна зробити висновок, що Хмельниччина є, в основному, аграрним регіоном, але має достатній потенціал для розвитку туристичної діяльності.

До сильних сторін регіону відносимо: значний туристичний потенціал, гарні кліматичні умови, високий рівень заповідності території та наявність одного із найбільших в Європі національних природних парків («Подільські Товтри»), сільське населення, яке має змогу розміщувати турис-

Таблиця 2.10.

**Аналіз сильних і слабких сторін, загроз і можливостей
розвитку сільського зеленого туризму**

Сильні сторони	Слабкі сторони
Наявність значного туристичного потенціалу	Слабкий розвиток туристичної інфраструктури та транспортного сполучення
Вигідні кліматичні умови	Відсутність належної якості доріг
	Диспропорції у розвитку окремих районів
Наявність великих природоохоронних територій, що впливає на показник екологічного навантаження	Наявність обмежень у веденні господарської діяльності
Наявність сільського населення, яке має змогу розміщувати туристів.	
Наявність особистих селянських господарств та фермерів, які вирощують екологічно чисту продукцію	Низький рівень валового регіонального продукту на душу населення
Значна кількість підприємців, здатних адаптуватися до нових умов	Основні міжнародні транспортні коридори проходять повз територію Хмельниччини
	Недостатній рівень облаштованості сільських садиб
	Відсутність туристичного бренду Хмельниччини чи туристичної спеціалізації
Загрози	Можливості
Зникнення, руйнування чи пошкодження історико-архітектурних пам'яток, природних ресурсів	Створення потужного туристичного об'єднання на основі наявного культурно-історичного потенціалу з вираженим напрямом спеціалізації
Відсутність зацікавленості частини споживачів у відпочинку	Можливість розвитку екологічного туризму, при якому господарства населення виступатимуть в якості бази ночівлі.
Високий рівень туристичного навантаження на певні території	Можливість регулювання туристичних потоків та господарської діяльності економічними методами
Невідповідність туристичного продукту, низька його якість та відсутність розвитку матеріально-технічної бази	Створення сприятливого інформаційного середовища, як для господарів, так і для туристів шляхом інтеграції з інформаційно-аналітичним центром розвитку сільського зеленого туризму.
Відсутність ринків збуту та відповідних цін на екологічну продукцію	Значне зацікавлення споживачів в органічній продукції, відкритий доступ до міжнародних ринків збуту продукції
Низький рівень споживання продукту сільського туризму	Можливість взаємовигідної співпраці з аграрним сектором на основі впровадження інноваційних форм сільського зеленого туризму

Джерело: власні дослідження

тів, особисті селянські господарства та фермери, які сертифіковані на вирощування органічної продукції, значна кількість підприємців, здатних адаптуватися до нових умов.

Це дало змогу сформуванню основні можливості регіону: об'єднання туристичних атракцій на основі наявного культурно-історичного потенціалу з метою поглиблення туристичної спеціалізації, розвиток екологічного туризму, при якому господарства населення виступатимуть в якості бази ночівлі, створення інформаційно-аналітичного центру розвитку сільського зеленого туризму для координації діяльності, за рахунок співпраці з виробниками органічної продукції відкритий доступ до міжнародних ринків туристичних послуг. Слабкими сторонами є: недостатній розвиток туристичної інфраструктури, відсутність належної підготовки господарів туристичних садиб, проходження міжнародних транспортних коридорів територію області, відсутність туристичного бренду. Така ситуація може проявитись наступними загрозами: зникненням, чи руйнуванням історико-архітектурних пам'яток, відсутністю зацікавленості споживачів у відпочинку, диспропорціями у туристичному навантаженні на певні території, відсутність ринків збуту та відповідних цін на екологічну продукцію та туристичні послуги.

Дослідженням встановлено, що туристичний продукт регіону має бути спеціалізованим, націленим на багаторазовий відпочинок людей протягом року, мати за мету надання можливості значній кількості людей бути залученими до туристичного процесу, в основі якого мають бути соціальні інтереси [97, с.219]. Для досягнення максимального ефекту, до діяльності із сільського зеленого туризму слід залучати всі ресурси регіону, включаючи потужний природно-заповідний фонд, а також туристичний продукт слід формувати на основі інтеграції з аграрним сектором, що сприятиме розвитку потенціалу сільських територій та надасть туристичному продукту регіону специфічних ознак, які можна виділити як спеціалізацію, що посилить конкурентні позиції Хмельниччини.

2.2. Аналіз розвитку сільського зеленого туризму в Україні

Для ринку туристичних послуг характерною ознакою є швидкі темпи його розвитку. Україна, яка має значний туристичний потенціал у вигляді природних, історичних, культурних, етнографічних, продовольчих, трудових ресурсів не може залишитися осторонь тих процесів, які відбуваються в сфері туризму. Зокрема, урядом 16 березня 2017 року, з метою ефективного координування дій, було схвалено Стратегію розвитку туризму та курортів до 2026 року, основними завданнями якої є наближення вітчизняного законодавства до законодавства ЄС з питань туризму та курортів, збільшення туристичних потоків, наповнення державного бюджету, зростання зайнятості тощо. Але, разом з тим, документ не визначає пріоритетність розвитку внутрішнього туризму, містить скасування ліцензування для туроператорів, в документі відсутнє бачення, які цільові категорії туристів будуть залучатися до споживання туристичного продукту на міжнародному рівні, не виділені пріоритетні види туризму. Позитивним є той факт, що в рамках реалізації стратегії вперше передбачається виділення коштів на галузь туризму.

В умовах нашої держави сільський туризм розвивається нерівномірно. Для оцінки стану розвитку туризму в Україні розглянемо туристичні потоки на основі таблиці 2.11. Як свідчать статистичні дані, туристичне споживання України, в основному, зорієнтоване на імпорт туризму, хоча на кінець 2016 року спостерігається певне зниження кількості туристів, які скористалися туристичними пропозиціями інших країн, але таке зниження не є суттєвим, і, сьогодні ми можемо говорити про стабільну тенденцію споживання імпортного туристичного продукту громадянами нашої країни. Така ситуація негативно позначається на доходах від туристичної діяльності держави, оскільки ті туристи, які споживають імпортний туристичний продукт, по суті, є інвесторами в економіку інших країн.

Таблиця 2.11.

Аналіз туристичних потоків України

Показники	Роки			Абсолютне відхилення 2016 від 2014 року,(+,-)
	2014	2015	2016	
Кількість іноземних туристів, осіб	17070	15159	35071	18001
Туристи з України,що виїжджали за кордон, осіб	2085273	1647390	2060974	-24299
Внутрішні туристи, осіб	322746	357027	453561	130815
Кількість туристів СЗТ, осіб	39311	49253	79891	40580
Частка туристів СЗТ у внутрішньому туристичному потоці, %	12,2	13,8	17,6	5,4
Частка іноземних туристів у внутрішньому туристичному потоці,%	5,3	4,2	7,7	2,4

Джерело: розраховано автором на основі даних державної служби статистики: [129].

До позитиву слід віднести те, що спостерігається зростання кількості іноземних туристів, які відвідали Україну. На кінець досліджуваного періоду кількість таких туристів зросла більше, ніж у два рази. Цьому сприяє багато мотивів, зокрема, низькі ціни на комплекс послуг, покращення інфраструктури гостинності, природний, історичний, і культурний потенціал країни, зростання популярності такого напрямку як медичний туризм. Найбільша кількість в'їзних туристів припадає на громадян Німеччини, Польщі, Туреччини, США, Канади, Білорусії. Крім того, бачимо поживлення попиту на внутрішньому туристичному ринку серед українських споживачів. Кількість внутрішніх

туристів за досліджуваний проміжок часу зросла на 40,5%, що в абсолютному значенні становить 130 815 осіб.

До позитивних відносимо тенденцію зростання кількості туристів, які скористалися послугами сільського зеленого туризму. Їх кількість зросла в порівнянні з базовим періодом на 40580 осіб. Про зацікавленість сільським зеленим туризмом зі сторони споживачів свідчить той факт, що в динаміці продовжує зростати частка туристів сільського зеленого туризму у внутрішньому туристичному потоці, яка на кінець 2016 року зросла на 5,4% і становила 17,6%. Така тенденція свідчить про те, що з кожним роком зростає зацікавленість зі сторони споживачів у туристичному продукті, який пропонується сільським туризмом, а також про те, що напрям слід розвивати і створювати умови для розповсюдження діяльності серед мешканців українського села. Оптимізму додає той факт, що спостерігається певне зростання частки іноземних туристів у внутрішньому туристичному потоці. Таке зростання відбулося на 2,4%, а в загальному у структурі внутрішніх потоків іноземці становлять 7,7%.

На сьогоднішній день в Україні існують передумови для успішного розвитку туризму. Це і сприятливий клімат, і зручне розташування, природно-ресурсний потенціал, цікавий рельєф, об'єкти культурно-історичної спадщини, а саме головне – гостинний і працьовитий, щирий і доброзичливий, симпатичний та веселий народ, який завжди радий гостям.

Вважається, що Україна використовує лише одну третю наявних туристичних ресурсів та серед 124 країн займає лише 78 місце. Згідно оцінок експертів USAID (незалежне агентство міжнародного розвитку федерального уряду США), в середньому іноземні туристи перебувають в нашій державі 4 дні, що в грошовому еквіваленті становить близько 600 доларів США.

В даних умовах українська держава має сприяти розвитку внутрішнього туризму, оскільки це позитивно вплине як на фінансові результати підприємств туристичного бізнесу, так і на показники країни в цілому. Для цього мають бути виконані наступні умови: гарантування безпеки перебування у місці

споживання туристичного продукту, адже відомо, що різко скорочується туристичний потік у країну, яка перебуває у стадії військового конфлікту; покращення рівня добробуту громадян, стабілізація національної валюти; покращення інфраструктури туризму; розвиток авіа- та залізничного сполучення в межах країни; потужна реклама України та її туристичних можливостей на міжнародному ринку туризму; підвищення якості обслуговування відповідно до європейських стандартів; одним із важливих заходів зі сторони держави, на нашу думку, є залучення інвестицій в регіональну економіку, особливо це питання актуальне в світлі децентралізації влади та організації самоврядування на місцях.

Слід відзначити, що спостерігаються значні розбіжності в оцінці туристичної діяльності України різними міжнародними організаціями, а саме в оцінці її туристичних потоків, в оцінці ємності туристичного ринку та в оцінці окремих показників розвитку. Такі неузгодженості можна пояснити різною методологічною базою. Крім того, як зазначалося у попередньому розділі 1.3, сучасна статика України не виділяє туризм в окрему галузь (туризм відсутній у класифікації КВЕД), відсутній відповідний сателітний рахунок, який використовується більшістю статистичних органів іноземних держав, тому статистичні дані щодо розвитку туризму часто містять такі неточності та суперечності. Для оцінки стану розвитку сільського зеленого туризму в Україні, скористаємось даними таблиці 2.12. Аналіз показників роботи садиб сільського зеленого туризму України виявив, що даний вид діяльності носить нерівномірний характер. Найвища концентрація закладів сільського туризму в Івано-Франківській області. Відомо, щонайбільша кількість осель знаходиться у Верховинському, Косівському районах та м. Яремче Івано-Франківської області. Проведемо групування закладів СЗТ за показником кількості садиб з метою їх подальшого дослідження. До першої групи (високий розвиток) віднесемо Івано-Франківську область, яка має найбільшу кількість таких закладів, питома вага яких становить 81,33% у загальній кількості по Україні. Відповідно, на цю область припадають найбільші потоки сільських туристів.

Таблиця 2.12.

**Аналіз кількісних показників роботи закладів сільського
зеленого туризму України, 2016 рік**

Регіони	Кількість садиб, од.	Частка у загальній кількості, %	Кількість розміщених осіб	Частка у загальній кількості, %
Вінницька	1	0,26	35	0,04
Волинська	2	0,33	2517	3,15
Дніпропетровська	1	0,27	46	0,06
Закарпатська	4	1,07	271	0,34
Івано-Франківська	305	81,33	55797	69,84
Кіровоградська	2	0,53	1590	1,99
Львівська	16	4,27	2003	2,51
Миколаївська	2	0,53	765	0,96
Одеська	3	0,8	1606	2,01
Полтавська	1	0,27	50	0,06
Тернопільська	6	1,6	2609	3,27
Херсонська	1	0,27	232	0,29
Хмельницька	5	1,33	4114	5,1
Черкаська	6	1,6	303	0,28
Чернівецька	17	4,53	7034	8,8
Чернігівська	3	0,8	919	1,15
Всього по Україні	375	100	79891	100

Джерело: Державна служба статистики [127]

До другої групи (середній розвиток) віднесемо області, у яких питома вага сільських садиб коливається в діапазоні 1–10%. Сюди відносимо: Закарпатську, Львівську, Тернопільську, Хмельницьку, Черкаську та Чернівецьку області. До третьої групи (низький розвиток) відносимо всі інші області, в яких діяльність із сільського зеленого туризму є слабо розвиненою. До цієї групи віднесено Одеську, Миколаївську, Херсонську, та інші регіони, які також володіють природним потенціалом, історичними пам'ятками, але сільський туризм не розвивають. Причиною такої ситуації може бути те, що Україна залишається

достатньо «дорогою» туристичною країною в порівнянні з іншими. Це зумовлено рядом факторів, як і впливають на собівартість туристичного продукту, але, в кінцевому підсумку, це негативно позначається на розвитку туризму. Іншою причиною може бути висока «тінізація» туристичної галузі.

В Україні з 2016 року впроваджується програма розвитку агрорекреаційних кластерів. Згідно неї, кластери створюються у Миколаївській області – курорт «Коблево», Одеській – «Екопарк Формушівка», Полтавській – кластер «Диканька», Чернігівській – «Козацьке село», Київській – «Медведено», Херсонській – «Лазурне» та «Арабатська стрілка». За попередніми розрахунками, це дасть можливість створити біля 3,5 тисяч робочих місць.

Попередніми дослідженнями встановлено, що сільський зелений туризм України локалізований, в основному, у західній частині держави (виключення становить Черкаська область, яка знаходиться в центрі). Для цих областей характерними є певні спільні риси, які сприяють розвитку сільського зеленого туризму. До них відносимо: цікаві природні ландшафти, історико-архітектурні пам'ятки, наявність розвитку сільської інфраструктури, наявність аграрного виробництва, наявність певних атракцій, які приваблюють туристів. Розрахунок по виділених групах показує, що найбільша кількість туристів в розрахунку на одну оселю припадає на другу групу господарств (середній рівень) – 2722 особи; кількість туристів, які отримали послуги в сільському зеленому туризмі, у першій групі становить 183 особи на одну туристичну садибу.

Великою проблемою в умовах сьогодення залишається легалізація діяльності із сільського зеленого туризму в Україні. Згідно існуючого законодавства, на даний час відсутнє чітке розмежування підприємницької і не підприємницької діяльності у цій сфері. Такою прогалиною в законодавстві часто користуються підприємці, які, маскуючись під садиби сільського зеленого туризму (особисті селянські господарства), ведуть фактично підприємницьку діяльність, абсолютно нічого не сплачуючи до бюджету, і при тому, формально не порушуючи законодавство. Це пов'язано із бажанням

приховати свої доходи, використовуючи недоліки законодавства. Наприклад, згідно Податкового кодексу України (підпункт 266.4.2.) [104], особі, яка не зареєстрована як підприємець, надається пільга з податку на нерухоме майно у виді зменшення бази оподаткування об'єкта на 120 м² для будинків. Для підприємців така пільга не передбачена. Простий розрахунок показує, що фізична особа-підприємець, до прикладу, Івано-Франківської області, має сплатити до бюджету 4960,8 гривень податку на нерухомість за будинок розміром 120 м² (максимальна ставка податку на 2016 рік становила 41,34 грн. за 1 м²) в той час, коли незареєстрований власник не платить нічого. Розмір ставки визначається місцевими органами влади і коливається від 0 до 3% від розміру мінімальної заробітної плати. На наш погляд, проблема «тінізації» сільського зеленого туризму характерна для всіх регіонів України, оскільки ми маємо змогу спостерігати невідповідність офіційних статистичних даних тій інформації, яка наведена на сайтах, які рекламують садиби сільського зеленого туризму. Цю сферу діяльності слід виводити з тіні шляхом прийняття відповідної законодавчої бази. Хоча в багатьох країнах світу зайняття сільським туризмом не вимагає реєстрації, на наш погляд, цю діяльність сільських мешканців слід статистично обліковувати. Це допоможе налагодити ефективну співпрацю селян з органами державної влади, підвищити якість туристичного продукту, спрямувати туристичні потоки в сферу сільського туризму, організувати навчання для господарів, залучити інвестиції, а також підняти галузь на якісно новий рівень.

В Україні статистичний облік підприємницької діяльності у сільському зеленому туризмі здійснюється із 2012 року. Розглянемо основні показники розвитку сільського зеленого туризму України на основі даних таблиці 2.13. Аналіз даних таблиці свідчить про те, що за останні роки, які включені у дослідження, відбулося зростання кількості сільських зелених садиб на 63% в загальному по Україні в порівнянні з базовим періодом. Спостерігається зростання також по кількості розміщених осіб на 56%, збільшення місткості сільських зелених садиб на 20%, досить суттєво на кінець 2016 року

збільшилася загальна площа садиб – на 84%, в тому числі розмір житлової площі збільшився більше, як у два рази.

Таблиця 2.13.

Показники розвитку сільського зеленого туризму України

Показники	Роки					Відносне відхилення, 2016 до 2012, (%)
	2012	2013	2014	2015	2016	
Кількість садиб, од.	230	285	233	235	375	163
Кількість розміщених осіб	50724	49948	39311	49253	79891	156
Середня місткість садиб, місць	11	12,6	13,5	12,7	13,2	120
Загальна площа садиб, в т. ч. житлова	49425,3	65986,2	71208,4	73241,0	90811,1	184
	20787,1	29987,7	29200,6	25557,5	43764,0	211

Джерело: Державна служба статистики [127].

Якщо прослідкувати тенденцію по кількості садиб, їх середній місткості, загальній площі, то можемо спостерігати позитивну динаміку протягом усього періоду дослідження. По кількості розміщених осіб спостерігався спад попиту у 2014–2015 роках, що можна пояснити політичною, економічною невизначеністю та війною на Сході країни, адекватну реакцію зі сторони підприємців-господарів сільських садиб, які на кінець 2016 року суттєво наросили житловий фонд а також про перспективи для тих, хто хоче розвивати цю сферу в майбутньому. Для оцінки стану розвитку сільського зеленого туризму Хмельницької області використаємо дані таблиці 2.14. Зростання показників розвитку сільського зеленого туризму є позитивним сигналом. Оскільки свідчить про зростання попиту на цей вид відпочинку, про

Аналіз розвитку сільського туризму господарів-підприємців Хмельниччини засвідчує, що змін у кількості закладів протягом досліджуваного періоду не відбувалося. На кінець 2016 року спостерігається зростання на 50,8% кількості розміщених осіб, зросла кількість ночівель на

44,6%, відбулося зростання коефіцієнта використання місткості на 50%, також спостерігається незначне збільшення тривалості роботи закладів на 1,4%. Разом з тим, відбулося зменшення загальної та житлової площ садиб туризму.

Таблиця 2.14.

Розвиток сільського зеленого туризму Хмельниччини

Показники	2014	2015	2016	Відносне відхилення 2016 від 2014, %
1. Кількість садиб	5	5	5	100
2. Кількість розміщених осіб	2728	4357	4114	150,8
3. Середня місткість садиб, од.	23,8	23,8	25,4	106,7
4. Площа садиб, м ² , в т. ч.: житлова	1653,0 820	1653,0 820	1557,0 650	94,2 79,3
5. Середня площа однієї садиби, м ² , в т.ч. житлова	330,6 164	330,6 164	311,4 130	94,2 79,3
6. Кількість ночівель	3477	5560	5028	144,6
7. Середня тривалість перебування	1,3	1,3	1,2	92,3
8. Коефіцієнт використання місткості	0,16	0,22	0,24	150,0

Джерело: Державна служба статистики[127].

На основі даних управління культури, національностей, релігій та туризму Хмельницької обласної державної адміністрації [141] розглянемо діаграму, яка показує кількість садиб сільського зеленого туризму, які функціонують як особисті селянські господарства (рис. 2.8.):

У 2016 році на території Хмельницької області знаходилось 56 садиб сільського зеленого туризму (особистих селянських господарств). Найбільшого поширення це явище набуло на території Новоушицького, Чемеровецького, Кам'янець-Подільського та Шепетівського районів. Проведені опитування господарів сільських садиб свідчать, що у загальній структурі доходів ця діяльність приносить до 25% від загального сімейного доходу.

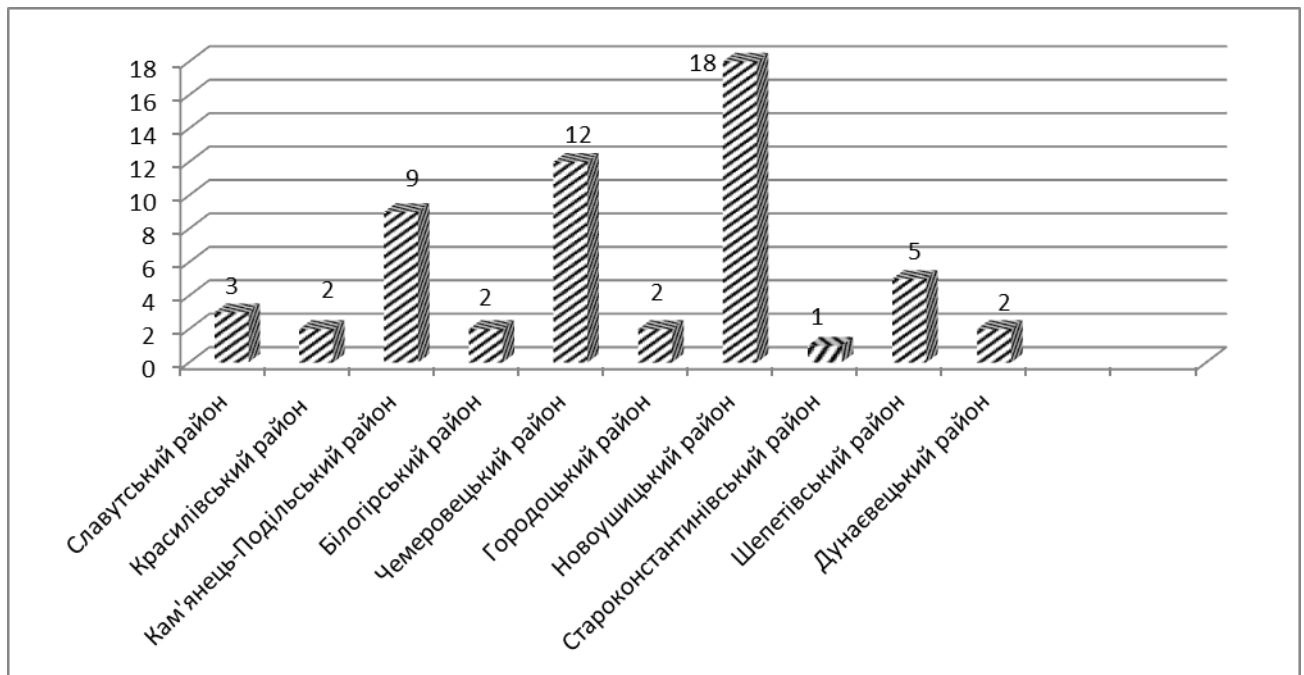

Рис. 2.8. Садиби сільського туризму Хмельницької області
Джерело: складено автором на основі [141].

Окремі господарі, особливо Дунаєвецького та Новоушицького району, вказують на те, що поживавлення попиту на їх послуги відбувається під час проведення фестивалю лазерного шоу «Отроків», який проходить у серпні, а в інші дні відчувається брак попиту. Господарі Чемаровецького району скаржаться на відсутність туристів і неможливість донесення інформації про свою діяльність до споживача, ситуація по Кам'янець-Подільському району виглядає дещо краще, але також відчувається брак попиту, особливо в міжсезоння та у звичайні дні тижня, господарі садиб сільського туризму Шепетівського району (кластер «Оберіг») визначають свої доходи на рівні 25–50% у загальній сумі доходів, на сьогодні це є найвищий показник по Хмельниччині, але також вказують на відсутність взаємодії з органами регіональної влади.

Результати анкетних опитувань господарів сільських садиб з проблем розвитку сільського туризму (додаток Д) представимо у таблиці 2.15. В результаті дослідження отримано 110 анкет. Проведене опитування свідчить, що найголовнішими мотивами до зайняття сільським туризмом стало

розширення особистих контактів та можливість реалізувати продукцію, вирощену у власному господарстві. Так вважає 70% опитаних.

Таблиця 2.15.

Результати анкетних опитувань

Питання	Відповіді
Які мотиви спричинили Ваше зайняття сільським туризмом?	10% - привабливе розташування господарства; 35% - розширення особистих контактів; 35% - можливість реалізації власної продукції; 20% - додатковий дохід
Що, на Вашу думку, приваблює туристів у відпочинку в селі?	42,7% - гостинність; 12% - можливість відпочинку від міського життя; 20% - екологічно чисте довкілля; 18% - привабливість для дітей; 7,3% - краєвиди
Основні риси, якими має володіти селянин у стосунках з відпочиваючими?	40% - доброзичливість; 30% – ввічливість; 20% - акуратність; 10% – керівні навички і вміння
Який стан Вашої оселі?	10% респондентів дали відповідь «відмінний»; 10% - задовільний; 80% - добрий
Як Ви оцінюєте наявність атракцій та різноманітність відпочинку?	45% «відмінний»; 15% - задовільний; 40% - добрий;
Як Ви оціните наявність інформації про садибу?	8% - «відмінний»; 32% - задовільний; 22% - добрий; 38% - незадовільно
Яка площа землі знаходиться в користуванні?	до 0,3га – 40% опитаних; від 0,3 до 0,5га – 45%, більше 0,5га – 15%
Який % доходів від туризму у загальних доходах сім'ї?	до 25% - 85% респондентів; від 25 до 50% дало 15% респондентів

Джерело: власні дослідження.

На питання, якими рисами має володіти селянин у стосунках з відпочиваючими, більшість визначила доброзичливість та ввічливість (40% та 30% відповідно); 80% селян вважають стан власної оселі добрим, 45% відзначають наявність атракцій та різноманітність відпочинку на «відмінно», більшість селян оцінюють наявність інформації про садибу як достатню, лише 38% відзначають її як незадовільну. Більшість опитаних селян володіють земельними ділянками: до 0,3га – 40% опитаних; від 0,3 до 0,5га – 45%, доходи від туристичної діяльності більшість респондентів визнала незначними, що у загальній структурі доходів становить до 25%.

Аналогічні опитування було проведено серед потенційних споживачів послуг (мешканців великих міст, населення яких більше 100 тис. осіб). В результаті дослідження було отримано 275 анкет (додаток Е). Результати відображає таблиця 2.16.

Таблиця 2.16.

Результати анкетних опитувань мешканців великих міст з проблем розвитку сільського туризму

Питання	Відповіді
Чи хотіли би Ви відпочивати в селі?	64% - так; 36% - ні
Якщо так, то скільки днів?	14% - 1 день; 56% - 1-3 дні; 15% - до одного тижня; 10% - до 12 днів; 5% - більше 1 місяця
Що може привабити Вас до відпочинку в селі?	11,9% - особливості місцевості та привабливість ландшафту; 13,6% - можливість відпочинку від міського життя; 40,2% гостинність; 25,5% - чисте повітря та екологічно чисте довкілля; 8,8% - привабливість для дітей.
Наскільки для Вас є важливим стандарт житла?	5% - не важливий; 57,1% - середньо важливий; 37,9% - дуже важливий
Наскільки для Вас цікавою є участь у сільськогосподарських роботах?	23% - не цікавить; 37% - середньо цікавить; 30% - дуже цікавить.
Наскільки для Вас цікавою є участь у сільських атракціях (фестивалі, вечорниці тощо)?	8% - не цікавить; 42% - середньо цікавить; 65% - дуже цікавить
Як оцінюєте наявність інформації про сільський туризм?	55% - нічого невідомо; 28% задовільно; 12% - достатній рівень; 5% - відмінно
Якою має бути вартість однієї доби перебування в сільській місцевості в розрахунку на 1 особу?	0% - до 50 грн.; 15% - 50-70грн.; 50% - 70-100; 35% - більше 100 грн.
Чи користувалися послугами сільського туризму?	22% - так; 78% - ні
Якими Ви вважаєте свої доходи?	7% - високими; 53% - середніми; 40% - низькими

Джерело: власні дослідження.

Згідно даних опитування, 64% міських жителів хотіли б відпочивати у сільській місцевості, в основному це короткотривалий відпочинок (1-3 дні), найбільше у відпочинку приваблює гостинність та екологія, для більшості міських жителів (57,1%) стандарт помешкання середньо важливий, найбільш цікавими для споживачів є участь у сільських атракціях, 55% міських жителів сільський туризм як явище є невідомим, 78% ніколи подібним видом

туристичних послуг не користувалися, більшість із опитаних вважають свої доходи середніми (53%).

Співставимо відповіді на питання: «що приваблює у відпочинку в сільській місцевості?» господарів садиб та потенційних споживачів сільського туристичного продукту на основі діаграми (дані наведені у %) (рис. 2.9.). Як бачимо з діаграми, по багатьох позиціях спостерігається співпадання загального бачення привабливості сільського зеленого туризму між споживачами та господарями. Це означає, що існує досить високий ступінь розуміння між цими двома категоріями.

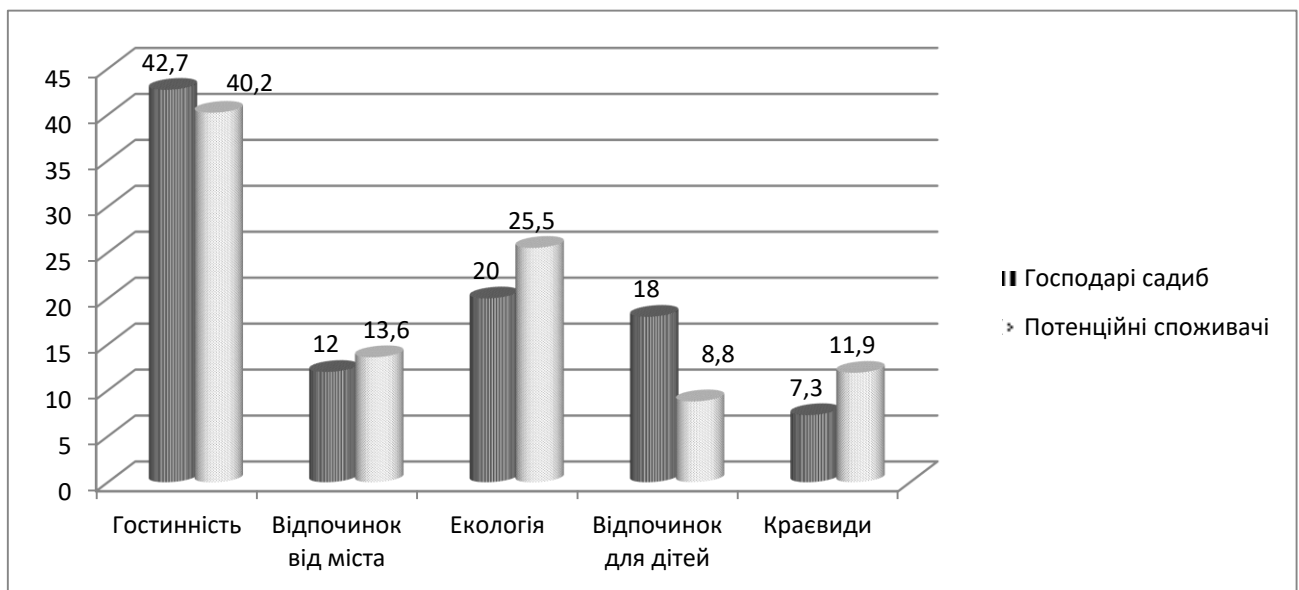

Рис. 2.9. Оцінювання привабливості відпочинку у сільській місцевості господарями садиб та їх потенційними споживачами

Джерело: власні дослідження.

Розглянемо відповіді господарів та споживачів на питання анкети щодо категорії житла. Для господарів ставилося питання: «як Ви оцінюєте стан свого житла?», для споживачів: «наскільки важливим для Вас є стандарт житла?». Отримані відповіді свідчать, що 10% господарів оцінюють стан житла як відмінний, в той час, як це важливо для 37,9% опитаних споживачів; 80% господарів оцінюють стан житла як добрий, в той час, як це важливо для 57,1% опитаних; 10% власників садиб оцінюють їх стан як задовільний (зручності на вулиці), для 5% опитаних це не має значення.

Співставимо відповіді респондентів на питання: «як Ви оцінюєте інформацію про садибу?» господарів з відповідями на питання: «як оцінюєте наявність інформації про сільський туризм?» споживачів на основі діаграми (рис. 2.10.) (дані наведені у відсотках):

Як видно з наведеної діаграми, господарі садиб мають завищені очікування щодо наявності інформації про сільські садиби, які надають послуги сільського туризму. Із відповідей мешканців великих міст, стає зрозумілим, що даний вид діяльності для багатьох із них є абсолютно новим і невідомим.

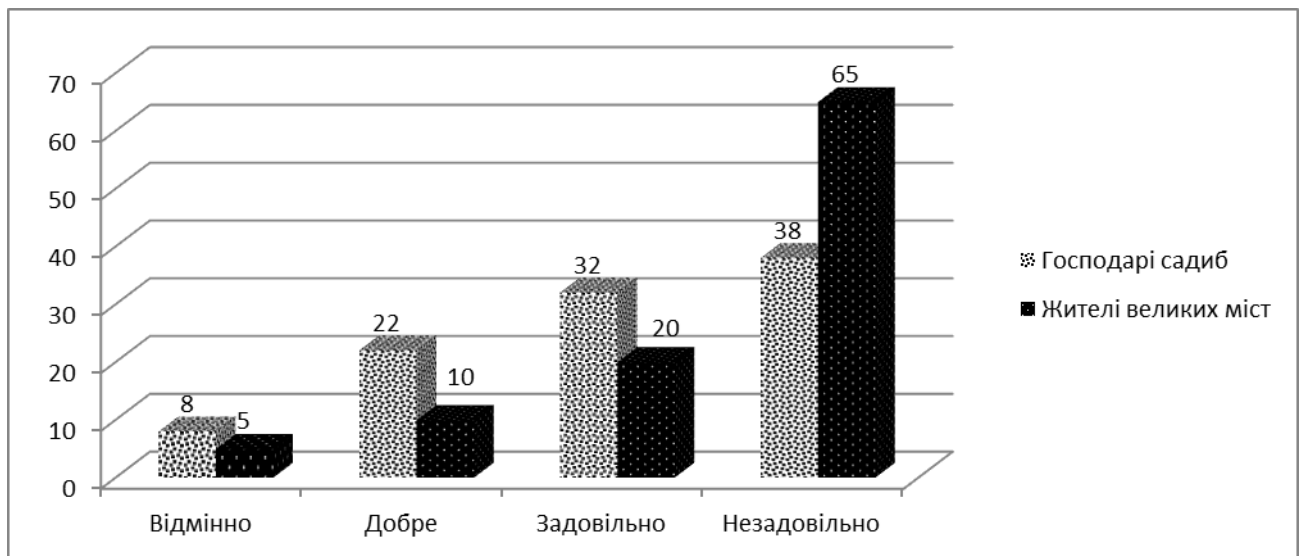

Рис.2.10. Оцінка інформації про сільський туризм з позицій господарів садиб та мешканців великих міст

Джерело: власні дослідження.

І хоча в наш час, завдяки мережі Інтернет, є великі можливості для отримання будь-якої інформації, діяльність господарів із сільського туризму залишається поза увагою суспільства і державних органів нашої країни. Для того, щоб успішно розвивати даний напрям, підтримка держави просто необхідна. Важливе значення в цьому випадку має допомога в інформаційному супроводі сільського зеленого туризму. Як свідчать анкетні опитування, господарі сільських садиб готові самотужки удосконалювати матеріально-технічну базу власного господарства, але натомість мають бути впевненими, що їх зусилля не будуть марними і їх діяльність на належному інформаційному рівні буде представлена в масштабах держави чи хоча б регіону. Відомо, що

найбільшими потенційними постачальниками туристів є великі промислові регіони (Харківська, Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Полтавська та Запорізька області, а також місто Київ). Це досить потужний ринок споживачів, залучення якого мало би позитивні наслідки, що привело б до збільшення попиту на туристичний продукт, який пропонують господарі сільських садиб.

На сьогоднішній день на території Хмельницької області 56 садиб надають послуги з сільського зеленого туризму. Переважна більшість садиб розташована в межах заповідних територій національного або місцевого значення або в межах екологічних коридорів. Таке розміщення хоча і має певні переваги перед іншими господарськими суб'єктами, але й вимагає дотримання встановлених норм і правил поведінки в заповідних зонах. «Зокрема, власники зелених садиб та їх гості зобов'язані дотримуватись вимог природоохоронного законодавства в частині охорони навколишнього середовища. Адміністрації природних парків, в свою чергу, мають сприяти традиційній екологічно орієнтованій діяльності господарів сільських зелених садиб.

На сьогоднішній день склалася така ситуація, що через відсутність дієвих механізмів контролю і ефективної організації діяльності заповідних територій, природні та рекреаційні ресурси використовуються неефективно, виникають різні стихійні промисли недобросовісних бізнесменів, які, використавши по максимуму ресурсний та людський капітал, отримують великі прибутки, залишаючи Національні парки та господарів садиб сільського зеленого туризму в якості пасивних землекористувачів.

Особливо гостро стоїть питання виділення установам природно-заповідного фонду земельних ділянок без вилучення їх у землекористувачів, а також здійснення природоохоронних заходів, зокрема, лісовідновних та санітарно-оздоровчих.

Через недосконалість законодавства виникають конфлікти між місцевими жителями – власниками сільських зелених садиб, які територіально відносяться до заповідників та адміністраціями таких територій. Зокрема, через впровадження складної процедури видачі лімітів та дозволів (на випасання

худоби, заготівлю дров, викошування сіна, відстріл диких звірів, тощо) тут блокується господарська діяльність, зокрема, здійснення природоохоронних заходів. Це погіршує становище людей, гальмує розвиток сільського зеленого туризму та негативно впливає на імідж української держави, яка повинна гарантувати виконання міжнародних зобов'язань щодо реалізації в Україні програмних документів біосферних резерватів ЮНЕСКО та має сприяти розвитку традиційних форм господарювання в заповідниках [99].

Для детальнішого аналізу особливостей розвитку сільського зеленого туризму розглянемо фактори, які визначають попит на даний вид послуг в Україні. В загальному розглянемо їх на основі рисунка 2.11.

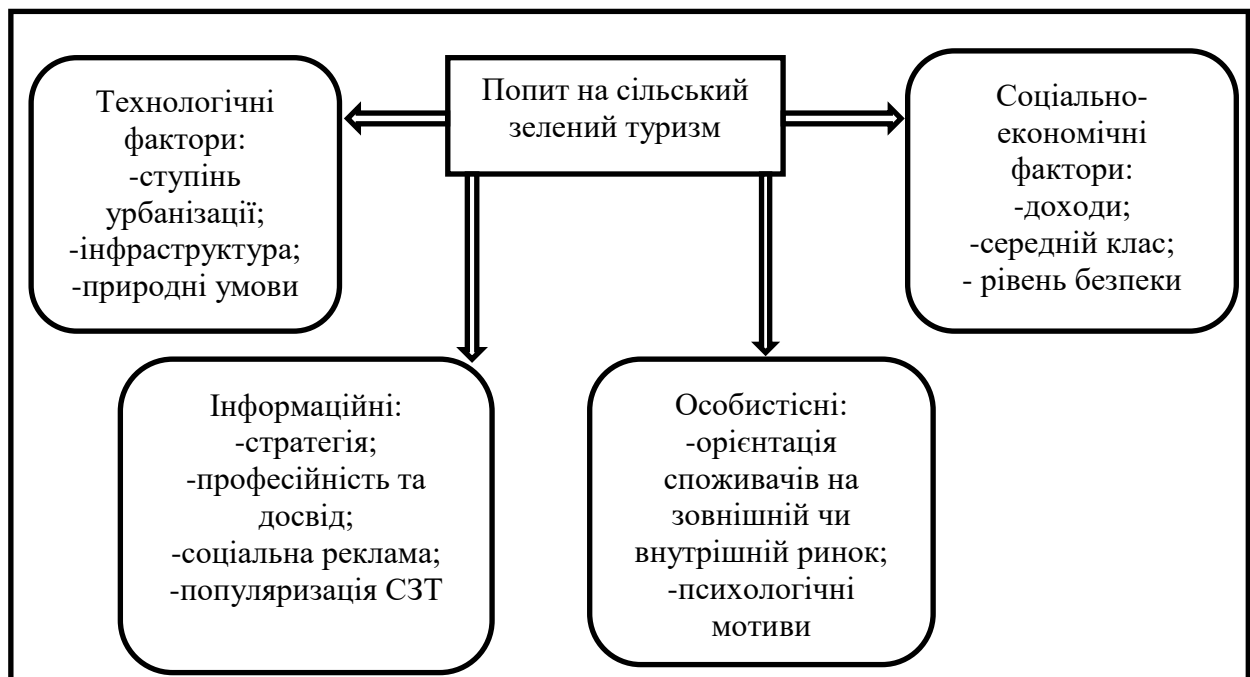

Рис.2.11. Фактори попиту у сільському зеленому туризмі
Систематизовано автором на основі: [4;65;73]

До першої групи факторів віднесемо ступінь урбанізації та щільність населення. Даний фактор за впливом є прямим. У великих промислових містах, де спостерігається значний рівень урбанізації та висока щільність населення на одиницю площі території, спостерігається значно вищий рівень попиту на послуги сільського зеленого туризму, ніж, скажімо, у тій місцевості, де нижчий

показник концентрації промислового виробництва і людських ресурсів, окрім того, важливим показником є рівень екологічного забруднення. Саме тому великі міста є стабільним джерелом постачання туристів.

Другим фактором попиту є рівень доходів населення. Зайняття туризмом, як відомо, можливе лише за умови наявності певного стабільного фінансового забезпечення. За різними оцінками фахівців, середня українська сім'я витрачає на відпочинок і культуру 1,5% свого річного бюджету, для порівняння, середнє домогосподарство США на ці цілі витрачає 5% річного бюджету [33].

По-третє, орієнтація споживачів на імпорт туризму. Імпорт туризму означає, що громадяни в Україну ввозять туристичні враження від закордонних поїздок, але це супроводжується вивезенням грошових коштів із країни. Причиною є те, що наші співвітчизники порівняно недавно відкрили для себе закордонні подорожі та країни і ця тенденція поки що є стабільною в державі. Розвиток сільського зеленого туризму сприятиме, в певній мірі, поширенню внутрішнього туризму.

Четверте. Інфраструктура сільських населених пунктів та зелених садиб. Ця причина є важливою для формування попиту, оскільки більшість потенційних споживачів туристичного продукту прагнуть отримати туристичну послугу в комфортних або наближених до них умовах. Для справедливості, слід відзначити, що серед споживачів сільського туристичного продукту існує ще й інша частина громадян, для яких рівень комфорту не є принциповим питанням і які прагнуть відпочинку саме в тих місцях, де відсутній вплив людини чи технологій на стан навколишнього природного середовища.

По-п'яте, відсутність комплексної державної стратегії розвитку сільського зеленого туризму, що суттєво стримує розвиток цієї сфери. В умовах відсутності загальнонаціональної програми розвитку сільського зеленого туризму дуже важко сформувати громадську думку та попит на послуги сільського зеленого туризму, саме тому цей вид діяльності не отримує масового поширення.

Наступний фактор, який можна виділити, це відсутність досвіду розвитку сільського зеленого туризму як серед населення, так і серед органів державної влади. Сільський зелений туризм для України є новим явищем, саме тому важливого значення набуває отримання знань, навиків з організації його ведення на основі впровадження зарубіжного досвіду, організації консультаційних послуг, стажування з метою підвищення рівня і якості туристичного продукту.

Сьомим чинником є відсутність соціальної реклами цього виду туристичної діяльності та престижності споживання. Наявність соціальної реклами сільського туристичного продукту допоможе сформувати позитивну громадську думку щодо даного виду відпочинку, що, в кінцевому підсумку призведе до зростання попиту та збільшення кількості споживачів у цій сфері.

Восьме. Брак інформації та досвіду споживання продукту сільського зеленого туризму серед потенційних споживачів. Як відомо, туриста дуже важко змусити повертатися у ті місця, де він вже був, але сільський зелений туризм має мотиви, які передбачають можливість такого повернення. В даному випадку на попит буде впливати досвід, отриманий іншими відпочиваючими у певному середовищі, а його відсутність та дефіцит інформації не сприятиме зростанню туристичного попиту на послуги сільського зеленого туризму та його популяризації серед населення.

Дев'яте. Значний соціальний розрив між багатими та бідними. Сьогодні у світі найбільш інформативним показником щодо рівня соціально-економічного розвитку є показник валового національного продукту на одну особу. За цим показником усі країни поділяються на три групи: високорозвинені, в яких формується попит на туризм, зокрема і на сільський; середньо розвинені – існує дуже велике коливання між рекреаційними потребами багатих і бідних, задовольняються, переважно, потреби «еліти»; для третьої групи країн, які розвиваються, характерним є відпочинок в домашніх умовах. Проблема України в тому, що практично відсутній стабільний середній клас населення, який має платоспроможний попит на туристичні послуги, має можливість

витрачати кошти як на зовнішньому, так і на внутрішньому туристичному ринку, цікавиться історією, культурою, етнографією, тобто, всім тим, що пропонує сільський зелений туризм.

Десяте. Психологічні мотиви. Врахування цього фактора є дуже важливою умовою формування попиту на сільський зелений туризм, оскільки саме психологічний стан є визначальним у прийнятті рішення про необхідність споживання продукту, який пропонується сільською зеленою садибою та її господарями. Під вплив цього фактора ми зарахуємо і вікову структуру населення, яка має різні мотиви, потреби і очікування від споживання послуги.

Фактори, які визначають попит у сфері сільського зеленого туризму згрупуємо за ступенем впливу на рішення щодо споживання, надавши кожному з них відповідну рейтингову оцінку, на основі дослідження думки експертів туристичного ринку (рис. 2.12.).

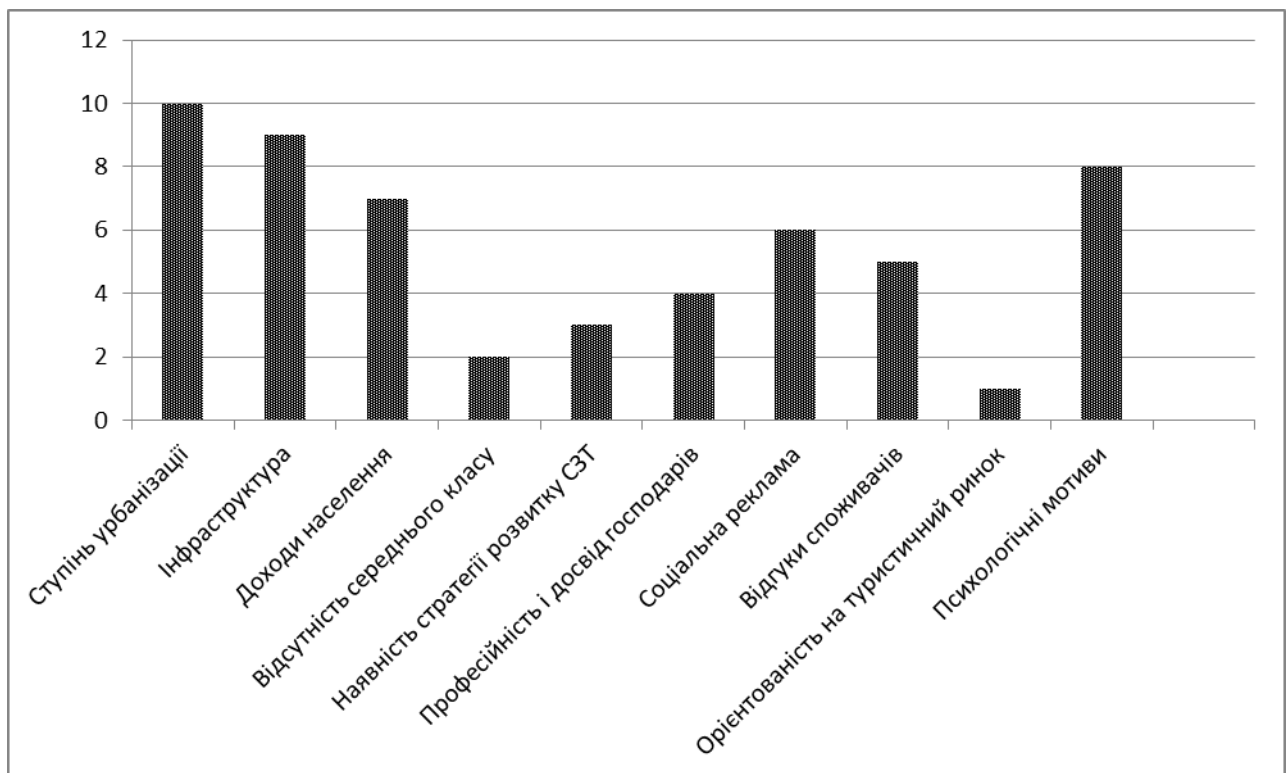

Рис. 2.12. Рейтинг факторів попиту у сільському зеленому туризмі
Джерело: власні дослідження.

Вивчення думки експертів дало такі результати: ступінь урбанізації – 10 балів; інфраструктура – 9; доходи населення – 7; відсутність середнього

класу – 2; наявність стратегії розвитку СЗТ – 3; професійність і досвід господарів – 4; соціальна реклама – 6; відгуки споживачів – 5; орієнтованість споживачів на внутрішній чи зовнішній туристичний ринок – 1; психологічні мотиви – 8 (додаток Е).

З проведеного опитування слід зробити висновок, що, на думку еспертів туристичного ринку, на попит у сільському туризмі найбільший вплив має показник ступеня урбанізації. Найменший вплив здійснює орієнтованість споживачів на туристичний ринок. Це можна пояснити тим, що у туризмі існує поняття престижності споживання, яке проявляється орієнтацією споживача на відпочинок виключно на дорогих курортах.

2.3. Оцінка ефективності сільського зеленого туризму

Туристична діяльність це високодохідна галузь, яка поєднується практично з усіма сферами економіки, прямо чи опосередковано здійснює вплив на кожен із них. Саме тому питання оцінки економічної ефективності туристичної діяльності є дуже важливим, оскільки стан розвитку туризму в країні буде характеризувати стан її економіки загалом.

Завдяки туризму багато країн, навіть із менш привабливими в порівнянні з Україною умовами, зуміли суттєво підвищити рівень економічного розвитку. Наша держава, маючи надзвичайно високий природний, історичний, культурний потенціал, беззаперечно могла би стати лідером туристичного бізнесу, але наявність ресурсів ще не є гарантією успішного розвитку. Великого значення в цій ситуації набуває регулювання процесу ефективності розвитку туристичної галузі.

Економічну ефективність сільського туризму можна розглядати на національному (регіональному) рівні, на рівні конкретного господарства та на рівні суспільства. Економічна ефективність передбачає отримання ефекту в масштабах держави. Оскільки в Україні більшого розвитку набув виїзний

міжнародний туризм, що супроводжується вивезенням валюти за кордон, то така ситуація справляє негативний вплив на економіку.

Одним із основних показників, які характеризують стан туристичної галузі в країні, є обсяг отриманих суб'єктами туристичної діяльності доходів.

Показники діяльності галузі туризму України розглянемо на основі графіка (рис. 2.13).

Показник обсягу доходів від туристичної діяльності свідчить про зростання доходу від галузі туризму на кінець досліджуваного періоду. Слід вказати, що за останні п'ять років туристична галузь України демонструвала нестабільність розвитку. Стрімке падіння спостерігалось у 2014 році, темп зниження у якому становив 60% в порівнянні з базовим 2012 роком. На кінець досліджуваного періоду спостерігається зростання доходів від туристичної діяльності, що, в порівнянні з базовим періодом, становить 7% зростання. Але таке збільшення може бути наслідком дії інфляційного чинника, а не результатом покращення ситуації.

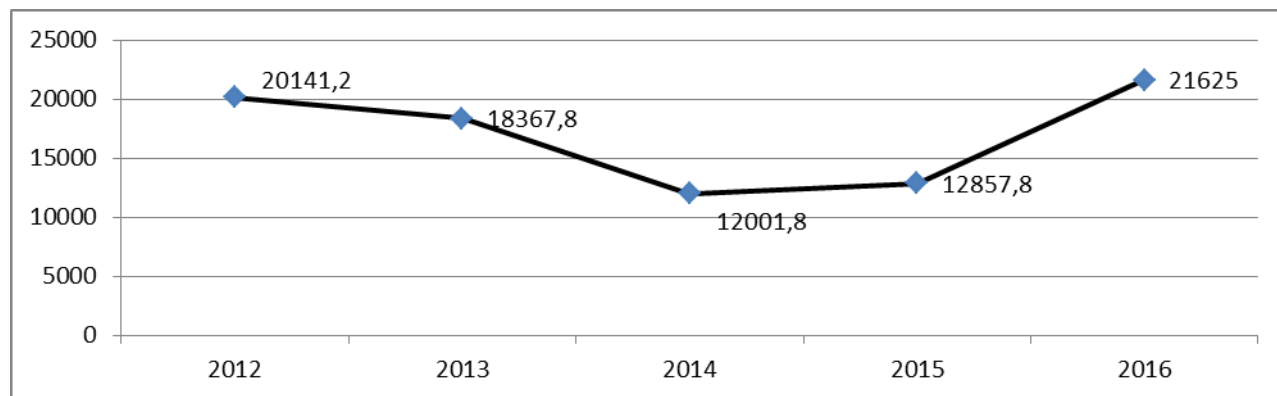

Рис. 2.13. Обсяги доходів від туристичної діяльності, млн. грн.

Джерело: Державна служба статистики [127,129]

Для більш повної характеристики галузі туризму України та визначення її ефективності слід звернути увагу на кількість зайнятих у цій галузі працівників. Загальну кількість зайнятих в туристичній сфері України розглянемо на основі діаграми (рис. 2.14). Дані наведеної діаграми свідчать, що у 2014 році відбулось різке зменшення кількості зайнятих працівників у галузі туризму України, що пов'язано із значним скороченням попиту на туристичні послуги та політичною

нестабільністю у нашій державі. Україна на сьогоднішній день перебуває у зоні певного ризику, особливо окремі її регіони, що не сприяє стабілізації розвитку туристичної діяльності, а також зростанню рівня зайнятості у цій сфері.

Рис. 2.14. Показники зайнятості в туризмі
Джерело: Державна служба статистики[127,129]

Сільський зелений туризм є складовою величезної туристичної індустрії та останніми роками демонструє значні темпи зростання у багатьох країнах світу. Світовими лідерами за масштабами розвитку галузі є: Франція, Іспанія, Італія, Данія, Німеччина. Це зумовлено високим попитом на даний вид відпочинку серед споживачів.

Розглянемо і проаналізуємо динаміку зростання прибутків від сільського зеленого туризму серед трьох європейських країн, які стали лідерами у цьому виді діяльності на основі даних таблиці 2.17.:

Таблиця 2.17.

Аналіз динаміки прибутків від сільського зеленого туризму в країнах Європи, млрд. євро

Країни	2012	2013	2014	2015	Відносне відхилення, %
Данія	62,0	58,0	64,5	68,4	110,3
Франція	65,0	67,0	65,2	70,5	108,5
Німеччина	56,0	61,0	62,8	66,1	118,0

Джерело: складено на основі [63, 82]

Аналіз динаміки прибутків від сільського зеленого туризму провідних країн світу свідчить про тенденцію стабільного зростання доходів від сільського зеленого туризму. За підрахунками експертів Європейського банку, у країнах з високим ступенем розвитку сільського зеленого туризму, дохід, який отримує господар садиби від ведення діяльності із сільського зеленого туризму відповідає річному доходу фермера від однієї корови [20].

Темпи зростання доходів від сільського туризму розглянемо на основі графіка (рис.2.15).

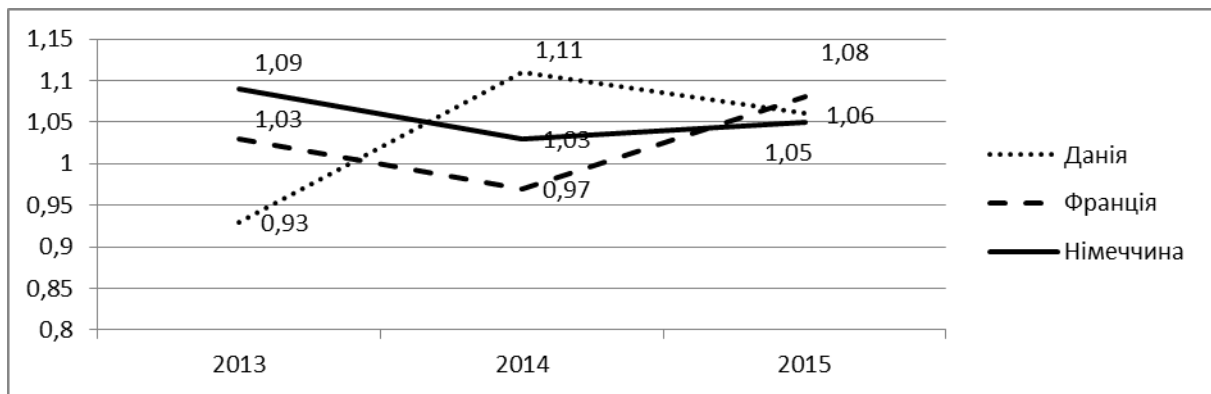

Рис. 2.15. Темпи зростання доходів в європейських країнах
Джерело: розраховано на основі [63, 82].

Розрахунок темпів зростання дав змогу встановити, що галузь сільського туризму окремо взятих європейських країн, розвивається стабільно та відображає позитивні тенденції.

Розглянемо економічні показники діяльності із сільського зеленого туризму в Україні на основі таблиці 2.18. Економічні показники розвитку сільського зеленого туризму України свідчать про позитивну тенденцію, яка склалася в даному секторі. На кінець звітного періоду спостерігається значне зростання за показником доходів від наданих послуг, що у відносному вираженні становить 411%, разом з цим, спостерігається значне зростання витрат, що становило 496,4%. Зростання витрат можна пояснити суттєвим зростанням цін на комунальні послуги. Уваги заслуговує той факт, що збільшилась кількість ночівель гостей садиб сільського туризму на 78,4% та збільшився термін тривалості перебування у садибах – на 13,6%. Це позитивно

характеризує дану галузь, оскільки зростання по цих показниках інформує про покращення якості послуг та матеріально-технічної бази.

Таблиця 2.18.

Економічні показники діяльності сільського зеленого туризму в Україні

Показники	Роки					Відносне відхилення, 2016 до 2012, (%)
	2012	2013	2014	2015	2016	
Доходи від наданих послуг СЗТ, тис.грн.	10189,7	16966,7	11219,9	18369,0	41879,5	411,0
Витрати, тис.грн.	5046,6	10283,0	6756,8	10186,9	25052,8	496,4
Фінансовий результат, тис.грн.	5143,1	6683,7	4463,1	8182,1	16826,7	327,2
Кількість ночівель, од.	112520	130695	93341	106233	200709	178,4
Середня тривалість перебування, люд.-днів	2,2	2,6	2,4	2,2	2,5	113,6
Коефіцієнт використання місткості садиб	0,26	0,19	0,15	0,19	0,16	61,5

Джерело: Державна служба статистики [127]

Свідченням цього є задоволений гість, який приймає рішення про продовження терміну перебування у сільській садибі, що й спровокувало зростання всіх вище наведених показників економічної діяльності суб'єктів-підприємців сільського зеленого туризму.

Розглянемо темпи зростання доходів і витрат сільського зеленого туризму на основі графіка (рис. 2.16.).

Темпи зростання показників доходів і витрат сільського зеленого туризму свідчать про нерівномірність розвитку цього явища в динаміці порівняно з рівнем кожного попереднього періоду. Найбільше зниження спостерігалось у 2014 році як за рівнем доходів, так і за рівнем витрат. Це можна пояснити різким скороченням попиту на відпочинок. На кінець досліджуваного періоду спостерігаємо темпи зростання за цими показниками, причому темп зростання витрат сільського туризму перевищує темп зростання доходів.

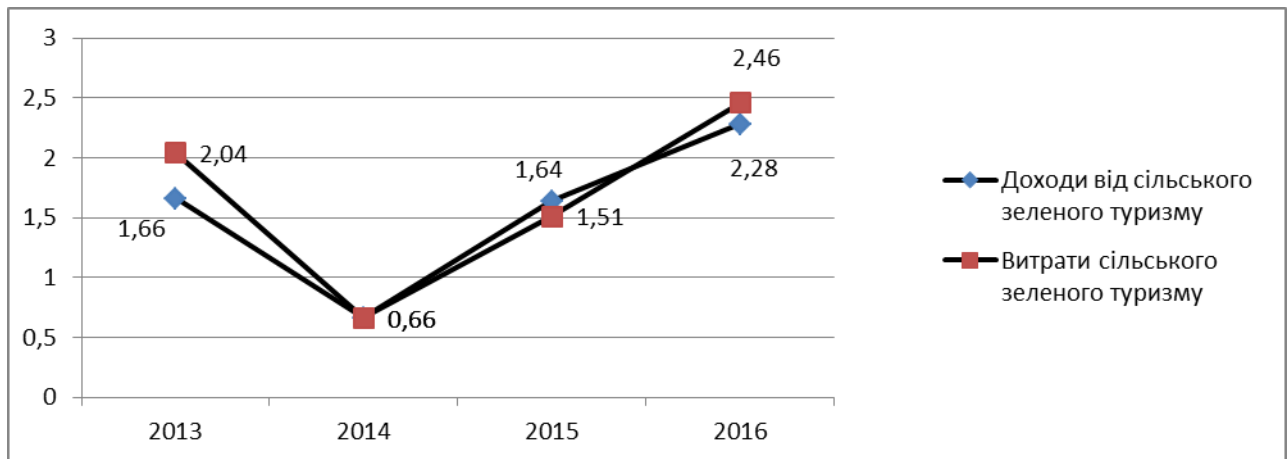

Рис. 2.16. Темпи зростання доходів і витрат сільського зеленого туризму.
Джерело: розраховано на основі Державної служби статистики [127].

Розглянемо показники роботи закладів сільського туризму по регіонах. У дослідження ми включили регіони, які при групуванні у розділі 2.2. були віднесені до 1 та 2 груп (за ступенем концентрації закладів) на основі таблиці 2.19.

Таблиця 2.19.

Показники роботи закладів СЗТ по регіонах, 2016 рік

Регіони	Доходи від наданих послуг, тис.грн.	Питома вага у загальному підсумку, %	Витрати, тис.грн.	Питома вага у загальному підсумку, %
Вінницька	47,0	0,11	1,0	0,001
Волинська	839,8	2,01	750,3	2,99
Дніпропетровська	52,7	0,12	50,1	0,21
Закарпатська	300,4	0,72	137,4	0,55
Івано-Франківська	30463,5	72,74	18758,9	74,88
Кіровоградська	420,1	1,00	180,0	0,72
Львівська	4091,8	9,77	2034,7	8,12
Миколаївська	854,0	2,04	643,1	2,57
Одеська	649,9	1,55	368,7	1,47
Полтавська	10,0	0,02	8,0	0,03
Тернопільська	501,1	1,2	333,1	1,33
Херсонська	106,4	0,25	51,0	0,2
Хмельницька	627,3	1,5	436,7	1,74
Черкаська	140,0	0,33	101,8	0,41
Чернівецька	2612,4	6,24	1169,1	4,67
Чернігівська	163,1	0,39	28,9	0,12
Всього	41879,5	100	25052,8	100

Джерело: розрахунки власні за даними Державної служби статистики[127]

Аналітичні дані свідчать, що за результатами економічної діяльності лідером, традиційно, є Івано-Франківська область, питома вага доходів якої становить 72,74% у загальній сумі. До середньої групи, питома вага у загальній структурі доходів якої становить 1–10%, крім виділених у попередньому розділі областей, слід віднести ще Волинську, Миколаївську, Кіровоградську та Одеську, які, незважаючи на меншу кількість садиб, доходи від туристичної діяльності отримали за рівнем середньої групи. Для більш детальнішого аналізу розвитку сільського зеленого туризму розглянемо показники економічної ефективності туризму по першій і другій виділених нами групах на основі даних таблиці 2.20.

Таблиця 2.20.

Показники економічної ефективності сільських садиб по регіонах, 2016 рік

Регіони	Середня кількість туристів на одну садибу, осіб	Рівень доходів на одну садибу, тис.грн.	Рівень витрат на одну садибу, тис. грн.	Рівень доходів садоби в розрахунку на одного туриста, грн.	Рівень витрат садоби в розрахунку на одного туриста, грн.
Івано-Франківська	183	99,9	61,5	545,9	336,1
Закарпатська	68	75,1	34,4	1104,4	505,9
Волинська	1258,5	419,9	375,2	333,6	298,1
Львівська	125	255,7	127,2	2045,6	1017,6
Миколаївська	382	427	321,6	1117,8	841,9
Одеська	535	216,6	122,9	404,8	229,7
Тернопільська	435	83,5	55,5	192,0	127,6
Хмельницька	823	125,5	87,3	152,5	106,1
Чернівецька	414	153,7	68,8	371,2	166,2
Кіровоградська	795	210,1	90	264,2	113,2

Джерело: розрахунки власні за даними Державної служби статистики[127].

Показники діяльності сільських зелених садиб за регіонами свідчать про те, що в кожній області України ефективність є різною. За показником рівня доходів в розрахунку на одну сільську садибу лідерами є: Волинська,

Кіровоградська, Львівська, Миколаївська та Одеська області. Івано-Франківська область, яка була лідером за фізичними обсягами, в даному випадку залишилася осторонь. Найвищий рівень витрат на утримання однієї садиби припадає на Волинську та Миколаївську області, найнижчий – на Івано-Франківську. Показник доходу однієї садиби в розрахунку на одного туриста найвищий у Львівській, Миколаївській та Закарпатській областях. Це можна пояснити рівнем цін та тривалістю перебування туристів у місцевості. Рівень витрат в розрахунку на одного туриста є також самим високим у цих областях. Як бачимо з розрахунків, найнижчий рівень доходів від одного туриста спостерігається у Хмельницькій області. Це пояснюється тим, що для Хмельницького регіону на даний час більш характерним є короткотривалий відпочинок, в більшості випадків, це вихідні та святкові дні. Головною причиною такого стану є недостатній розвиток інфраструктури та атракцій для тривалого перебування туристів. Крім цього, наявність серйозного конкурента – господарів Чернівецької області, які пропонують диверсифікований туристичний продукт, розрахований на різні категорії споживачів, від дітей до людей пенсійного віку, як взимку, так і літом. Хмельниччина також має величезний потенціал для здійснення успішної туристичної діяльності, але його слід розвивати. Виходячи з цього, головними завданнями органів місцевої влади та самих суб'єктів господарської діяльності має бути пошук шляхів щодо збільшення кількості днів перебування гостей у садибах сільського зеленого туризму. Одним із напрямків може бути розвиток зимових видів спорту та розваг.

Розглянемо співвідношення розміру доходів і витрат по регіонах в розрахунку на одну садибу на основі діаграми (рис. 2.17). Аналіз доходів і витрат на одну садибу по областях України засвідчує, що всі господарства досягли економічної ефективності, різниця між ними полягає лише у розмірі фінансового результату в розрахунку на одну садибу сільського зеленого туризму. Найбільші доходи мають садиби Волинської, кіровоградської, Львівської, Миколаївської та Одеської областей. Найнижча дохідність у

господарствах Закарпатської, Тернопільської та Івано-Франківської областей. Найвищі витрати в розрахунку на одну садибу припадають на Волинську і Миколаївську області. Найнижчий рівень витрат спостерігається у Закарпатській, Тернопільській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях.

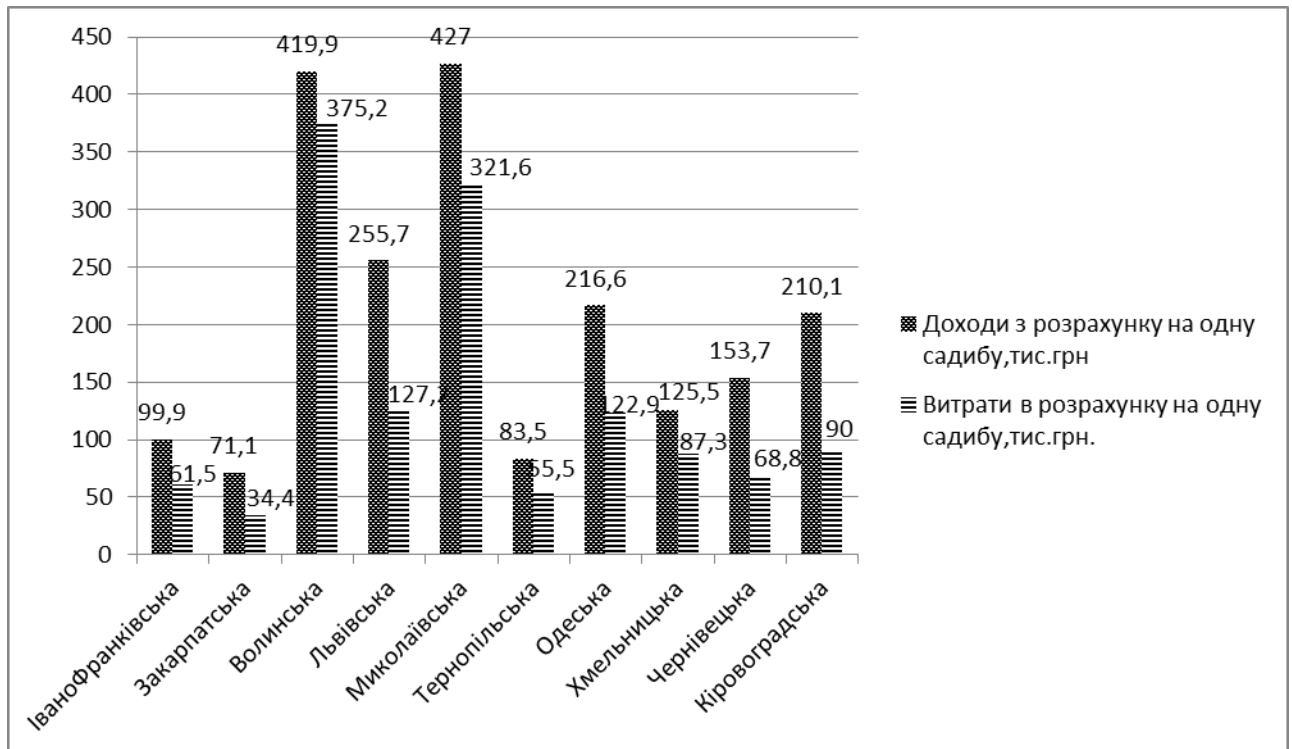

Рис. 2.17. Співвідношення доходів і витрат діяльності в розрахунку на одну садибу СЗТ по регіонах
Джерело: власні розрахунки.

Розглянемо детальніше економічні показники розвитку сільського туризму у Хмельницькій області на основі таблиці 2.21. Аналіз діяльності закладів сільського туризму Хмельниччини свідчить, що протягом досліджуваного періоду спостерігається зростання фінансових показників, виняток становить лише 2014 рік.

Якщо проаналізувати дохід від надання туристичних послуг садибами сільського туризму, то на кінець періоду побачимо суттєве зростання цього показника, що у відсотковому вираженні становить 70%. Разом з цим, прослідковується значне зростання витрат - на 91%, що пов'язано із значним подорожчанням комунальних платежів та нестабільністю національної валюти. Якщо проаналізувати питому вагу доходів Хмельниччини у загальних доходах

від сільського туризму, то побачимо, що вони зменшились, що викликає певне занепокоєння, зменшилась також і питома вага витрат, що є певним позитивом. Позитиву додає той факт, що зменшились витрати одного дня перебування в садибі, зросла кількість ночівель, тривалість перебування, але зменшився коефіцієнт використання місткості майже на 50%.

Таблиця 2.21.

Показники діяльності садиб СЗТ Хмельницької області, тис. грн.

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	Відносне відхилення 2016 від 2012, %
1. Доходи від СЗТ	369,0	566,3	518,8	732,6	627,3	170,0
Частка у загальних доходах від сільського туризму, %	3,6	3,3	4,6	4,0	1,5	-
2. Витрати	228,6	400,7	275,1	322,6	436,7	191,0
Частка у загальних витратах сільського туризму, %	4,5	3,9	4,1	3,2	1,7	-
3. Витрати 1 дня перебування, грн.	182,7	111,7	175,2	146,5	154,9	84,8
4. Кількість ночівель, днів	2138	5263	3477	5560	5028	235
5. Середня тривалість перебування, днів	1	1,2	1,3	1,3	1,2	120
6. Коефіцієнт використання місткості	0,47	0,24	0,16	0,22	0,24	51,1

Джерело: розрахунки власні, дані Державної служби статистики: [127]

Така ситуація свідчить про перспективність розвитку сільського туризму у досліджуваному регіоні та потребує подальших досліджень щодо можливостей розвитку особистих селянських господарств у цій сфері. Динаміку зростання доходів від туристичної діяльності розглянемо на основі графіка (рис.2.18). Протягом досліджуваного періоду спостерігаються коливання у розмірах

доходів та витрат суб'єктів туристичної діяльності. Найбільший розмір отриманого доходу зафіксовано у 2015 році, в той час, як суттєве зростання витрат зафіксоване у 2016 році. Зростання доходів та витрат ми пов'язуємо з інфляційною складовою. Незважаючи на збільшення цих показників, галузь сільського туризму регіону залишається прибутковою.

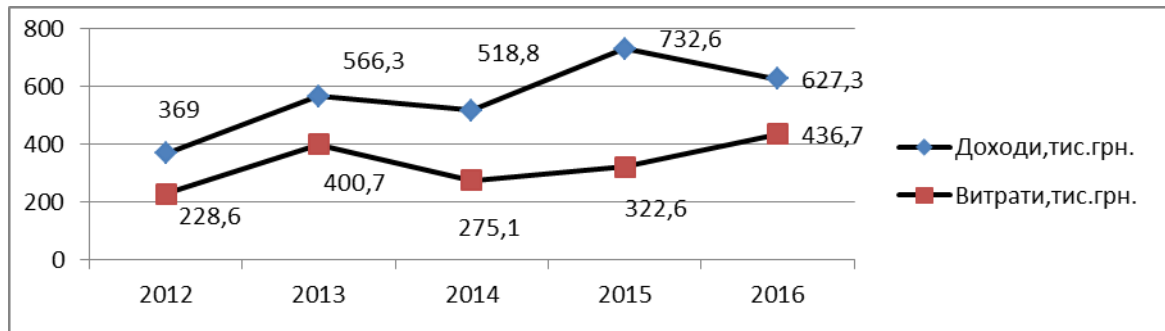

Рис.2.18. Динаміка доходів і витрат у СЗТ Хмельниччини
Джерело: Державна служба статистики [127]

Показники розвитку сільського зеленого туризму за узагальненою методикою, наведеною в розділі 1.3., розглянемо на основі таблиці 2.22.

Дані таблиці засвідчують, що питома вага доходів від сільського зеленого туризму в масштабах країни залишається незначною, хоча на кінець 2016 року можна побачити незначне зростання показника, незначною залишається питома вага громадян, які скористалися послугами сільського зеленого туризму протягом року у загальній кількості населення. Таку ситуацію можна пояснити високим ступенем тінізації даної галузі.

Завдяки тому, що на існуючий момент відсутнє законодавче визначення сільського зеленого туризму та відсутнє розмежування між підприємницькою та не підприємницькою діяльністю, велика частина доходів не знаходить свого відображення у статистичній звітності, применшуючи тим самим роль сільського зеленого туризму у формуванні доходів та зменшуючи тим самим доходи до державного бюджету.

Якщо брати показник питомої ваги доходів і витрат регіону у загальних доходах від сільського зеленого туризму, то слід відзначити зменшення цих

показників у динаміці. Показники, які характеризують ефективність в розрахунку на одну садибу, чи на одного туриста на кінець 2016 року зросли.

Таблиця 2.22.

**Результати економічної діяльності суб'єктів сільського зеленого туризму
(СЗТ) на національному (регіональному) рівні**

Показники	2014	2015	2016	Абсолютне відхилення 2016 від 2014 року, (+,-)
Частка доходів від СЗТ в загальних доходах від туризму, %	0,21	0,38	0,36	0,15
Частка доходів регіону (Хмельницька область) у загальних доходах від сільського туризму, %	4,6	4	1,5	-3,1
Частка витрат регіону (Хмельницька область) у загальних витратах сільського туризму, %	4,1	3,2	1,7	-2,4
Навантаження на 1км ² рекреаційної території Хмельницької області, осіб/км ²	12	15	24	12
Частка населення (країни), яка скористалася послугами СЗТ, %	0,09	0,12	0,19	0,1
Кількість туристів в розрахунку на 1 зелену садибу	169	210	213	44
Середній рівень доходу на 1 сільську садибу, грн.	48154	78166	111679	63525
Середній рівень витрат на 1 садибу, тис.грн.	29,0	43,3	66,8	37,8
Середній розмір прибутку в розрахунку на одну садибу СЗТ, тис.грн.	19,2	34,8	44,9	25,7
Середній розмір витрат на 1 туриста, грн.	171,9	206,8	313,6	141,7
Середній розмір доходу на 1 туриста, грн.	285,4	373,0	524,2	238,8
Рентабельність послуг, %	66,1	80,3	67,2	1,1

Джерело: розрахунки власні за даними державної служби статистики[127].

Позитивом є зростання кількості туристів, доходів, чистого прибутку в розрахунку на одну садибу, також зростання цих показників (крім кількості туристів) в розрахунку на одного туриста. Це свідчить про підвищення ефективності діяльності. На кінець 2016 року спостерігалось також зростання рівня витрат як на туриста, так і на одну садибу, що можна пов'язати із інфляційними процесами та зростанням цін на комунальні послуги. В загальному слід відзначити, що досліджувана галузь є рентабельною, що характеризується наведеним у дослідженні показником.

Економічну ефективність діяльності суб'єктів сільського туризму досліджуваного регіону можна розглянути на основі аналізу таблиці 2.23.

Таблиця 2.23.

**Показники економічної ефективності сільського зеленого туризму
Хмельницької області, тис.грн.**

Показники	Роки					Відносне відхилення, 2016 до 2012, (%)
	2012	2013	2014	2015	2016	
Результат / Витрати	1,6	1,4	1,9	2,3	1,4	89,4
Витрати / Результат	0,6	0,7	0,5	0,4	0,7	116,7
Результат - Витрати	140,4	165,6	243,7	410,0	190,6	135,7
Результат – Витрати / Витрати	0,6	0,4	0,9	1,3	0,4	66,7
Результат – Витрати / Результат	0,4	0,3	0,5	0,6	0,3	75,0

Джерело: власні розрахунки на основі Державної служби статистики [127].

При дослідженні економічної ефективності розвитку сільського зеленого туризму Хмельниччини, було встановлено, що показник ефективності, який характеризує досягнутий результат в розрахунку на одиницю витрат, на кінець досліджуваного періоду знизився на 10,6%. Крім цього, протягом досліджуваного періоду він також був нестабільним і зазнавав коливань, зокрема, у 2014 році. Співвідношення між витратами і результатами показує,

розмір витрат які припадають на одиницю досягнутого результату. Даний показник на кінець досліджуваного періоду зріс на 16% і означає зростання питомих витрат на одну гривню доходу, що є негативним сигналом. В динаміці показник не зазнавав серйозних змін.

Різниця між результатами і витратами характеризує розмір перевищення доходів. Протягом періоду дослідження показник зазнавав змін, але збереглася тенденція до зростання. На кінець 2016 року показник зріс на 35,7%. Що є позитивним явищем та свідчить про фінансову стабільність сільських садиб регіону.

Оптимальний ефект дає співставлення різниці між доходом та витратами. За цим показником спостерігається зниження на кінець досліджуваного періоду на 33,3%, що пояснюється зростанням розміру витрат, що ми прослідковували протягом всього періоду дослідження.

Питомий ефект, що припадає на одиницю результату свідчить також про зниження показника в динаміці на 25%.

Для об'єктивної оцінки економічної ефективності сільського зеленого туризму необхідне комплексне поєднання як статистичної інформації, так і показників, які характеризують внесок туризму в економіку, але не включені у статистичний облік. Такі показники можна отримати шляхом проведення опитувань, анкетування, експертних оцінок. За наявності такої інформації можна здійснювати стратегічне планування, прогнозування та визначати перспективи подальшого розвитку галузі. Подальший успішний розвиток сільського зеленого туризму Хмельниччини значно стримується відсутністю створеного виразного інформаційного середовища.

Для аналізу цінові пропозицій на ринку послуг сільського зеленого туризму скористаємось даними таблиці 2.24.

Здійснивши аналіз цінової пропозиції послуг сільського зеленого туризму, ми прийшли до висновку, що ціни на дану категорію туристичного споживання залежать від класу розміщення та від особливостей харчування. В результаті дослідження було встановлено, що вищу ціну на послуги сільського туризму

встановлюють господарі, які давно представлені на ринку послуг та мають своїх споживачів, а також фізичні особи-підприємці, які диверсифікують свою діяльність за рахунок ресторанів, кафе, торгівлі тощо та мають вигідне розташування. Слід відзначити, що на ринку послуг сільського зеленого туризму на сьогоднішній день сформувалося три цінові категорії садиб, які відрізняються як за ціною, так і за умовами розміщення та асортименту послуг.

Таблиця 2.24.

Ціна проживання 1 особи в сільських садибах регіонів України, 2017 рік

Область	Назва садиби	Умови проживання	Вартість проживання грн., на 1 особу	Вартість 3-х разового харчування, грн.
Черкаська область	Кобзарєва колиска	стандарт	250	включене
Вінницька область	Чарівний куточок	стандарт	Від 100	180
Дніпропетровська область	Галушківка	стандарт	100	залежно від страв
Закарпатська область	Хуторок	стандарт	150	самостійне приготування
Львівська область	Ясна садиба	стандарт		250
Хмельницька область (Новоушицький район)	Приватний будинок (Климко Л.П.)	стандарт	50	100-150
Хмельницька область (Чемеровецький район)	Приватний будинок Гнип Г.В.	стандарт	40	100-150
Хмельницька область (Кам'янець-Подільський район)	Зелена миля	стандарт	70	За домовленістю

Джерело: [141, 41].

До першої групи ми би віднесли садиби преміум класу, які розташовані в курортній місцевості, мають відповідну інфраструктуру, мають гарне внутрішнє облаштування, авторські інтер'єрні рішення та вартість проживання у яких починається від 2000–3000 гривень; садиби масового відпочинку: достатній рівень комфорту, традиційне оформлення інтер'єру, вартість 300-400

гривень з особи без харчування; до третьої групи ми би віднесли садиби, які пропонують особисті селянські господарства, які, в своїй більшості, також мають певні комфортні умови та якісний відпочинок, але, як правило, господарі таких садиб працюють розрізнено і їм важче залучати споживачів та конкурувати з оселями, які, наприклад, розташовані поблизу відомих курортів.

В окремих регіонах Івано-Франківської, Львівської, Закарпатської областей виникають ситуації, коли послуги з проживання для туристів пропонують посередники, що також суттєво впливає на рівень цін, і тоді такий дешевий вид туризму перетворюється на досить дороге задоволення. Власники селянських садиб, як правило, встановлюють мінімальні ціни на свої послуги, але вони не в змозі зробити самотужки належну рекламу для свого господарства, а також їм важко створювати відповідну інфраструктуру, яка би могла задовольнити смаки різних споживачів.

Анкетні опитування (додаток Е), які проводились серед селян з приводу визначення та оцінки ними факторів, які стримують розвиток сільського зеленого туризму виявили, що найбільшим стримуючим фактором для зайняття цим видом діяльності є відсутність лідерів. На цей фактор вказали 40% опитаних; на відсутність інформації вказують 35% респондентів; на відсутність державної підтримки 15%; на нестачу коштів для започаткування діяльності – 10%.

Як видно з відповідей, багато селян не очікують на чийсь підтримку та самотужки удосконалюють умови проживання та створюють відповідну атмосферу, про що свідчать дані опитування. Найбільшою проблемою для них є відсутність лідерів, які змогли би пропагувати і поширювати ідеї сільського зеленого туризму серед людей, а також те, що мешканці села не мають належної інформації щодо технології ведення туристичної діяльності. Така ситуація суттєво стримує розвиток туризму та вимагає належної реакції зі сторони органів державної влади. Головними заходами, які мають стати першочерговими, є належне інформування громадян про особливості ведення діяльності із сільського зеленого туризму. Це має проходити у формі семінарів,

навчань, тренінгів. Дуже добре, коли на території села буде існувати громадська організація, яка зможе поєднати однодумців навколо певної ідеї. Це можуть бути об'єднання жінок, молодих людей, сімейні громадські організації, самодіяльні колективи, які спрямовують свою діяльність на формування громадської думки і які користуються незаперечним авторитетом серед громади.

Великий внесок у розвиток сільського зеленого туризму в межах певної території мають зробити органи місцевого самоврядування. Їх завданням є допомога в облаштуванні інфраструктури села, організація виставок, ярмарків, конкурсів, фестивалів, постійне рекламування історико-культурного та природного потенціалу села, залучення інвестицій, тобто, здійснення всіх заходів, які сприятливо позначаються на іміджі громади. З цією метою слід на території сіл створювати пункти туристичної інформації. Характерною ознакою багатьох сільських громад на сьогодні є те, що багато з них безпідставно очікують допомоги ззовні, насправді не розуміючи, що вирішення більшості проблем залежить від них самих, від їх ініціативності та здатності адаптуватися до нових умов.

Як відомо, економічна ефективність туристичної діяльності визначається прямим і непрямим ефектом, тому велику увагу слід приділяти непрямому впливу туристичної діяльності і враховувати його з метою комплексної оцінки розвитку території. Непрямий ефект проявляється зростанням доходів, покращенням якості життя, збільшенням попиту, зростанням рівня зайнятості, розвитком соціальної сфери.

Економічний та соціальний ефект від розвитку туризму залежить, в першу чергу, від синхронної діяльності всієї сільської громади та її активності. Прикладом розвитку сільського зеленого туризму через взаємодію з органами місцевої влади може бути кластер сільського туризму «Оберіг», який провадить свою діяльність на території селища Гриців Шепетівського району Хмельницької області та володіє матеріальною базою розміщення загальною місткістю 50 осіб. Кластер було утворено у 2002 році, він об'єднує власників

сільських садиб, екскурсоводів, власників магазинів, працівників культури, аніматорів, виробників сувенірної продукції, освітні заклади, органи місцевого самоврядування. Зі слів керівника кластеру, за останні два роки Гриців відвідало більше тисячі туристів, що для такого містечка є досить вагомим показником, особливо, якщо врахувати те, що кожен турист залишає у цій місцевості ще й додаткові кошти. Разом із тим, існує ряд проблем, які члени кластеру не можуть вирішити самотужки. Результати дослідження впливу сільського туризму на соціально - культурний розвиток селища розглянемо на основі діаграми (рис.2.19). Як свідчать проведені опитування, питома вага доходів від сільського туризму у загальній сукупності доходів господарств членів кластеру коливається в межах 50%. На цей показник досить суттєво впливає фактор сезонності.

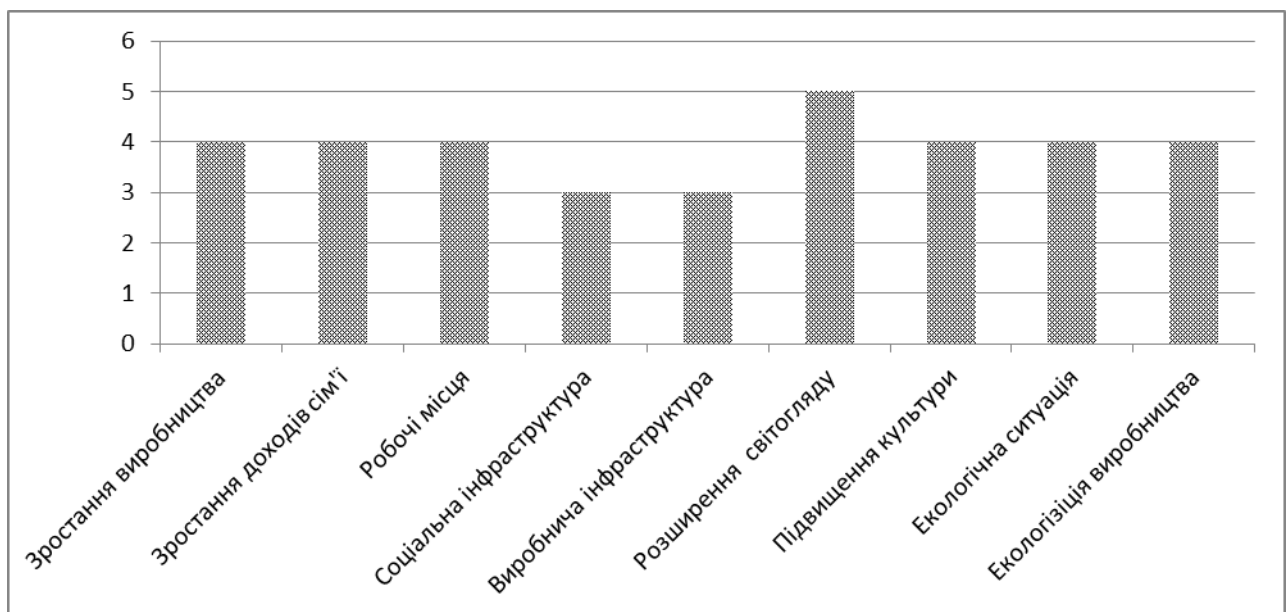

Рис. 2.19. Вплив СЗТ на соціально - культурний розвиток селища Гриців (кластер «Оберіг»)

Джерело: власні дослідження.

Опитування думки експертів з числа власників сільських садиб дали змогу встановити оцінку ступеня розвитку сільської території після створення кластера сільського зеленого туризму (додаток Е). Дослідженням встановлено, що найвища оцінка серед опитаних належить показнику «розширення рівня світогляду членів кластеру» – оцінка «відмінно»; зростання виробництва,

зростання доходів сім'ї, збільшення кількості робочих місць, підвищення культури, екологічна ситуація та екологізація виробництва – ці складові отримали оцінку «добре» за п'ятибальною шкалою. Зростання виробничої та соціальної інфраструктури експерти оцінили на «задовільно».

Виходячи із наведеного матеріалу, слід визнати, що на розвиток сільського зеленого туризму має суттєвий вплив фактор сезонності, який слід згладжувати за рахунок диверсифікації туристичної діяльності та впровадження нових інноваційних форм туризму. Це можуть бути: організація різноманітних агророзваг, польові ігри, гіпотерапія, сільські ресторани, пікнікові поля, зоокутки, пропозиція зимових видів відпочинку тощо. Слід вказати, що в загальному господарі позитивно оцінили роботу кластера «Оберіг» по багатьох показниках. Разом з тим, варто відзначити, що це невелике за масштабами утворення не в змозі зробити суттєвий переворот у виробничій та соціальній інфраструктурі селища, населення якого становить більше 3,5 тис.осіб.

Виходячи з викладеного, виділимо наступні фактори, які, на наш погляд, гальмують розвиток сільського зеленого туризму:

1. Відсутність державної політики;
2. Недостатній розвиток інфраструктури села, обмежений вибір проведення дозвілля;
3. Відсутність у селян позитивного бачення успішності цього виду діяльності;
4. Відсутність інформаційної підтримки;
5. Відсутність лідерів у сільських громадах;
6. Висока питома вага аграрного виробництва та ручної праці у селянських господарствах;
7. Відсутність координаційного центру між сільськими громадами, регіональними органами влади та споживачами.

Отримані висновки дозволять покращити рівень організації та якості надання послуг у сфері сільського зеленого туризму та будуть враховані при формуванні напрямів стратегії розвитку сільського зеленого туризму.

Висновки до розділу 2:

В результаті дослідження сформовано наступні висновки:

1. Перспективним регіоном, який має достатній потенціал для розвитку сільського туризму, є Хмельницька область, на території якої знаходиться 522 об'єкти природно-заповідного та історико-культурного значення. Встановлено, що область має вищий рівень безробіття серед сільського населення, в порівнянні з середнім по Україні. Найвищий рівень зайнятості населення припадає на галузь сільського господарства. Це свідчить про те, що Хмельниччина в більшій мірі є аграрною. Населення Хмельницької області споживає, в основному, туристичний продукт, вироблений і сформований іншими регіонами, і, відповідно, кошти на туристичні подорожі витрачає поза межами області чи країни. Визначено, що туристичний продукт регіону має бути спеціалізованим, націленим на багаторазовий відпочинок людей протягом року, мати за мету надання можливості значній кількості людей бути залученими до туристичного процесу, в основі якого мають бути соціальні інтереси.

2. На території України сільський зелений туризм, згідно даних офіційної статистики, носить нерівномірний характер. Найвища концентрація закладів в Івано-Франківській області. За останні п'ять років туристична галузь України демонструвала нестабільність розвитку. Стрімке падіння спостерігалось у 2014 році, у цьому ж році відбулось різке зменшення кількості зайнятих працівників у галузі туризму України, що пов'язано із значним скороченням попиту на туристичні послуги та політичною нестабільністю у нашій державі.

3. Економічні показники розвитку сільського туризму України свідчать про позитивну тенденцію, яка склалася в даному секторі. На кінець звітного періоду спостерігається значне зростання за показником доходів від наданих послуг, разом з цим, спостерігається зростання витрат, ці тенденції можна пояснити інфляційним чинником.

4. Позитивом є зростання показників ефективності в розрахунку на одну садибу, та на одного туриста, що свідчить про перспективи для тих, хто хоче розвивати цю сферу в майбутньому. Проблемою залишається високий ступінь «тінізації» даної галузі.

5. Анкетні опитування, які проводились серед потенційних споживачів та господарів садиб виявили, що між цими учасниками існує певне взаєморозуміння щодо мотивів сільського туризму, разом з тим, слід відзначити, що існують значні інформаційні бар'єри щодо поширення даного виду діяльності.

6. Проведені дослідження дозволили виділити фактори, що гальмують розвиток сільського зеленого туризму, це: відсутність державної політики; недостатній розвиток інфраструктури села, обмежений вибір проведення дозвілля; відсутність у селян позитивного бачення успішності цього виду діяльності; відсутність інформаційної підтримки; відсутність лідерів у сільських громадах; висока питома вага аграрного виробництва та ручної праці у селянських господарствах; відсутність координаційного центру між сільськими громадами, регіональними органами влади та споживачами. Отримані дані слугуватимуть підґрунтям реалізації ефективної державної політики, що проявлятиметься соціальною рекламою сільського зеленого туризму, створенням сприятливого інформаційного середовища розвитку галузі, формуванням престижності споживання туристичного продукту, що вплине на попит та якість послуг. Усунення деяких перешкод може бути реалізоване в межах обґрунтування удосконалення напрямів стратегії розвитку сільського зеленого туризму.

Результати досліджень по розділу 2 опубліковані в наступних працях: [99, 97, 98]

РОЗДІЛ 3

ОБГРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

3.1. Стратегічні перспективи розвитку сільського зеленого туризму

Потреба формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму зумовлена сучасними умовами суспільних відносин, екологічними викликами та необхідністю збереження і розвитку сільських територій.

В умовах децентралізації влади та передачі значної частини повноважень місцевим органам вважаємо за доцільне формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму здійснювати на регіональному рівні, оскільки, вважаємо, що територіальні об'єднання внаслідок проведеної реформи самостійно визначатимуть пріоритетні напрямки діяльності. Основну роль держави вбачаємо у забезпеченні інформаційної політики щодо розвитку сільського зеленого туризму, яка має здійснюватись в рамках Стратегії розвитку туризму в нашій державі. Сама Стратегія має передбачати пріоритет розвитку внутрішнього туризму, сільський зелений туризм має стати визначальним у формуванні внутрішнього туристичного потоку.

Важливим фактором соціально-економічного розвитку сільського зеленого туризму регіону є наявність ефективної стратегії, яка базуватиметься на принципах збалансованого розвитку.

Велике значення при формуванні стратегії належить прогнозуванню кількості можливих споживачів (туристичних потоків). Прогнозування внутрішніх туристичних потоків України ми здійснювали на основі поліноміальної лінії тренду, яку ми застосували для графічного відображення змін у даних і для аналізу прогнозування (рис. 3.1.):

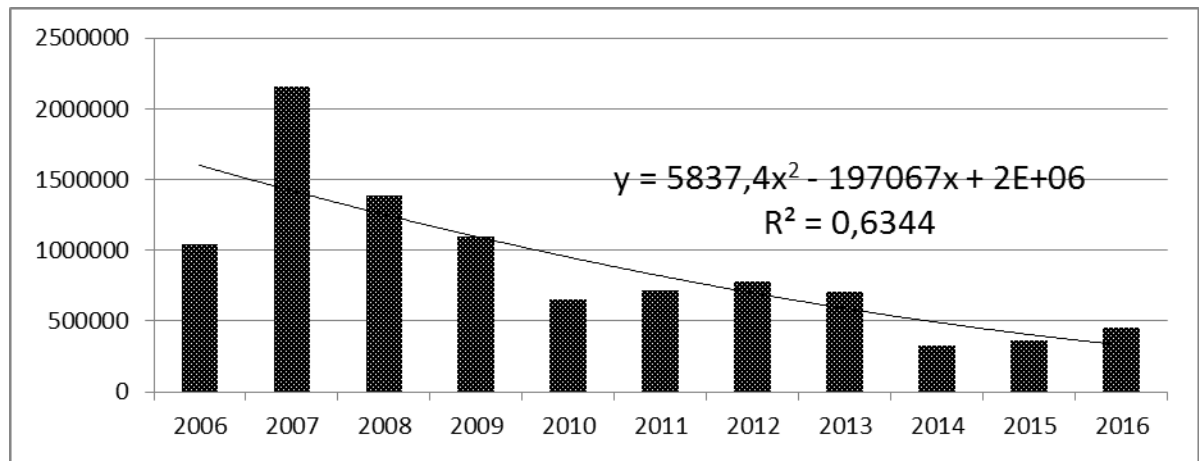

Рис. 3.1. Поліноміальна лінія тренду для прогнозування внутрішніх туристів.
Джерело: власні розрахунки.

Здійснене прогнозування показників внутрішнього туристичного потоку засвідчує стійку тенденцію до скорочення кількості внутрішніх туристів у нашій країні.

Вихідні дані для прогнозування беремо із таблиці 3.1.:

Таблиця 3.1

Вихідні дані для прогнозування внутрішніх туристичних потоків, осіб

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1039145	2155316	1386880	1094170	649299	715638	773970	702615	322746	357027	453561

Джерело: Державна служба статистики

За прогнозним значенням, у 2021 році спостерігатиметься зменшення туристичних потоків в порівнянні зі звітним 2016 на 112 258,6 осіб.

Таблиця 3.2

Прогнозні значення внутрішнього туристичного потоку, осіб

2017	2018	2019	2020	2021
475781,6	424649,6	385192,4	357410	341302,4

Джерело: власні розрахунки.

Таким чином, результати прогнозування будуть використані в наших подальших дослідженнях, при формуванні стратегії розвитку сільського зеленого туризму.

Для більш повного прогнозування туристичного потоку слід врахувати іноземних туристів, які можуть бути потенційними споживачами послуг

сільського зеленого туризму. Для прогнозу скористаємось даними таблиці (таблиця 3.3.):

Таблиця 3.3

Вихідні дані для прогнозування кількості іноземних туристів, осіб

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
372455	372752	282287	335835	234271	270064	232311	17070	15159	35071

Джерело: Державна служба статистики

Прогнозування кількості іноземних туристів ми здійснювали на основі експоненціальної лінії тренду, оскільки вона має найвищий коефіцієнт апроксимації. Розглянемо лінію тренду на основі графіка (рис.3.2):

Прогнозні значення кількості іноземних туристів засвідчують тенденцію до скорочення іноземців у туристичному потоці України. На основі таблиці розглянемо прогноз (таблиця 3.4.):

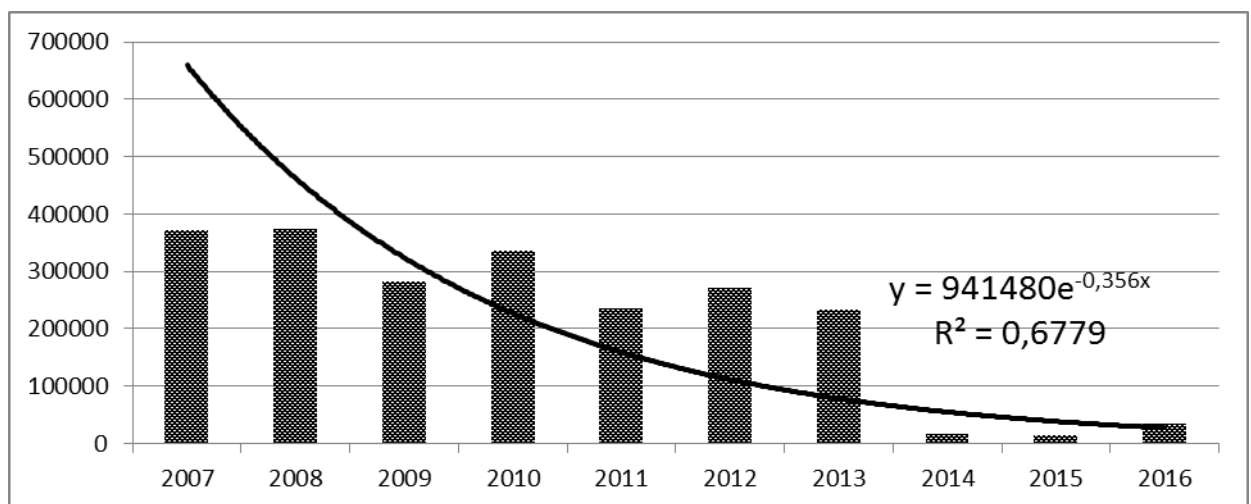

Рис. 3.2. Експоненціальна лінія тренду для прогнозування кількості іноземних туристів

Джерело: власні розрахунки.

На 2021 рік очікується значне зниження потоку іноземних туристів - 4515,2 осіб, що становить 12,9% від показника 2016 року.

Прогнозовані показники внутрішнього та іноземного туристичних потоків в загальному показують зниження кількості споживачів.

У зв'язку із відсутністю даних, ми не можемо зробити прогноз щодо розвитку сільського зеленого туризму, але, враховуючи те, що в Україні досить

Таблиця 3.4

Прогнозні значення кількості іноземних туристів, осіб

2017	2018	2019	2020	2021
18754,9	13137,3	9202,3	6446,0	4515,2

Джерело: власні розрахунки.

високий рівень «тінізації» досліджуваної галузі і дуже важко встановити реальні масштаби цього явища, можемо припустити, що популярність послуг сільського зеленого туризму буде залишатись стабільною. В даній ситуації мету розробки Стратегії ми вбачаємо у формуванні конкурентоспроможного продукту сільського зеленого туризму з врахуванням існуючих туристичних та господарських ресурсів, забезпечення збалансованого розвитку сільських територій та соціально-економічних інтересів громади з врахуванням екологічної складової для відновлення та збереження навколишнього природного середовища та культурно-історичної спадщини.

Головним напрямком стратегії розвитку сільського зеленого туризму Хмельницької області має стати знаходження балансу між соціально-економічними потребами суспільства та збереженням природного середовища [96, с.101].

В загальному туристичний регіон може набути конкурентних переваг наступними шляхами: адаптацією до зовнішніх умов, мобілізацією внутрішніх резервів, інтеграцією з іншими сферами чи навколишнім природним середовищем.

Стратегія розвитку сільського зеленого туризму має враховувати наступні аспекти:

1. Адаптацію законодавчої бази до стандартів, прийнятих у Європі;
2. Організацію стимулюючих заходів щодо підвищення якості туристичного продукту на основі європейських норм та екологічних параметрів;
3. Формування туристичного іміджу регіону шляхом виділення притаманних спеціалізованих рис продукту сільського зеленого туризму;

4. Залучення зовнішніх інвестицій з метою реалізації стратегії розвитку сільського зеленого туризму;
5. Удосконалення та розвиток інфраструктури і матеріально-технічної бази сільського зеленого туризму;
6. Представлення регіону на різноманітних туристичних ярмарках та інших заходах, які дають можливість створення інформаційного ажіотажу;
7. Організація прес-турів, яка дасть можливість з рекламною метою оцінити переваги продукту сільського зеленого туризму, який пропонується господарями сільських садиб регіону;
8. Підвищення якості обслуговування шляхом організації навчань та семінарів для господарів сільських садиб;
9. Створення позитивного інвестиційного клімату як у галузь сільського зеленого туризму так і в суміжні з нею галузі;
10. Збереження, охорона та раціональне використання туристичних ресурсів.

З проведених досліджень робимо висновок, що територія Хмельницької області багата природно-рекреаційними, культурними, історичними пам'ятками, лікувальними водами, лісовими масивами, що, в свою чергу, сприяє розвитку туризму. Враховуючи це, стратегічні цілі розвитку сільського зеленого туризму можна визначити так:

1) підтримка, розвиток і використання історичної спадщини Хмельниччини та її населених пунктів, зокрема, середньовічних замків та фортець, які знаходяться на територіях сільських поселень та невеликих міст, зокрема, у селах: Сутківці Ярмолинецького району (Покровська церква-фортеця та Сутковецький замок), Меджибізький замок, Летичівський замок, Старокостянтинівський замок, Сатанівський замок, Жванецький замок (руїни), руїни замку у селі Чернокозинці. Окремі замки були відреставровані і продовжують функціонувати як туристичні атракції. В багатьох із них розташовано музеї, виставки, проводяться фестивалі та інші культурно-мистецькі заходи, які сприяють підвищенню рівня знань з історії, а також

зростанню туристичного потоку в ці місця. Поряд з цим, залишаються не вивченими та не включеними (або частково включеними) у туристичний продукт регіону залишки замків у селах: Сутківці, Сатанові, Жванці, Чорнокозинцях. Основною проблемою цих пам'яток є те, що вони потребують відновлення, а на це потрібні кошти.

Цікавими є дослідження громадської думки щодо туристичного використання середньовічних замків і фортець, які проводились вченими Чернівецького університету імені Ю. Федьковича у Хмельницькій області. Анкетування проводилось серед 432 респондентів. На поставлене питання: «Чи слід замки та фортеці передавати у приватну власність?» відповідь «так» дали 15,05% це 65 осіб опитаних (в основному молодь до 25 років), 349 респондентів (80,79%) дали негативну відповідь; 18 опитаним важко було відповісти на це запитання. На питання «Під яку із запропонованих установ краще використовувати фортифікаційні споруди?» 72% опитаних відповіли, що під музеї, 12,5% - під готелі, 12,96% - під розважальні заклади, 9% не визначились із відповіддю [2, с. 57-60].

Такі результати дослідження можемо пояснити відсутністю у громадян інформації щодо того, як світова спільнота вирішує питання із використанням старовинних архітектурних пам'яток з метою їх збереження для майбутніх поколінь. У багатьох країнах світу старовинні замки та фортеці давно знаходяться у приватному володінні, і, доведено практикою, що приватні господарі здійснюють всі необхідні заходи для їх реставрації та ефективного використання в наші дні. В якості прикладу можна навести Іспанію, Італію, Францію, де відпочинок у середньовічних замках, фортецях чи монастирях є особливо популярним і користується попитом серед туристів, які відпочивають у сільській місцевості, приносячи дохід власникам, та створюючи для регіону позитивний імідж який приваблює туристів, що прагнуть споживати унікальний туристичний продукт.

Можливо, в умовах децентралізації місцеві органи державної влади на основі закордонного досвіду зможуть позитивно вирішити питання туристичного використання старовинних середньовічних замків;

2) популяризація маловідомих туристичних місць сільського зеленого туризму, яка передбачала б наявність транспортного сполучення, садиб сільського туризму у визначених туристичних місцях, сприяння проведенню фестивалів, конкурсів, дуже доцільним було б створення туристичних марок сіл чи територіальних громад, як, наприклад, село Сутківці Ярмолинецького району має власну іменну туристичну марку: «№160 – Покровська церква-замок, XIV-XVIII ст. Замок, XIV-XVII ст. – Сутківці», яка була презентована згідно міжнародного проекту «Туристичні марки України», до якого Україна приєдналася у 2007. Туристична марка має свій номер та входить до загальноукраїнської системи сувенірів. На сьогодні на території Хмельниччини є лише дев'ять туристично маркованих місць із трьохсот, зареєстрованих по Україні. Придбати такий сувенір можна тільки відвідавши об'єкт.

3) забезпечення екологічної стабільності, покращення якості та привабливості природних ресурсів. Наявність значного потенціалу для розвитку сільського зеленого туризму вимагає комплексного підходу й до вирішення екологічних проблем. Україна, яка володіє біля 1% світового запасу сільськогосподарських земель, втрачає щороку від 0,6 до 1 тонни гумусу з одного гектара, що зумовлено екстенсивними методами землеробства.

Фактичне внесення органічних добрив для покращення якісних характеристик земельних угідь у 2016 році розглянемо на основі даних таблиці (таблиця 3.5). З даних таблиці отримуємо інформацію про внесення органічних добрив сільськогосподарськими підприємствами. Аналіз показників свідчить, що в Хмельницькій області частка земель, удобрених органікою становить 5,9%, що на 3,3% більше від загальноукраїнського показника. Частка Хмельницької області в загальній площі, удобреній органічними добривами, становить 10,7%.

Таблиця 3.5

Внесення органічних добрив у сільськогосподарських підприємствах

Регіон	Внесено під урожай звітного року, тис.тонн	Внесено під посіви с.г. культур, тис.тонн	Удобрена площа, тис. га	Частка удобреної площі, %	Внесено на 1га, тонн	
					Удобреної площі під урожай звітного року	Посівної площі с.г. культур
Україна	9162,9	9132,5	476,3	2,6	19,2	0,5
Хмельницька область	758	755	50,8	5,9	14,9	0,9
Частка Хмельниччини у загальному показнику, %	8,8	8,3	10,7	-	77,6	180

Джерело: Державна служба статистики [130]

Частка Хмельниччини у загальному розмірі внесених добрив під урожай наступного року становить 8,8%, у внесених добривах під сільськогосподарські культури – 8,3%. Слід вказати, що для підтримки балансу гумусу слід вносити 10–12 т/га органічних добрив, при нормі внесення 30 т/га.

Попит на екологічно чисту продукцію з кожним роком збільшується, а це передбачає для українських виробників органічної продукції надзвичайно великі перспективи, особливо після вступу України до ЄС. Спеціалізація на виробництві органічних продуктів харчування могла би стати особливістю досліджуваної території. А поєднання сільського туризму з органічним виробництвом продукції створить нові перспективи розвитку громади.

Для ведення органічного землеробства найкраще залучати землі, які тривалий час не оброблялися. На сьогодні в Україні під вирощування органічної продукції відведено більше 400 тис. га земель. За оцінками фахівців, в останні 10 років виробництво органічної продукції зросло на 90%. Основними напрямками експорту є: країни ЄС, Азія та США.

Вважається, що для земель, де використовувались хімічні засоби, необхідно три роки для того, щоб підготуватись до ведення органічного землеробства [45].

Однією з важливих складових екологічного розвитку сільського зеленого туризму є захист біологічного різноманіття, яке зосереджене у національних природних парках. У Хмельницькій області більшість сільських садиб, які займаються зеленим туризмом, територіально знаходяться в межах заповідників національного або місцевого значення. Оскільки Україна орієнтується на сталий розвиток, при якому велика увага звертається на захист та охорону довкілля, то Національні природні парки могли би стати центрами сталого розвитку та поширювати ці ідеї серед населення.

Розробка стратегії розвитку сільського зеленого туризму з обов'язковим включенням екологічної складової при споживанні туристичного продукту допомогла би вирішити екологічні проблеми, а для туристичної галузі регіону чи окремої територіальної громади створити потужний напрям спеціалізації.

4) забезпечення зростання туристичного потоку, залучення нових споживачів шляхом впровадження соціального туризму. Відомо, що цільовою аудиторією сільського зеленого туризму є мешканці великих міст (більше 100000 населення) та урбанізованих територій. Крім цього, великі перспективи ми вбачаємо у залученні іноземних туристів до споживання продукту сільського зеленого туризму України. Перспективою є канадські та китайські туристи. Це величезний ринок. До прикладу, за минулий рік 122 мільйони китайців скористались закордонними туристичними пропозиціями. За різними оцінками, на ці подорожі було витрачено понад 114 мільярдів доларів. Гарно проведена рекламна кампанія могла б залучити цей потенціал споживачів, особливо, якщо зробити акценти на екологічній складовій.

До парадигми соціального туризму відносимо: участь органів державної влади у розвитку туризму; надання субсидій на туристичну подорож окремим соціально вразливим категоріям населення; широке охоплення туристичним відпочинком громадян України.

Сільський зелений туризм відіграє важливу роль у процесі пізнання світу. Він має досить вагомий потенціал для залучення в якості споживачів людей з обмеженими фізичними можливостями.

Для здорової людини він передбачає як оздоровлення, так і пізнання, а для людини з особливими потребами – це рідкісна можливість відвідати цікаві місця, поринути у світ природи, ознайомитись із звичаями та культурою певного регіону, побачити архітектурні та історичні пам'ятки.

Головним завданням, яке стоїть перед нашою державою, є активна інтеграція цієї групи людей до громадського суспільства. Це дасть позитивний ефект як для самих осіб, які мають певні проблеми із здоров'ям, так і для досліджуваної галузі, оскільки на ринку послуг сільського зеленого туризму може з'явитись більша кількість споживачів, які прагнутимуть скористатися гостинністю господарів сільських зелених садиб.

На сьогодні проблема інвалідності в Україні є дуже гострою у зв'язку з постійним зростанням питомої ваги інвалідів у загальній структурі населення. В Україні на початок 2016 року налічується близько 2,6 млн. осіб із інвалідністю, майже 80% із них – працездатного віку, що в абсолютному значенні відповідає кількості понад 2 млн. осіб. Причинами зростання кількості інвалідів є ряд факторів: екологічні, демографічні, соціально-політичні, зокрема, військові дії на сході України. Велике занепокоєння викликає зростання кількості дітей з особливими потребами.

Останнім часом у світі спостерігається чітка тенденція щодо зміни ставлення до інвалідів, яка визначає рівність їх прав на повноцінне життя у суспільстві та створення умов для їх реабілітації та соціальної взаємодії.

Слід відзначити, що навіть у розвинутій Європі такий вид відпочинку, як сільський туризм, людям з особливими потребами практично недоступний. Саме тому, Україна має шанс стати однією з перших у розвитку даного напрямку. Так склалося, що у світі процес соціалізації та адаптації інвалідів проходив у двох напрямках: зміни колективної свідомості, що призвело до розвитку сфери супроводу і опіки над людьми з особливими потребами та

адаптації середовища до їхніх запитів, що призвело до розвитку пристосованої інфраструктури та технічних засобів.

До прикладу, Німеччина пішла другим шляхом, але це досить дорогий спосіб, і не всі країни можуть його запозичити. Швеція пішла першим шляхом і має розвинуту систему соціальної опіки, де особа з обмеженими можливостями може взяти до двох осіб, які допоможуть їй, в тому числі і на відпочинку. Раз на рік така людина може звернутися до відділу соціального захисту з проханням про часткову оплату відпочинку та оплату перебування супроводжуючої особи. Місцем відпочинку при цьому може бути не лише територія Швеції [94, с.98-99].

На даний час в Україні діє програма: «Заходи із психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортним лікуванням», згідно з якою встановлений порядок використання коштів державного бюджету для здійснення адаптації учасників АТО, та встановлені такі розміри витрат на одну людину:

- учасникам бойових дій (АТО) – 6300 грн.;
- інвалідам війни з числа учасників АТО, які потребують супроводу – 5250;
- інвалідам війни 1 групи з числа учасників АТО, які потребують супроводу – 4706; для супроводжуючої особи – 4060,6 грн.
- інваліди 1–2-ї груп спинального профілю з числа АТО – 16269; супровід – 522 грн. [142].

Постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 року №110 [105] було передано повноваження у закупівлях путівок регіональним органам соціального захисту населення, а учасникам АТО надано можливість самостійно обирати заклад для оздоровлення. Згідно Постанови, забезпечення путівками буде проводитись у межах виділених коштів пропорційно до кількості заяв. При цьому особа-пільговик має самостійно обрати місце відпочинку із числа акредитованих закладів. Великою проблемою є питання

освоєння виділених коштів на відпочинок. Суть її в тому, що на практиці виникає значне запізнення із надходженням коштів із державного бюджету до регіональних відділів соціального захисту населення, внаслідок якого відповідні пільгові категорії не можуть скористатися відпочинком у найбільш прийнятний для них період, що створює ряд незручностей для громадян.

В загальному слід відзначити, що в бюджеті на 2017 рік було передбачено 22453800 грн. на рекреаційні потреби. Кількість осіб, які звернулись за оздоровленням – 16000 осіб [103]. Зробивши нескладний розрахунок, отримуємо, що на одного учасника АТО припадає 1403 грн. Така сума, звичайно, є дуже мізерною, але її достатньо для 9–10 днів перебування у селянській садибі, що дозволить учасникам АТО повноцінно відпочити, набратися сил, отримати емоційне і психологічне розвантаження, а господарям сільських садиб отримати додатковий дохід. Оскільки на сьогодні відсутня загальнодержавна програма розвитку сільського зеленого туризму, а також у прийнятій Стратегії розвитку туризму до 2026 року відсутній напрям підтримки внутрішніх туристичних потоків, крім цього, враховуючи процеси децентралізації влади, вважаємо за необхідне всі ініціативи щодо розвитку сільського зеленого туризму переносити на регіональні органи державної влади. Вони мають визначити розвиток сільського зеленого туризму пріоритетним на території регіону і здійснити необхідні заходи щодо поширення та підтримки цього виду діяльності. Це допоможе господарям сільських садиб стабілізувати туристичний потік, забезпечить їх замовленнями, самим споживачам отримати якісний продукт та відпочинок, органам державної влади дозволить в межах виділеного бюджету розпорядитися коштами, охопивши тим самим більшу кількість осіб.

Доцільним, на наш погляд, у соціальному туризмі, було би впровадження соціального туристичного ваучера, який би став гарантією і підставою для отримання послуг сільського зеленого туризму. Даний документ органами соціального захисту населення, із визначеною сумою та включеним переліком туристичних послуг, може видаватися цільовим соціальним категоріям

громадян з метою організації їх відпочинку. Наявний ваучер може покривати всю вартість туристичної послуги, може передбачати лише певну знижку, яка вказана в документі, а решта суми може бути внесена за рахунок власних коштів чи за рахунок інших джерел фінансування. Це значно спростило би потенційним споживачам доступ до послуг сільського зеленого туризму, оскільки вони не були б залежними від термінів надходження бюджетних коштів на рахунки органів соціального захисту населення, погодних умов, пори року і могли би в будь-який час відвідати садибу сільського зеленого туризму на підставі виданого ваучера. Господарям садиб така новація теж є вигідною, оскільки передбачатиме гарантоване придбання туристичного продукту. Модель зв'язків при впровадженні соціального туристичного ваучера розглянемо на основі схеми (рис. 3.3).

Дуже цікавим, на наш погляд, є досвід міжнародної програми WWOOF (Word Wide Opportunities on Organic Farms), що в перекладі «Всесвітні Можливості на Органічних Фермах». Ця програма передбачає обмін праці на житло. Турист, який виявив бажання скористатися цією послугою, працює на фермі декілька годин, а фермер за це пропонує йому житло і харчування в його садибі, при цьому обміні фінансові відносини відсутні.

Сільський зелений туризм для осіб з обмеженими можливостями організовувати дуже непросто, але необхідно, оскільки це допоможе людям у їх соціальній адаптації. Для цього органи державної влади мають здійснювати такі заходи:

- розробляти вимоги, норми, стандарти обслуговування осіб з обмеженими фізичними можливостями;
- проводити оцінку відповідності привабливих туристичних місць вимогам щодо потреб осіб з обмеженими фізичними можливостями;
- розповсюджувати інформацію щодо облаштування об'єктів зеленого туризму до потреб осіб з обмеженими можливостями;
- рекомендувати найбільш цікаві і придатні до відпочинку і оздоровлення об'єкти сільського зеленого туризму;

- проводити активну просвітницьку роботу серед власників агроосель, впроваджувати курси, лекції чи семінари з метою підготовки господарів зелених садиб до прийому неповносправних осіб, тощо.

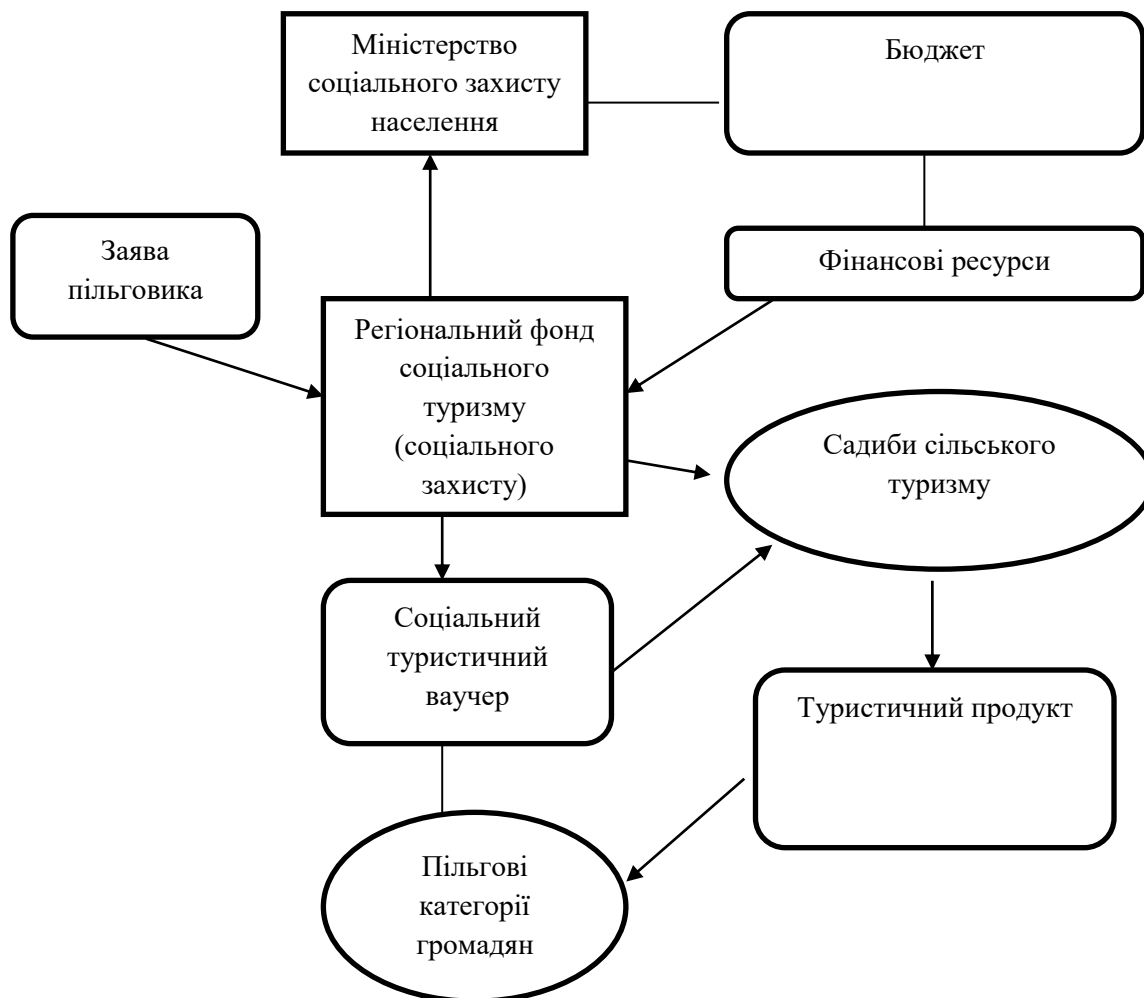

Рис. 3.3. Модель впровадження соціального туристичного ваучера
Джерело: розробка автора.

Комплекс цих заходів дозволить на належному рівні організувати відпочинок людей з особливими потребами, відпочиваючим отримати якісну туристичну послугу, а власнику сільської зеленої садиби отримати прибуток від своєї діяльності [94, с.99-100].

5) Екологічне виховання молоді. Така організація літнього відпочинку для дітей популярна у господарів туристичних садиб Франції і суть її в тому, що

діти, як правило, до 13 років, на період літніх канікул, запрошуються господарями садиб на відпочинок у сільську місцевість, де мають змогу відпочивати, грати активні ігри, спілкуватися із своїми однолітками, ставити дослідницькі експерименти, стежити за птахами, одночасно вивчати народну культуру: пісні, танці, ремесла, разом з цим, вони мають змогу піклуватися про домашніх тварин, досліджувати навколишнє природне середовище, що сприяє різносторонньому розвитку дитини та виховує в дітях почуття любові до природи, до тваринного світу, виховує почуття екологічної відповідальності, це, в свою чергу, забезпечить зростання туристичного потоку господарям сільських зелених садиб. Значної уваги в екологічному вихованні молоді заслуговує досвід Швеції, де в навчальний процес впроваджено предмет охорони природи, який не лише розкриває характер і масштаб проблем охорони навколишнього середовища, а й сприяє розвитку почуття соціальної відповідальності за його покращення і збереження [101, с.115]. Територія Хмельницької області є надзвичайно вдалим варіантом для подібного відпочинку, оскільки значна її частина відноситься до заповідників національного чи місцевого значення, то організацію екологічного виховання та екологічного відпочинку дітей та підлітків можна підняти до рівня спеціалізації.

б). Організація фінансування заходів з розвитку сільського зеленого туризму. Фінансування таких заходів може здійснюватися за рахунок: власних джерел, до яких ми включаємо власні кошти господарів садиб та рентні платежі за використання туристичних ресурсів; позичені кошти та кошти державно-приватного партнерства. В Україні ще тільки розпочинаються процеси з організації фінансування галузі сільського зеленого туризму. Сільський зелений туризм у світі достатньо серйозно фінансово підтримується Європейським Союзом. В багатьох країнах його розвиток відбувається за рахунок дотацій, позик, субсидій.

Подібні тенденції в деяких регіонах спостерігаються і в Україні. Зокрема, у цьому році Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму виграла

грант, який надала американська неурядова організація USAID «Підтримка аграрного і сільського розвитку», але більша частина коштів освоюється господарствами Львівської області. Практика державно-приватного партнерства є невід’ємною умовою для реалізації різноманітних національних проектів. Особливо активно ці процеси проходять у сфері сільського зеленого туризму, зокрема, в Івано-Франківській, Закарпатській та Львівській областях. Однією з найбільш ефективних форм організації взаємодії між суб’єктами та органами влади є кластерна стратегія розвитку. На сьогодні вона не є достатньо розвинутою в Україні, але світовий досвід кластеризації доводить, що це суттєво впливає на інноваційну діяльність та підвищення конкурентоспроможності [89, с.584]. Формування кластерів слід проводити на основі серйозних конкурентних переваг певної території. Внаслідок кластеризації на регіональному ринку будуть представлені не поодинокі господарства, а цілісні комплекси, які мають практично замкнутий цикл та скорочують свої витрати завдяки спільній технологічній діяльності. Кластерні утворення дозволяють вільно перемішувати капітал та трудові ресурси, розширювати межі економічного простору. До кластера сільського зеленого туризму в умовах Хмельницької області доцільно було би, з метою надання специфічних ознак туристичному продукту, включити як виробників органічної продукції рослинництва, так і виробників продукції тваринництва, зокрема, виробників молочної продукції.

Виробництво молочної продукції розглянемо на основі даних таблиці 3.6. Показники таблиці свідчать, що Хмельниччина по виробництву молока та кількості поголів’я худоби займає досить значну питому вагу. Зокрема, по виробництву молока поступається лише Вінницькій та Полтавській областям, за кількістю поголів’я корів Хмельниччина поступається лише Вінницькій області. Разом з тим, в області спостерігається незначний рівень переробки молочної продукції. Це свідчить про те, що велика частина молочної сировини вивозиться за межі нашого регіону і Хмельниччина, по-суті, є сировинною базою для тих областей, які цю переробку здійснюють.

Таблиця 3.6

Аналіз показників виробництва молочної продукції, 2016 рік

Показники	Хмельницька область	Україна	Питома вага Хмельницької області в загальній структурі, %
Виробництво молока рідкого обробленого пастеризованого, тис. тонн	15,3	960,5	1,6
Виробництво сирів, тис. тонн	3,3	112,6	2,9
Виробництво йогурту, вершків	3,5	426,4	0,8
Виробництво молока, т.	590000	10382000	5,7
Кількість корів, гол	136000	2109000	6,2

Джерело: Державна служба статистики [130]

Це негативне явище, яке вимагає негайної зміни ситуації. Оскільки регіон має потужну сировинну базу, то доцільно цю переробку здійснювати на території області, в безпосередній близькості до центрів заготівлі молока. Встановлення контактів між дрібними виробниками молочної продукції та господарствами, які надають послуги сільського туризму, допомогло би підсилити туристичну спеціалізацію регіону.

Одним із напрямів розвитку сільського зеленого туризму досліджуваної території ми вбачаємо впровадження французького досвіду організації сільського зеленого туризму і пропонуємо для Хмельниччини обрати спеціалізацію середньовічні замки і фортеці та гастрономічні тури на органічних фермах. Вказаний напрям дуже добре зарекомендував себе у Франції і ми вбачаємо його розвиток як перспективний в Україні.

Створення виробничо-туристичного кластера може стати важливим фактором виходу з кризи для особистих селянських господарств і сучасним трендом розвитку сільського зеленого туризму на рівні регіону. До прикладу, у Франції середня ферма складається з 55 корів, площа землі – 170–200 га. Ця

галузь забезпечує зайнятість 250 тис.осіб, поголів'я становить 3,7 млн.корів, молока виробляється 24,6 млрд. літрів при середніх річних надоях 6800 л. на одну корову.

Стратегію розвитку сільського зеленого туризму слід розглядати на трьох рівнях: стратегічному, оперативному, тактичному. Розглянемо модель формування стратегії на основі рисунка (рис. 3.4).

На стратегічному рівні пропонуємо залучення до розробки стратегії органів державної влади, науково-дослідних та громадських організацій а також адміністрацій національних природних парків. Це дозволить створити центр розвитку сільського зеленого туризму, який буде координувати туристичну діяльність з врахуванням принципів сталого розвитку територій. Така структура має бути створена на базі національного природного парку. На тактичному рівні розробляється технологія формування туристичного продукту: здійснюється пошук партнерів, навчання, реєстрація виконавців технологічних етапів тощо. Для успіху важливо чітко виділити цільових споживачів, і технологію роботи з ними, оскільки від цього залежатиме лояльність та розширення їх кола [118, с.110].

Для оперативного рівня характерною є безпосередня взаємодія між учасниками туристичних відносин щодо сформованого туристичного продукту та його апробація серед певного кола споживачів з метою виявлення неузгодженостей чи прорахунків.

Виходячи із наведеної інформації, пропонуємо наступні напрямки формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму: розробка туристичного продукту на основі історичної спадщини сільських населених пунктів, інтеграція з екологічно орієнтованим аграрним сектором, розвиток соціального туризму.

Формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму в умовах територій пріоритетного розвитку визначатиметься наступним чином:

- організація аналітичної роботи з метою отримання повної статистичної інформації щодо показників діяльності суб'єктів сільського зеленого туризму;

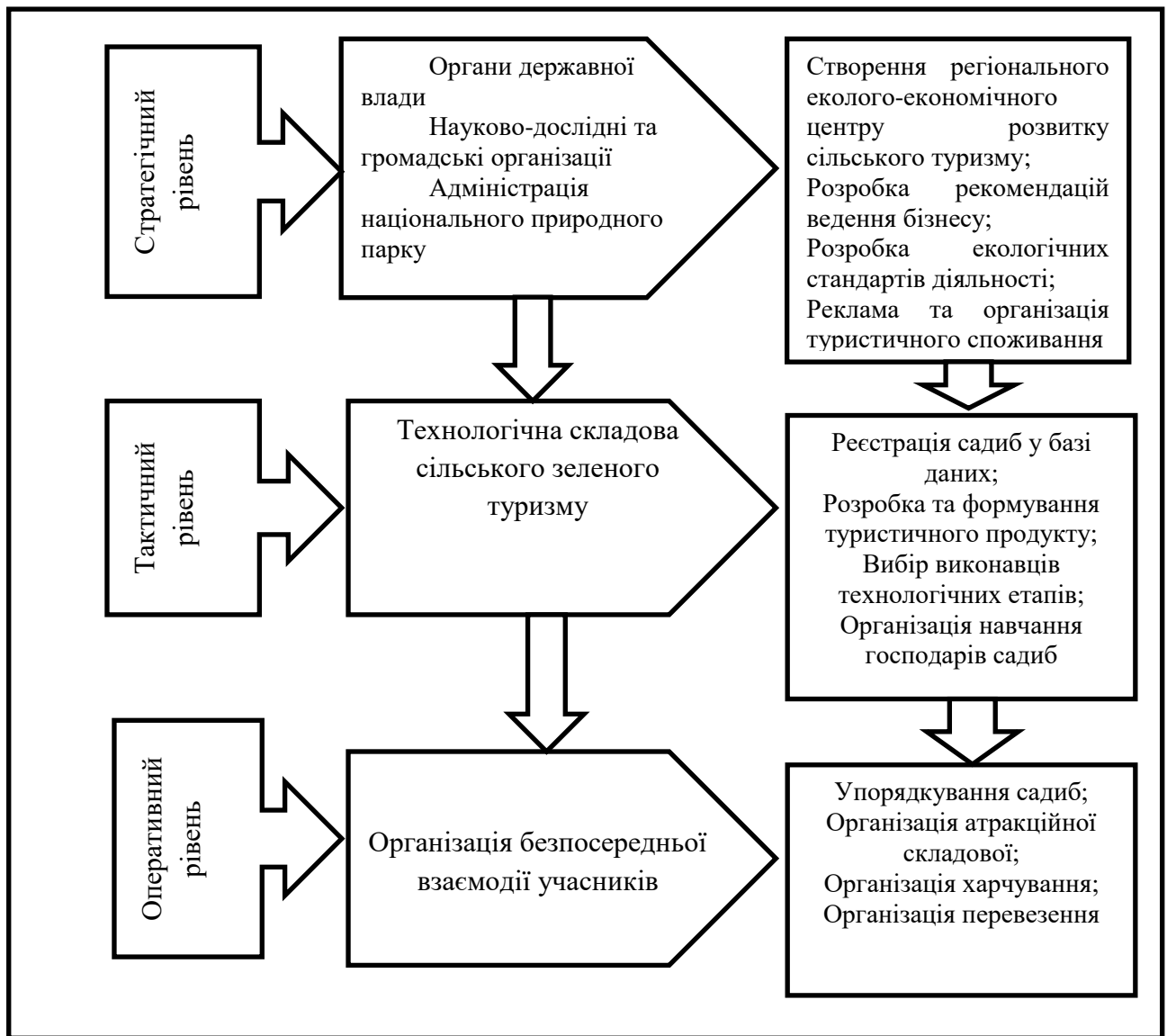

Рис. 3.4. Формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму.

Джерело: власна розробка.

- на базі Національного природного парку створення регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму;
- формування кадастру заповідних територій, що передбачає інвентаризацію, зонування, кількісну та якісну оцінку охоронних об'єктів та земель заповідного фонду;
- визначення територій пріоритетного розвитку сільського зеленого туризму;

- проведення екологічного аудиту територій пріоритетного розвитку сільського зеленого туризму;
- встановлення норм рекреаційного навантаження та рекреаційної місткості певної охоронної зони;
- розробка і встановлення правил ведення бізнесу та поведінки туристів в межах заповідників;
- розробка бренду території, що стане джерелом додаткового фінансування;
- розробка з врахуванням вимог сталого розвитку механізму створення, сертифікації та реалізації послуг сільського зеленого туризму;
- організація постійного еколого-економічного моніторингу розвитку сільського зеленого туризму в заповідних зонах та екологічних коридорах;
- розробка методичного забезпечення проведення семінарів і тренінгів для господарів сільських зелених садиб;
- створення електронних ресурсів, баз даних, які накопичують і видають інформацію, необхідну господарям і користувачам послуг сільського зеленого туризму;
- сприяння зайнятості населення шляхом розвитку малого та середнього бізнесу на територіях національних парків чи екологічних коридорів;
- допомога і сприяння краєзнавчо-пошуковій роботі та розробці нових екологічних маршрутів;
- формування екологічної культури та сприяння впровадженню екологічних технологій;
- сприяння діяльності громадських організацій, які об'єднують господарів сільських зелених садиб з метою налагодження ефективного комунікаційного процесу [96, с. 101].

Визначені заходи забезпечать реалізацію стратегії розвитку сільського зеленого туризму.

3.2. Еколого-економічна складова стратегії розвитку сільського зеленого туризму

Стратегії економічного зростання та розвитку пропагують ідеї швидкого накопичення капіталу, яке відбувається, в основному, шляхом виснаження природних ресурсів. Тому виникає потреба у перерозподілі капіталу із ресурсоемних галузей до ресурсозберігаючих технологій, а також у регулюючій ролі держави, яка за допомогою економічних механізмів може здійснювати такий перерозподіл.

Механізмом забезпечення сталого розвитку виступає «зелена» економіка, яка набула поширення в ЄС та США. Здійснення такої політики вимагає координування зусиль органів влади, громадських організацій, експертів та інформаційної підтримки.

Особливо актуальним в умовах сьогодення є питання поєднання захисту природи з рекреаційною діяльністю, яка представлена сільським туризмом, який, інколи, не найкращим чином позначається на сільських територіях та на стані довкілля [99].

Аналізуючи досвід взаємодії громад сільського зеленого туризму з національними природними парками, було встановлено, що окрім екологічної складової, великою проблемою є вирішення питання економічної ефективності від такої співпраці [99].

Для розвитку сільського зеленого туризму одним із основних критеріїв є наявність природних туристичних ресурсів. Для забезпечення успішної діяльності та залучення потенційних споживачів, галузь сільського зеленого туризму має в повній мірі поєднувати основні фактори виробництва: землю (в якості територій, де розташовані природні, історичні, архітектурні, культурні об'єкти), капітал і трудові ресурси, тобто ті туристичні ресурси, наявність яких буде визначатись ступенем освоєння території чи району.

Особливість їх проявляється в тому, що вони є рентоутворюючим фактором, який впливає на туристичне використання території, а також вони є

формою капіталу, яка передбачає стабільне надходження доходів. Крім цього, рента здатна забезпечити не тільки надходження коштів до регіональних бюджетів, а й створити рівні умови конкуренції для сільських зелених садиб.

Основними факторами формування ренти сільського зеленого туризму є: обмеженість туристичних і рекреаційних ресурсів; нездатність до відтворення в іншому місці (це можна пояснити унікальністю природних і біологічних систем, їх незамінністю чи неможливістю відтворення).

Територія Хмельницької області має досить високий ступінь заповідності. Відомо, що території національних природних парків поділені на 4 зони. З наведених у таблиці 3.7 даних можна зробити висновок, що більшість території НПП «Подільські Товтри» займає господарська зона (94,94%). Значно меншу частину території (4,38%) відведено під зону регульованої рекреації, ще менше (0,61%) займає заповідна зона, а на зону стаціонарної рекреації припадає всього лише 0,07%.

Таблиця 3.7.

Розподіл загальної площі парку по функціональних зонах

Назва функціональної зони	Площа, га	Структура, %
Заповідна зона	1603,8	0,61
Зона стаціонарної рекреації	11452,2	4,38
Зона регульованої рекреації	173,5	0,07
Господарська зона	248086,5	94,94
Разом	261 316,0	100

Джерело: [112]

Показники таблиці вказують на те, що найбільшу питому вагу у структурі парку займає господарська зона, зокрема, землі сільськогосподарського призначення. Розрізняють такі види ренти сільського зеленого туризму: монопольну, диференціальну й абсолютну. Монопольна утворюється в результаті використання ресурсів унікальної якості. Диференціальна шляхом використання туристичних ресурсів нерівної якості. Абсолютна рента передбачає, що наявність природних умов є нижньою межею формування

граничного продукту та послуг у зеленому туризмі [98, с.102]. Землі сільськогосподарського призначення утворюють земельну ренту – дохід, який одержують землевласники, реалізуючи власність на землю, яка є основним засобом виробництва та утворює всі форми земельної ренти. На сьогодні облік цієї ренти економічно врегульований.

На землях природно-заповідного фонду формується екологічна рента – дохід від збереження екосистеми у цілому. Диференціальна екологічна рента I залежить від екологічного стану та місця розташування, а диференціальна II – від екологічних витрат на ресурсозберігаючі та природозахисні технології. Результатом екологічної ренти є екологічний ефект. Вона, з однієї сторони, сприяє відновленню природи, а з іншої – стимулює її збереження.

Землі оздоровчого призначення розташовані в межах селища Сатанів Городоцького району та села Маків Дунаєвецького району. Вони створюють курортну ренту – дохід, який отримує власник курортних ресурсів. Курортна рента є однією з найновіших. Диференціальна курортна рента I обумовлена відмінністю природної цінності оздоровчих територій, джерел мінеральних вод, лікувальних грязей та їх місцезнаходженням, а диференціальна II – додатковими капіталовкладеннями. Курортна рента стає ефективним засобом регулювання використання курортних ресурсів і ринку санітарно-курортних послуг. На цих землях розташовується ряд санаторно-курортних закладів і центрів відновлення здоров'я на базі мінеральних вод (Нафтусі, Миргородської та радонових вод).

На території зони рекреаційного призначення формується рекреаційно-туристична рента. Це дохід, отриманий від експлуатації туристично-рекреаційних ресурсів. Тут виділяють дві форми диференціальної ренти: територіальну, яка формується як різниця в цінності ресурсів території, задіяної у туристичний процес та часову – визначається різницею у тривалості туристичного сезону. Диференціальна туристично-рекреаційна рента I – визначається відмінностями природно-кліматичних умов та цінностями туристично-рекреаційних ресурсів, наприклад, їх місцезнаходженням, районом

попиту, а диференціальна II – додатковими капіталовкладеннями у туристично-рекреаційну інфраструктуру. Рекреаційна рента в даному випадку може поєднати соціальний та економічний ефект від використання рекреаційних ресурсів як для територіальних органів управління, так і для місцевих громад. Для перших вона передбачає, що плата залежить від якості природних ресурсів, тобто змушує вживати заходи щодо відновлення порушених природних ландшафтів, освоєння важкодоступних рекреаційних територій, оновлення рекреаційних об'єктів тощо, а для громад виникає соціально-економічний ефект, оскільки подальша експлуатація таких об'єктів стимулюватиме туристичний потік, а, отже, і грошові надходження.

В межах зони земель історико-культурного призначення розташовані пам'ятки культурної спадщини, їх комплекси (ансамблі), історико-культурні заповідники, охоронювані археологічні території, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби. На цих територіях утворюється історико-культурна рента. Це дохід від історико-культурних ресурсів. Землі історичної та архітектурної спадщини Хмельниччини знаходяться на територіях таких населених пунктів як місто Кам'янець-Подільський, селище Меджибіж, село Самчики. Також існують цікаві історичні об'єкти в населених пунктах Сутківці, Антоніни, Губин, Ізяслав, Гриців, Зіньків, Старокостянтинів, Пилява, Жванчик, Сатанів, Іванківці тощо.

Рента від рекреаційного лісокористування – це різниця між цінністю лісу як рекреаційного ресурсу, яка встановлюється величиною допустимих витрат на приріст ефекту та індивідуальних зведених витрат на відновлення й вирощування лісових насаджень.

На землях водного фонду формуються наступні види ренти: диференціальна, диференціальна I, диференціальна II, абсолютна та монопольна.

Слід відзначити, що на даний час механізму створення, розподілу та використання ренти сільського зеленого туризму в Україні не існує, і як наслідок, відсутній його реальний вплив на розвиток даної галузі. Як варіант

виходу з існуючого стану, можливою є регіоналізація формування ренти сільського зеленого туризму, де головна роль має належати місцевим чи регіональним органам влади. Впровадження регіональної ренти сільського зеленого туризму допоможе створити умови для фінансування цієї сфери на рівні конкретних територій і реалізувати основні соціальні завдання зеленого туризму на національному рівні.

Функціонування організаційно-економічної системи формування, розподілу та використання регіональної ренти сільського зеленого туризму має базуватись на дотриманні певних умов:

- регіональна туристична рента виходить від єдиного учасника – сільської зеленої садиби та охоплює широке коло суб'єктів управління на рівні регіону;
- платниками ренти є підприємницький сектор сфери сільського зеленого туризму, що має доступ до використання туристичних ресурсів, але не є їх власником;
- використання ренти для фінансування сільського зеленого туризму на рівні певних територій;
- залежність від ділової активності підприємницького сектора сфери сільського зеленого туризму та ефективності державного управління;
- існування відмінностей в можливостях фінансування туристичної інфраструктури в рамках конкретних територій;
- існування державно-приватного партнерства за системою договорів (контрактів), у яких регламентують частки прав власності, кількісно оцінюються економічні витрати власників зелених садиб та соціальні витрати державних управлінських структур;
- впровадження на законодавчому рівні ренти сільського зеленого туризму не є підставою для збільшення цін і тарифів на послуги, оскільки рента – це наслідок вже існуючих ринкових цін;

– частина рентних платежів залишається у суб'єкта сільського зеленого туризму, інша – фінансує розвиток туристської інфраструктури. Для ефективного використання ренти сільського зеленого туризму в інтересах певного регіону її слід врахувати, узаконити як особливий факторний дохід, і тим самим легалізувати, не давши їй піти у тіньову економіку. Саме в цій ситуації держава може використовувати ренту в необхідному для суспільства соціальному напрямі. Виходячи з цього, рента сільського зеленого туризму, як дохід від господарського використання туристичних ресурсів, буде спрямовуватися на розвиток самого зеленого туризму, а суб'єктами розподілу туристичної ренти мають стати відповідні організації та органи влади [98, с. 103].

Розглянемо модель формування та використання ренти сільського зеленого туризму на основі схеми (рис.3.5):

На сьогоднішній день в Україні плата за ресурси у формі сукупної ренти сільського зеленого туризму проблематична, насамперед тому, що її стягування та розрахунок потребують розробки кадастрових оцінок ресурсів. Робота з інвентаризації та оцінки туристичних ресурсів тільки починається. Розробка загальнонаціонального кадастру туристичних ресурсів – проблема, що вимагає значного часу та значних фінансових, матеріальних і трудових витрат [98, с. 103].

Зокрема, у Хмельницькій області проблемними питаннями є відсутність проектів організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також закріплених на місцевості меж заповідних територій та об'єктів, що призводить до порушень природоохоронного законодавства, а саме: порушення заповідного режиму, зміни площі та конфігурації меж, самозахоплення земель природно-заповідного фонду тощо.

Загальна кількість заповідних об'єктів, межі яких винесені в натуру (на місцевості) становить 179 (із 522), площа яких 15463,46 га (із 328467,00 га), що становить 4,7% від загальної площі [98, с. 101–104].

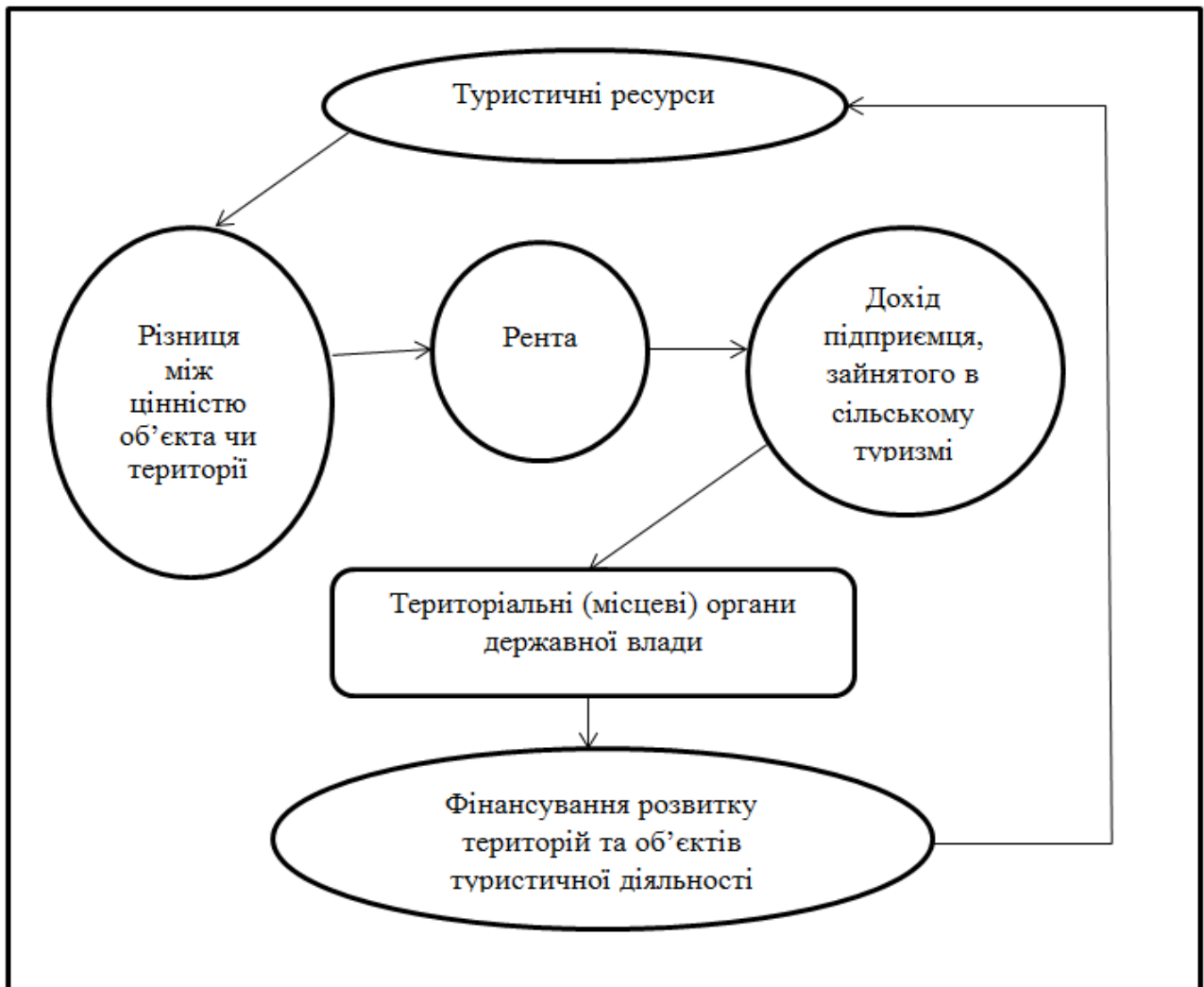

Рис. 3.5. Модель формування та використання ренти у СЗТ
Джерело: власна розробка

Одними із найскладніших завдань є формування механізму рентних платежів, розробка й обґрунтування методики розрахунку розміру ренти сільського зеленого туризму. Можна запропонувати наступні види рентних платежів:

- платежі, що залежать від обсягу і якості туристичних ресурсів: велике значення у їх формуванні належить нормативній грошовій оцінці земель несільськогосподарського призначення, яка проводиться розробниками документації із землеустрою, в її основі лежить капіталізація рентного доходу залежно від розташування земельної ділянки з врахуванням відповідних коефіцієнтів природно-кліматичних, інженерно-геологічних умов, історико-культурної цінності, екологічного стану, архітектурно-ландшафтної цінності,

функціонального використання земель. Даний підхід варто застосовувати при наявності значної різниці між ресурсами в межах одного територіального утворення;

– платежі за фіксованою ставкою із прибутку; платежі за фіксованою відсотковою ставкою з прибутку або з урахуванням норми рентабельності; платежі за фіксованою ставкою з валової виручки від реалізації послуг сільського зеленого туризму. Ці підходи застосовують у випадку наявності однакових умов для ведення діяльності із сільського зеленого туризму [98, с. 101–104].

Впровадження ренти сільського зеленого туризму як способу самофінансування територій дасть змогу залучити кошти у галузь, створити систему охорони природно-рекреаційних комплексів, покращити інвестиційний клімат і туристичну привабливість регіону [95, с. 174].

Важливе значення в умовах збільшення туристичного споживання належить процесу забезпечення сталого розвитку територій. В цьому випадку виникає ситуація, при якій з однієї сторони органи місцевої влади, на території яких розташовані садиби сільського зеленого туризму, або які мають ресурсний потенціал для впровадження цього виду діяльності, повинні докладати зусиль для покращення туристичної привабливості регіону і збільшення потоку туристів, а з іншої – мають забезпечувати збереження культурної спадщини, флори і фауни, дотримання екологічних вимог. Проблема полягає ще й у тому, що багато туристичних об'єктів, зокрема, історико-архітектурних, природних є такими, які не відновлюються. Ефективно вирішити цю проблему можна за допомогою сталого (збалансованого) розвитку шляхом регулювання туристичних потоків та встановлення допустимого туристичного навантаження на певну територію чи об'єкт історико-культурної спадщини (додаток 3). Таке навантаження можна визначати у наступних напрямках: фізичному; екологічному; психологічному; соціальному [51]. Ми розглянемо фізичний і екологічний напрями на основі рисунка (рис. 3.6):

Рис. 3.6. Алгоритм прийняття рішення щодо розвитку сільського зеленого туризму з урахуванням норм екологічного та фізичного навантаження.
Складено автором на основі [51].

З розвитком господарської діяльності та сфери сільського зеленого туризму зростає роль і значення екологічної оцінки та екологічного контролю для різних галузей, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища та здоров'я населення. Саме тому важливого значення набуває створення системи еколого-орієнтованого моніторингу та управління природними і людськими ресурсами, при якому максимально будуть задоволені та враховані потреби туристів, і повною мірою задіяний існуючий природно-туристичний потенціал конкретних регіонів, створені економічно сприятливі умови для життєдіяльності місцевого населення та зведені до мінімуму негативні процеси в природних екосистемах, що зумовлені як туристичною, так і господарською діяльністю.

Важливим засобом екологічної оцінки та екологічного контролю є екологічний аудит, який в сучасних умовах включений в усі процедури

прийняття рішень у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища. Негативний вплив туризму на довкілля залежить здебільшого від масштабів господарської діяльності та видів туристичної діяльності на тій чи іншій території. На сьогодні відсутні достовірні статистичні дані щодо результатів агроекологічних обстежень ґрунтів, рослинної продукції, питної води, санітарного стану присадибних ділянок селянських господарств, які займаються сільським зеленим туризмом, на предмет їх якості. Існуючі технології вирощування сільськогосподарської продукції, які використовує сільське населення, нажаль, не дозволяють отримати продукцію, яка б відповідала медико-біологічним вимогам та стандартам якості, а відсутність моніторингу за технологічними процесами сільськогосподарської діяльності лише посилює негативний вплив і призводить до негативних наслідків для агроєкосистем, погіршує якість життя та впливає на здоров'я громадян. Саме тому на сьогоднішній день дуже важливим є проведення досліджень придатності сільськогосподарських земель для вирощування екологічно безпечної продукції та розвитку зеленого туризму [100, с. 84-85].

На сьогодні в Україні існує система добровільної сертифікації сільських садиб «Українська гостинна садиба». Вона має чотири категорії: від базової (найнижчої) до третьої (найвищої). Категорія присвоюється Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму та характеризує, в основному, матеріально-технічну базу, сільське оточення, господарів садиби, їх рівень надання послуг, а також заходи з утилізації відходів. Слід визнати, що наявність або відсутність такої сертифікації не впливає серйозно на стан попиту у досліджуваному секторі.

На наш погляд, для того, щоб сільська садиба чи певна територія, в межах якої відбувається процес надання послуги сільського туризму, згідно запропонованого нами у першому розділі визначення, могла отримати категорію садиби зеленого туризму, вона має реалізувати екологічну складову в своїй діяльності, а саме підтвердити її відповідним екологічним сертифікатом.

З метою оцінки екологічного стану території, якісного надання послуг сільського зеленого туризму та підвищення рівня конкурентоспроможності певної території чи окремих садиб, зацікавлені юридичні чи фізичні особи (обласні, районні, міські адміністрації, сільські та селищні ради, власники садиб і особистих селянських господарств) можуть ініціювати проведення екологічного аудиту, який має здійснити оцінку видів і рівнів сільськогосподарського впливу на певні земельні ділянки чи певну територію для виявлення пріоритетів їх подальшого розвитку, розробки програм, конкретних дій для екологічного оздоровлення забруднених територій, а також для обґрунтування шляхів раціонального ведення господарської діяльності [100, с. 85].

За допомогою екологічного аудиту вирішують такі завдання: збір інформації та формування екологічного висновку про територію сільського зеленого туризму чи окреме селянське господарство; встановлення відповідності їх діяльності вимогам чинного законодавства та стандартам сфери охорони довкілля; виявлення впливу сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності об'єктів екологічного аудиту на стан навколишнього природного середовища; оцінка ефективності, повноти і обґрунтованості заходів, що впроваджуються для охорони та збереження природного середовища.

Екологічний аудит можна поділити на такі етапи:

1. Підготовчий: визначення завдань екологічної аудиторської перевірки, вивчення первинної документації екологічної спрямованості, розробка протоколу екологічного аудиту, підготовка плану аудиту.

2. Організаційно-аналітичний: обстеження об'єкта, виявлення суті екологічних проблем і джерел негативного впливу, проведення лабораторних досліджень з відбором проб (грунту, води, повітря), оцінка екологічного менеджменту.

3. Заключний (підсумковий). Обґрунтування та підведення підсумків екологічного аудиту, розробка і надання рекомендацій з використання добрив,

засобів хімічного захисту рослин, відходів та місць їх утворення, складування і переробки, впровадження альтернативних джерел енергії, ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

Результати екологічного аудиту оформляють у вигляді звіту та висновку, що надається замовникові.

Досвід провідних країн світу показує, що ефективність екологічного аудиту залежить від трьох факторів: зацікавленості та розуміння власника чи керівника у необхідності проведення аудиту; повної відкритості фахівців щодо аналізу всіх екологічних аспектів діяльності; злагодженої взаємодії команди аудиторів і фахівців підприємства.

У країнах ЄС, де використовуються стандарти EMAS (Environmental Management and Audit System), які розроблені для оцінювання та поліпшення екологічних характеристик діяльності підприємств та створення умов для надання екологічної інформації, результати аудиту оформляються у вигляді екологічної декларації, яка є обов'язковою для опублікування, і споживач може отримати цю інформацію у відкритому доступі. Така екологічна декларація містить дані про вплив на довкілля при розробці, виробництві та користуванні продуктом. Основними елементами декларації має бути: інформація про територію сільського туризму, зелену садибу чи агрооселю (щодо показників впливу на довкілля), інформація про туристичні маршрути (вплив на довкілля та на здоров'я людини при перебуванні на певній території), інформація про продукти харчування, наскільки їх виробництво відповідає концепції «зеленої» економіки, показники, які стосуються охорони середовища, безпеки перебування, екологічної політики (тобто, якими екологічними стандартами керуються у своїй діяльності власники, які природоохоронні заходи здійснюються тощо). Наявність позитивного висновку екологічного аудиту допоможе не тільки підвищити рівень конкурентоспроможності та привабливості території сільського зеленого туризму, агросадиби чи окремого особистого селянського господарства, але й для потенційного споживача

послуг сільського зеленого туризму сформувати чітке усвідомлення, що відпочинок та харчування відбувається на екологічно чистій території.

Основні значення екологізації туризму полягають у збереженні та відновленні природних територій, які є вразливими та екологічно нестійкими до негативних впливів; запобіганні та усуненні потенційних та існуючих джерел негативного впливу на довкілля в процесі туристичної та господарської діяльності; узгодженому плануванні туристичної активності з іншими видами економічної діяльності; впровадженні у туристичну галузь екологічно м'яких технологій; уникнення негативних впливів на навколишнє середовище шляхом рівномірного розподілу туристів (у часі і просторі) та створення альтернативних рекреаційних зон [100, с.85]. Територіальна громада, або окрема сільська садиба, які вирішили стати учасниками цього стандарту, мають виконати певні умови (рис. 3.7.).

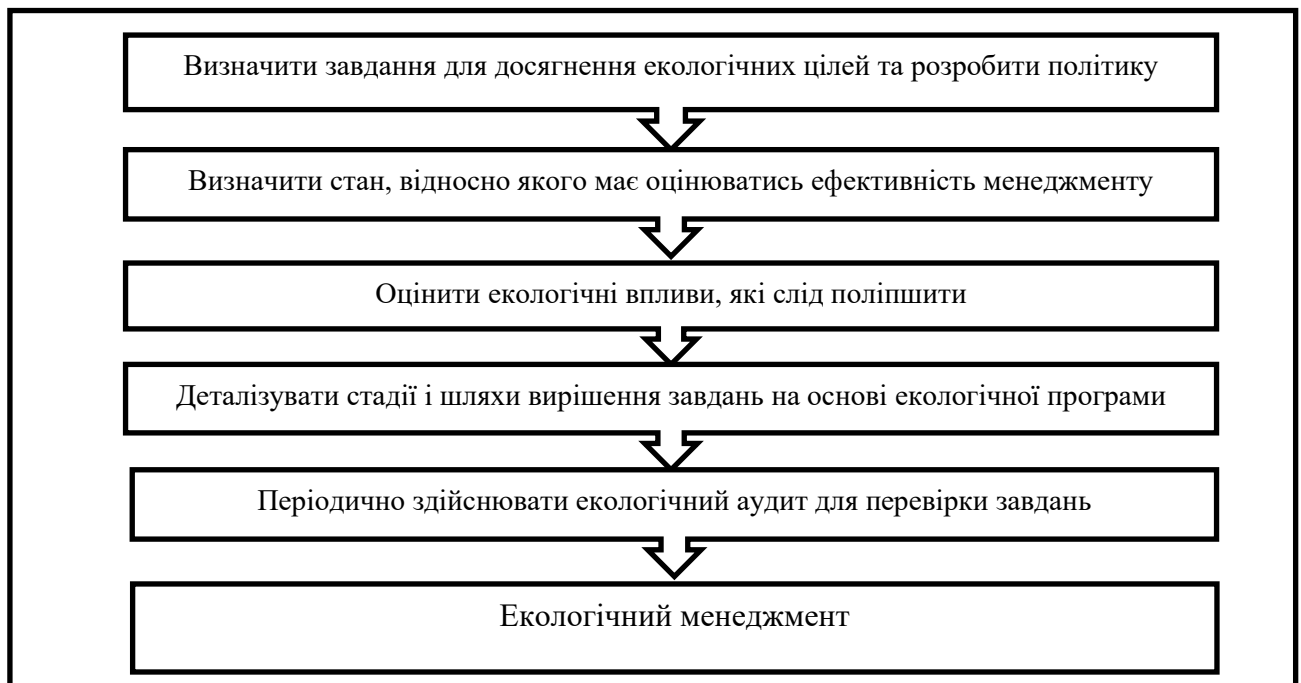

Рис. 3.7. Цикл екологічного менеджменту згідно вимог EMAS
Джерело: систематизовано автором на основі: [6;10;17;51].

Кінцевим підсумком екологічного аудиту об'єктів сільського зеленого туризму є знаходження шляхів їх еколого-збалансованого розвитку. До них відноситься: мінімізація антропогенних впливів, утилізація відходів,

використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій та альтернативних джерел енергії, впровадження систем очищення та повторного використання води, зменшення шумового та хімічного забруднення від туристичного транспорту, розвиток нових видів туризму, які спрямовані на високий ступінь екологічної безпеки, а також органічне виробництво продукції [100, с.85].

В Україні сертифікацію закладів розміщення здійснює орган екологічної сертифікації і маркування «Жива планета», який керується міжнародними стандартами ISO 14001. Світова практика на сьогоднішній день використовує програми екологічної сертифікації закладів розміщення Green Key «Зелений Ключ», яка координується Міжнародною організацією з екологічної освіти (Данія). Сертифікація за цією програмою українських садиб сільського зеленого туризму допомогла би їм вийти на міжнародний ринок туристичних послуг, оскільки наявність такого сертифіката допоможе господарям в плані реклами та зробить їх причетними до міжнародних стандартів екологічного розвитку.

Одним із напрямів екологізації територій сільського зеленого туризму ми вбачаємо розвиток органічного землеробства. Слід сказати, що величезний вплив принципи «зеленої» економіки мають на сільське господарство. Аргументами по впровадженню натурального землеробства у Європі були наступні: зростання попиту на безпечну продукцію, зменшення забруднення ґрунтів, перевиробництво продукції, невеликий рівень розораності ґрунтів, наявність населення, яке має фінансові можливості придбати екологічно чисту, але значно дорожчу продукцію. З кожним роком в Україні збільшується кількість земель, зайнятих під вирощуванням органічних продуктів. За даними Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», в нашій країні сертифіковано 421 тис. га угідь саме під органічне землеробство [35]. Динаміку зростання кількості підприємств, які займаються вирощуванням такої продукції розглянемо на основі графіка (рис. 3.8.):

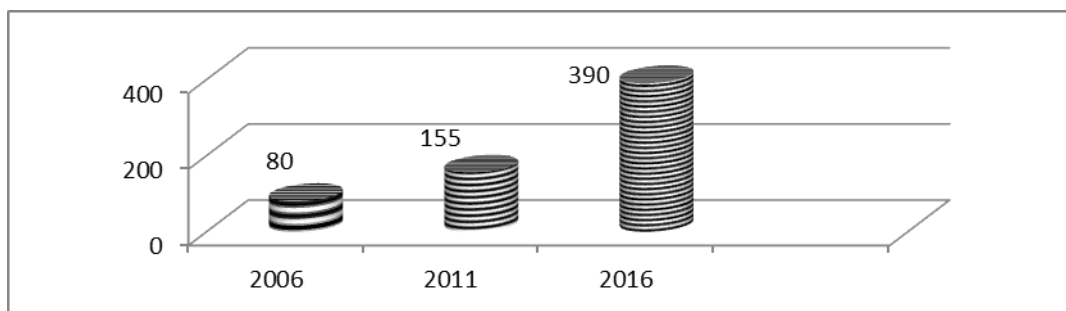

Рис.3.8. Динаміка підприємств, які вирощують органічну продукцію
Джерело: складено автором на основі [35] :

Виробництво органічної продукції має величезний потенціал, до прикладу органічний ринок світових харчових продуктів оцінюється біля 75 млрд. євро, в той час, як обсяги внутрішнього ринку України складають 21 млрд.євро.

Світовими лідерами за площами під органічними культурами є:Австралія, Аргентина, США, Іспанія (рис.3.9.).

Розглянемо витрати на охорону навколишнього природного середовища в нашій країні на основі таблиці (таблиця 3.8).

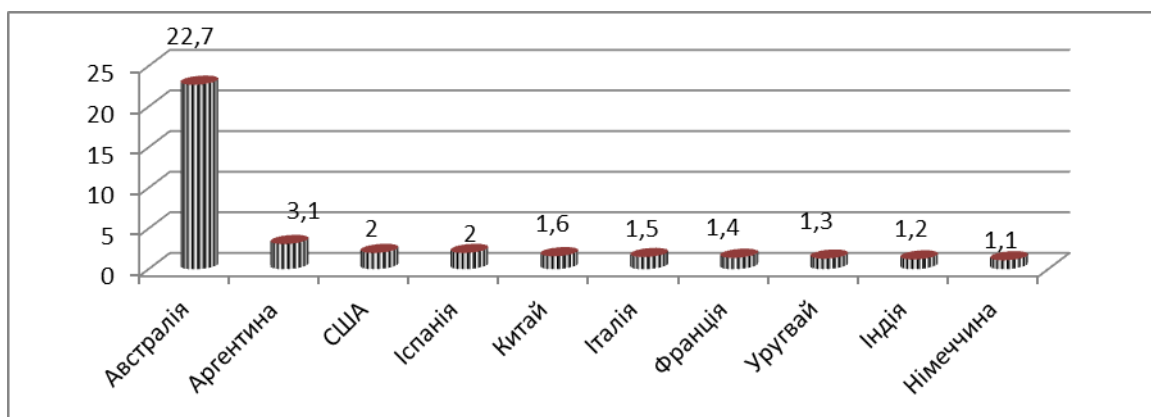

Рис.3.9. Світові лідери органічного землеробства (за площами), млн.га.
Джерело: складено автором на основі [35].

Аналіз таблиці свідчить, що в загальній структурі витрат на охорону природного середовища по Україні 58,8% припадає на поточні витрати, які передбачають підтримку та утримання об'єктів природоохоронного призначення та 41,2% становлять витрати на капітальні інвестиції, які передбачають будівництво нових, розширення, реконструкцію та переобладнання вже існуючих.

Таблиця 3.8

Витрати на охорону природного середовища, 2016 рік, млн. грн.

Регіони	Витрати на охорону навколишнього природного середовища - всього	Капітальні інвестиції	Питома вага, %	Поточні витрати	Питома вага, %
Україна	32488,7	13390,5	41,2	19098,2	58,8
Хмельницька область	217,4	36,7	16,9	180,7	83,1
Частка витрат регіону у загальній сумі, %	0,7	0,3	-	0,9	-

Джерело: розрахунки власні на основі даних державної служби статистики [124].

Хмельницька область займає досить низьку питому вагу у загальній структурі витрат на охорону природи, крім цього, у її загальних витратах 83,1% становлять поточні, що свідчить про те, що кошти у розвиток природоохоронних технологій майже не вкладаються.

В загальному по Україні у 2016 році із суми капітальних інвестицій 59% було використано на впровадження інтегрованих технологій, в очищення вкладено 40%, в інші інвестиції 1%. Основними джерелами фінансування (68%) були власні кошти підприємств, за рахунок державного бюджету виділено 6%, 26% коштів надходило з інших джерел [124].

Україні, для впровадження принципів «зеленої» економіки та залучення екологічних інвестицій потрібно:

- впровадити систему управління екологічним інвестуванням та стимулюванням;
- надати перевагу інвестиціям у сільський туризм, аграрний сектор та екологічний менеджмент;
- скоротити непродуктивні втрати;

– регулювати процес екологічних інвестицій на основі законодавства [71, с.58-59].

Враховуючи те, що сьогодні особливо актуальним є питання охорони навколишнього природного середовища та сталого розвитку сільських територій, а також те, що на даний момент відсутня структура, яка здатна координувати процеси екологічного-економічного розвитку зокрема, й сільського туризму, та той факт, що на території Хмельницької області функціонує два національних природних парки (НПП) «Подільські Товтри» та «Мале Полісся», пропонуємо оголосити їх територіями пріоритетного розвитку сільського зеленого туризму з центром у НПП «Подільські Товтри» та умовно закріпити між ними територію Хмельницької області (включаючи екологічні коридори, які не належать до національних природних парків) для організації ефективного співробітництва з місцевим населенням та органами державної влади з метою забезпечення сталого розвитку регіону та сільського зеленого туризму (екологічна карта, додаток Л).

На основі схеми розглянемо модель функціонування регіонального еколого-економічного центру (рис. 3.10.).

Для забезпечення діяльності центру розвитку сільського зеленого туризму пропонуємо у його структурі три відділи: економічний, екологічний та інформаційний. Функціонування регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму та суміжних із ним галузей має відбуватися на основі сталого розвитку та стимулювання «зелених» принципів економіки. У цій моделі пропонуємо основний акцент економічного механізму збалансованого розвитку навколишнього природного середовища перемістити з адміністративних заходів на стимулюючі. Суть їх у тому, що при впровадженні окремими господарствами чи територіальними громадами принципів зеленої економіки, зокрема: збільшення площ органічного виробництва, зменшення споживання невідновних ресурсів, встановлення альтернативних джерел отримання енергії, збільшення кількості екологічних робочих місць разом із розвитком людського капіталу, використання ресурсівідновних та екологічних

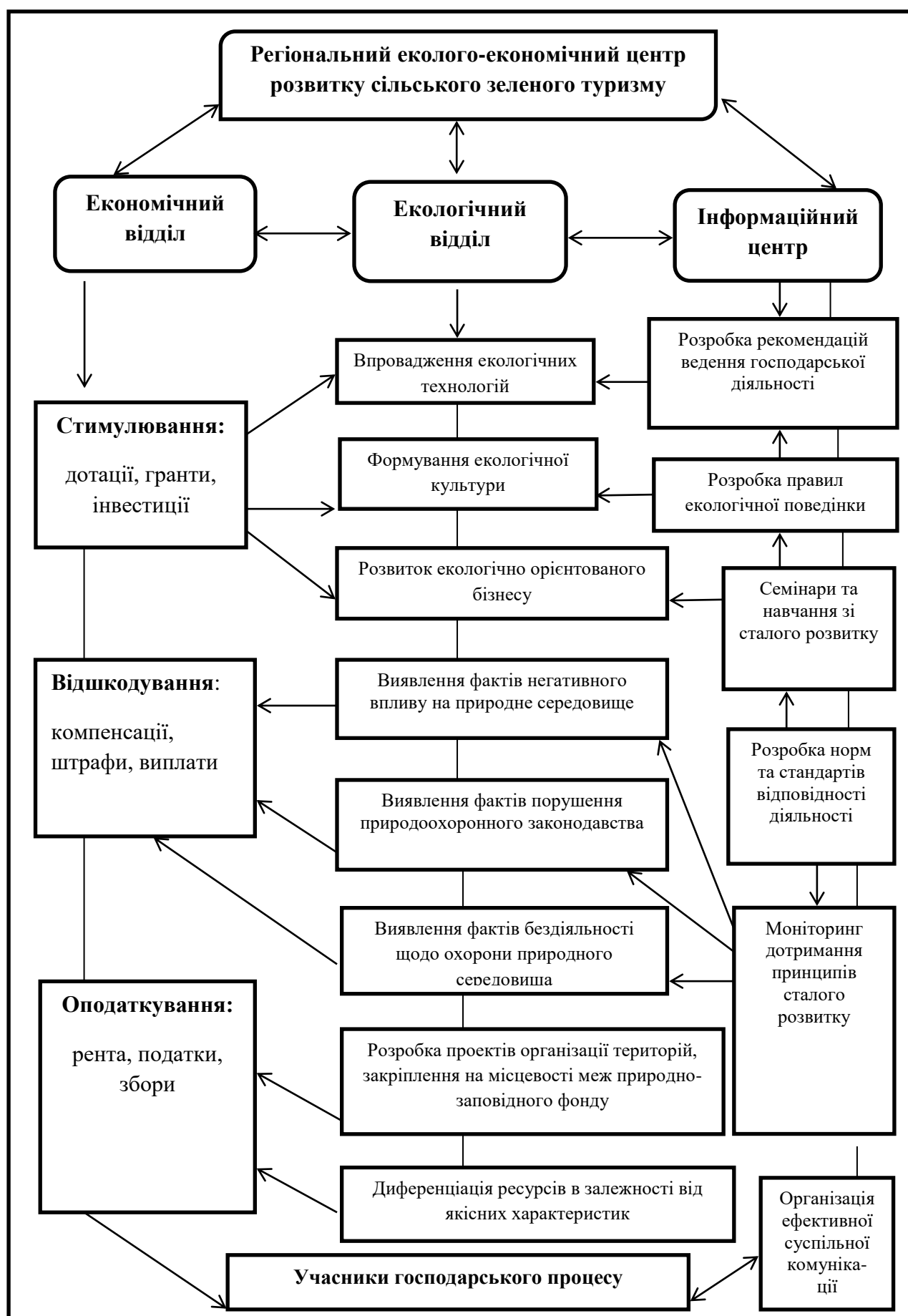

Рис. 3.10. Модель регіонального еколого-економічного центру розвитку СЗТ Джерело: власна розробка

технологій у сільському зеленому туризмі, слід впроваджувати систему стимулів (дотації, субсидії, гранти).

Цікавою, на наш погляд, в рамках екологічного розвитку, є пропозиція для туристів висаджування дерев чи на окремій ділянці власноруч висаджування рослин, з можливістю часткового чи повного догляду за ними, при цьому споживачеві можна запропонувати договір оренди певної ділянки на обумовлений термін, в кінці якого він міг би отримати узгоджену частину урожаю чи продукції в готовому (консервованому) виді. Це дозволить туристу на довший період затримуватись в сільській місцевості, а для господаря садиби гарантуватиме попит на туристичний продукт. Для підвищення зацікавленості туристів у продукті сільського зеленого туризму можна також запропонувати висаджування у лісі хвойних дерев, лісопосадок, що сприятиме підвищенню рівня екологічної свідомості туристів, покращенню екологічного стану території, зменшенню ерозії ґрунтів, а для Національних природних парків буде можливість отримання доходу від реалізації посадкового матеріалу. В багатьох європейських країнах такий підхід отримав широке розповсюдження.

Завданням економічного відділу є регулювання економічних відносин між суб'єктами, визначення цінової політики щодо розробленого туристичного продукту, розрахунок компенсацій, штрафів, виплат за порушення природоохоронного законодавства, розрахунок податкових зборів, а також економічне стимулювання природоохоронних заходів у сфері сільського зеленого туризму.

Для фінансового забезпечення діяльності регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму пропонуємо в межах економічної складової створення екологічного фонду розвитку сільського зеленого туризму, метою якого є фінансове забезпечення екологічної діяльності особистих селянських та фермерських господарств. Джерелами коштів визначимо наступне:

добровільні внески громадян;

компенсації та відшкодування за порушення природоохоронного законодавства;

кошти міжнародних грантів;

кошти з місцевого бюджету;

плата за надані регіональним центром послуги;

рентні платежі.

Напрямки використання коштів фонду:

стимулювання екологічних заходів;

оплата послуг сертифікаційних центрів;

рекламно-інформаційні цілі;

удосконалення інфраструктури.

Створення фонду дасть можливість громадам фінансування екологічної складової розвитку як сільського туризму, так і традиційних видів діяльності сільських мешканців. Інформаційну складову Регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму розглянемо у розділі 3.3.

Запропонований механізм передбачає діяльність регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму як туроператора на ринку туристичних послуг, який буде мати повноваження формувати туристичний продукт на території свого впливу та здійснювати його презентацію та реалізацію. Крім цього, в якості туроператора запропонована структура зможе укладати агентські угоди на продаж розроблених турів, з партнерами – турагентами.

Розглянемо формування туристичного продукту на основі схеми (рис. 3.11).

Згідно наведеної схеми, регіональний еколого-економічний центр розвитку сільського зеленого туризму виступатиме в якості виробника туристичного продукту, формуючи туристичний пакет із пропозицій окремих суб'єктів.

Слід відзначити, що згідно прийнятої Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [122], урядом було скасоване ліцензування

туроператорської діяльності, крім цього, згідно Наказу Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії [75] було визначено зміни до Податкового кодексу, які встановлюють пільгову ставку податку на нерухомість для фізичних осіб-підприємців, зайнятих сільському туризмі.

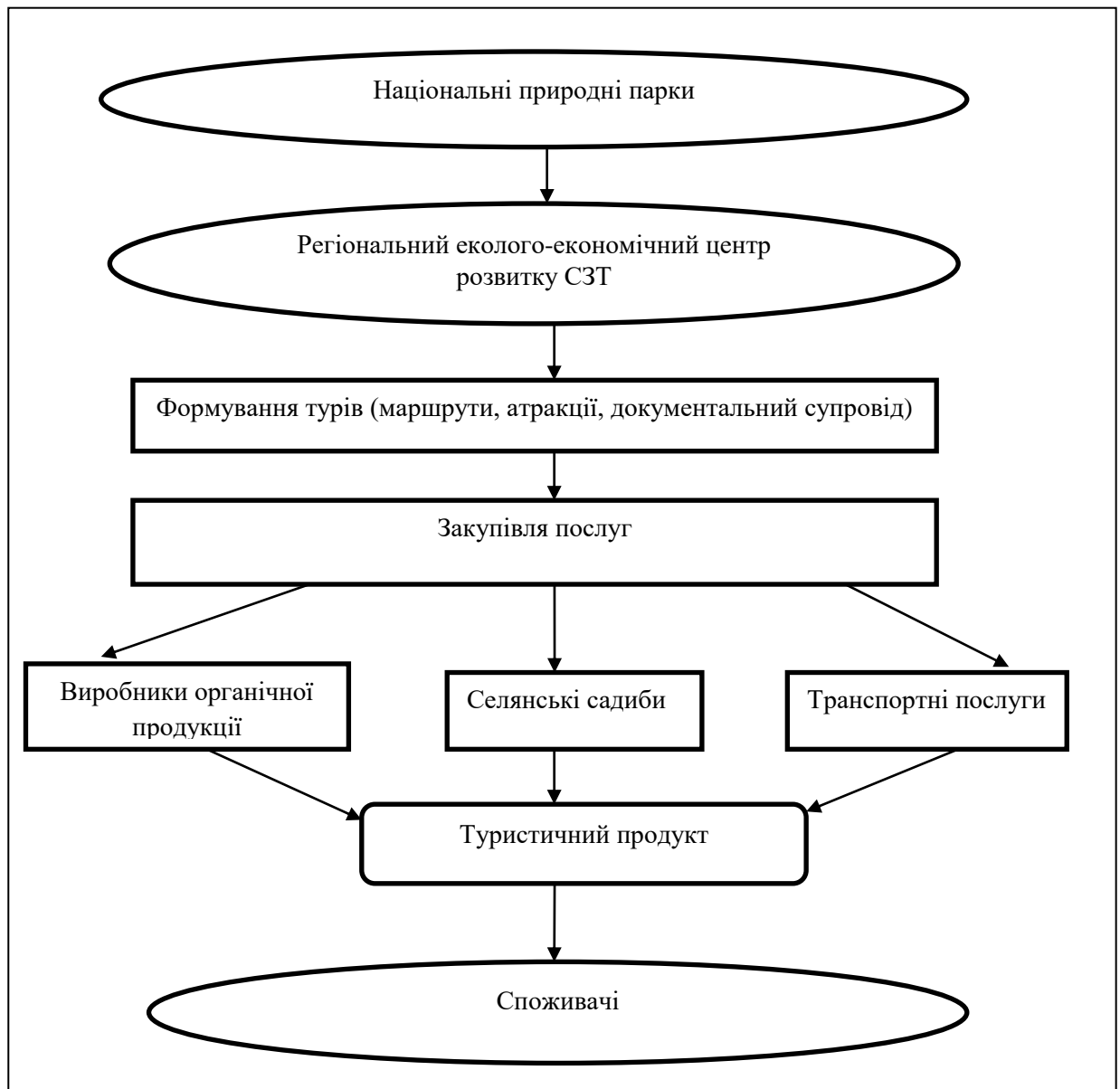

Рис. 3.11. Схема формування туристичного продукту регіональним еколого-економічним центром розвитку сільського зеленого туризму

Джерело: власна розробка

Як свідчить закордонний досвід, перехід до зеленої економіки можливий при допомозі органів державної влади та недержавних організацій через систему дотацій, грантів, інвестицій. Головною метою розробки еколого-економічної моделі розвитку сільського зеленого туризму є зміна суспільних

потреб, основою яких є скорочення споживання невідновних природних ресурсів, покращення екологічної освіти, формування сучасної природоохоронної інфраструктури та моніторинг рівня навантаження на екосистему.

Спеціалісти Центру мають розробити рекомендації щодо ведення бізнесу, зокрема, туризму, норми навантаження, екологічні стандарти діяльності, а також проводити інформаційно-маркетингову діяльність щодо розробки та реалізації продукту сільського зеленого туризму.

Виділимо основні етапи діяльності регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму:

1. Встановлення нормативів на туристичне навантаження територій пріоритетного розвитку сільського зеленого туризму, що передбачає встановлення загального навантаження та розрахунок рекреаційної ємкості території; якісних показників ґрунту; водних ресурсів; лісових насаджень; атмосферних викидів; нормативів на відстріл диких тварин; заготівлю лікарських рослин тощо.

2. Порівняння фактичних показників з нормативними, розробка рекомендацій щодо удосконалення екологічної діяльності.

3. Стимулювання організації самоконтролю господарствами чи територіальними органами влади шляхом впровадження екологічних стандартів (EMAS, GreenKey, «Жива планета»).

4. Економічне регулювання господарських впливів на довкілля.

5. Залучення еколого-орієнтованих інвестицій.

6. Організація інформаційної підтримки для господарів сільських зелених садиб (інформаційний центр).

7. Розробка та формування туристичного продукту та його послідувача реалізація споживачам.

8. Впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Від створення і діяльності регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму очікуються наступні потенційні вигоди (таблиця 3.9.).

Таблиця 3.9

Потенційні вигоди від діяльності регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму

Сторони відносин	Потенційні вигоди
Органи державної влади	Можливість представлення сільського зеленого туризму регіону на міжнародному рівні
	Покращення інвестиційної привабливості
	Зменшення соціальної напруги в сільській місцевості
	Покращення екологічної ситуації
Сільські зелені садиби	Зростання туристичного потоку, в тому числі й іноземних туристів
	Підтримка зі сторони Національного природного парку та органів державної влади
	Підвищення рівня і якості послуг
	Підвищення довіри споживачів
	Підсилення конкурентних позицій за рахунок взаємодії з органічними виробниками продукції
	Поява економічного стимулювання
	Можливість залучення фінансових ресурсів
Споживачі	Наявність повної інформації про туристичний продукт та умови перебування
	Гарантована якість туристичної послуги
	Гарантія споживання екологічно сприятливого туристичного продукту
	Гарантія безпеки перебування туриста
Національні природні парки	Можливість регулювання туристичного навантаження на території природно-заповідного фонду
	Ведення екологічно сприятливих видів діяльності
	Охорона та захист навколишнього природного середовища
	Ефективна економічна співпраця з господарським та підприємницьким сектором

Джерело: власна розробка.

На сьогоднішній день державний нагляд у сфері охорони природного середовища здійснює ряд органів державної влади: Держгеонадра, Держекоінспекція, Держлісагенство, Держпродспоживслужба, Держгеокадастр, Держрибагенство, Укртрансбезпека. Така кількість наглядових структур, на наш погляд, не є економічно доцільною та ефективною.

Урядом України було схвалено Концепцію реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища 31 травня 2017 року, згідно якої ці органи мають припинити свою діяльність [67]. Таким чином, значну частину повноважень цих органів буде делеговано регіонам, зокрема, Національним природним паркам.

Внаслідок реалізації запропонованих заходів очікуються потенційні вигоди для наступних суб'єктів: органів державної влади, господарів садиб, споживачів, національних природних парків.

3.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму

Велике значення при формуванні стратегії розвитку сільського зеленого туризму має організація інформаційно-аналітичного забезпечення.

Європейські країни з метою популяризації послуг сільського зеленого туризму, надають досить вагому інформаційну підтримку господарям сільських садиб. Перше місце серед країн Європи за рівнем презентації сільського туризму належить Іспанії, де щорічно проходить міжнародна виставка «Exhibition of Tourism, Sport and Rural Development» (Туризм, спорт і розвиток сільської місцевості).

Англія, до прикладу, щорічно великими накладками друкує інформаційні каталоги, які містять дані про сільські садиби, а також інформацію про ті послуги, які вони пропонують туристам. Ці каталоги мають на меті розкриття сутності сільського туризму країни в найкращих традиціях рекламних заходів. Франція в просуванні туристичного продукту сільського туризму широко використовує етнографічні ознаки регіону, за якими оселі кожної території мають свої індивідуальні риси, які неможливо знайти в іншій частині країни. Частково цю складову можна використати і для українських умов, надавши кожному регіону властивих тільки йому характерних рис. Це стосується

дизайну осель, внутрішнього меблювання, приготування страв, місцевого колориту.

Крім цього, досвід Франції Україні доцільно запозичити з організації канікулярного відпочинку для дітей. Вартий уваги досвід польських колег щодо організації рекламної кампанії продукту сільського туризму. В цій країні також щорічно видається велика кількість рекламних проспектів та каталогів з переліком туристичних пропозицій садиб сільського туризму. Інформація насичена фактичними даними з детальним описом та враховує інтереси різних цільових категорій споживачів.

У світі 2/3 туристичного продукту, який пропонується сільським зеленим туризмом, реалізується через глобальні інформаційні системи. Сьогодні уряди багатьох країн, зокрема, США, Фінляндії, Великобританії, Швеції, Німеччини фінансують проведення досліджень у галузі комунікацій [88, с.192]. Потенційному туристу не потрібно витрачати багато часу на підбір та бронювання певного туристичного продукту: достатньо просто ввести параметри, і комп'ютерна система самостійно видає всю необхідну інформацію щодо туристичної послуги. Така ситуація типова і для туристичного бізнесу України. Але характерною ознакою багатьох країн є те, що вся інформація про туристичну діяльність і сільський зелений туризм зокрема є централізованою і розміщена на офіційних веб-сайтах національних організацій сільського туризму та агротуризму [137, с.157]. В Україні подібний ресурс відсутній, що, на наш погляд, суттєво стримує розвиток сільського туризму, оскільки споживачі не завжди в змозі знайти інформацію, яка їх цікавить, тим більше, якщо вона розрізнена і не систематизована. Основою інформаційної діяльності має стати створення єдиного інформаційного ресурсу, який поєднає всю інформацію, яка стосується принципів екологічного розвитку територій, а саме головне – дані про сільські зелені садиби, які готові на якісному рівні приймати туристів. Ресурс обов'язково має містити детальну розповідь про місце розташування господарства, його координати, містити детальні навігаційні карти території, дані про екологічний стан, про близькість чи віддаленість

небезпечних виробництв, кліматичні особливості, дані про стан ґрунтів, якість питної води, наявність зелених насаджень, інформацію про вирощування рослин (чи ведеться органічне землеробство, які заходи здійснюються для зменшення використання невідновних природних ресурсів тощо). У випадку, якщо окрема сільська садиба чи певна територія сертифіковані за міжнародними екологічними стандартами, така інформація також обов'язково подається. Крім цього, включається інформація про туристичні маршрути. Турист має чітко розуміти, куди він їде і які туристичні атракції на нього чекають. Особливу увагу слід звернути на наявність інформації щодо безпеки перебування у певному регіоні чи на території природного утворення. З метою забезпечення безпеки і впевненості туриста в збереженні його майна та здоров'я під час подорожі та випередження непорозумінь, які можуть виникнути, пропонуємо укладання відповідного договору на надання туристичної послуги.

В Україні існує громадська організація Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму, яка ставить за мету сприяння, поширення та пропагування ідей цього виду діяльності серед мешканців сільських територій. Простий аналіз сайту цієї громадської організації свідчить про те, що вона не зуміла об'єднати спільною метою власників садиб сільського туризму всіх регіонів України. Зокрема, на території Хмельницької області вона навіть не є зареєстрованою, хоча на Хмельниччині працюють суб'єкти сільського зеленого туризму, які пропонують відповідні послуги, і, звичайно, потребують певної допомоги чи консультацій зі сторони подібних формувань.

В перспективі ми бачимо Україну в складі Європейської федерації фермерського та сільського туризму «Euro Gites», яка об'єднує 17 країн Європи. Це дасть змогу країні вийти на світовий ринок послуг сільського зеленого туризму. Цьому сприяють нові тенденції у розвитку даного напрямку, що пов'язано з процесами глобалізації у туристичній діяльності. Вона передбачає абсолютну відкритість туристичних потоків між країнами світу, створення приблизно однакового рівня сервісу в сучасній туристичній

інфраструктурі. Цьому сприятиме формування глобальних баз даних, які акумулюватимуть пропозиції з сільського зеленого туризму та механізмів торгівлі ними.

Великої уваги, на наш погляд, заслуговує закордонний досвід організації інформаційної взаємодії національних природних парків з місцевим населенням, яке займається сільським зеленим туризмом та виробництвом екологічно чистої продукції, що є особливо актуальним для України та для нашого досліджуваного регіону. Зважаючи на високу питому вагу особистих селянських господарств у виробництві сільськогосподарської продукції, можна стверджувати, що українські селяни мають потенціал для вирощування екологічно чистої продукції, але при умові підтримки зі сторони органів державної влади, національних природних парків, чи недержавних фінансових організацій. Тобто, робити те саме, що роблять закордонні фермери, які відчують велику підтримку зі сторони держави чи національних парків. Встановлено, що на даний час особисті селянські господарства України виробляють 46% валової продукції сільського господарства.

Сільський зелений туризм України, розвиваючись у межах національних природних парків, може мати різні напрямки: оздоровчий, екскурсійний, гірський, науковий, пішохідний, кінний, водний, еколого-пізнавальний тощо. Тому доречною була би розробка програми розвитку сільського зеленого туризму у межах заповідних територій та екологічних (сполучних) коридорів. Корисним може стати досвід Шацького національного парку, де успішно впроваджено чимало проектів по співпраці з місцевими громадами та приватними підприємцями [99]. Ці завдання, на наш, погляд, має вирішувати запропонований нами Регіональний еколого-економічний центр розвитку сільського зеленого туризму. Реалізація програми може складатися з таких етапів:

- 1) розробка правил поведінки та ведення бізнесу в межах заповідників та екологічних коридорів;
- 2) розробка бренду території;

3) розробка алгоритму створення, сертифікації та реалізації послуг сільського зеленого туризму з урахуванням вимог сталого розвитку;

4) розробка типових методик проведення семінарів і тренінгів для господарів сільських зелених садиб;

5) здійснення моніторингу розвитку сільського зеленого туризму в заповідних зонах, створення баз даних, які містять інформацію, необхідну господарям і споживачам послуг сільського зеленого туризму;

6) сприяння розвитку малого та середнього бізнесу на територіях національних парків, економічне співробітництво;

7) сприяння розробці нових екологічних маршрутів і актуалізація краєзнавчо-пошукової роботи, сприяння впровадженню екологічних технологій та формуванню екологічної культури;

8) сприяння об'єднанню господарів сільських садиб у громадські організації.

Розробка та реалізація програми сприятиме вирішенню багатьох соціально-економічних проблем розвитку сільського зеленого туризму в межах заповідних територій та їх екологічних коридорів та матиме довгострокові наслідки [99]. Схему співпраці регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму з власниками сільських садиб, засновану на принципах сталого розвитку зобразимо на рисунку (рис.3.12.).

Важливою умовою покращення співпраці територіальних громад сільського зеленого туризму з керівництвом регіонального еколого-економічного центру є удосконалення комунікаційних процесів між ними, що дасть можливість завчасного корегування ситуації та отримання оперативних даних [99].

В загальному, регіональний еколого-економічний центр розвитку сільського зеленого туризму має стати тією ланкою механізму сільського зеленого туризму, який поєднує інтереси господарів садиб, потенційних споживачів, інтереси органів державної влади а також корелювати із завданнями національних природних парків.

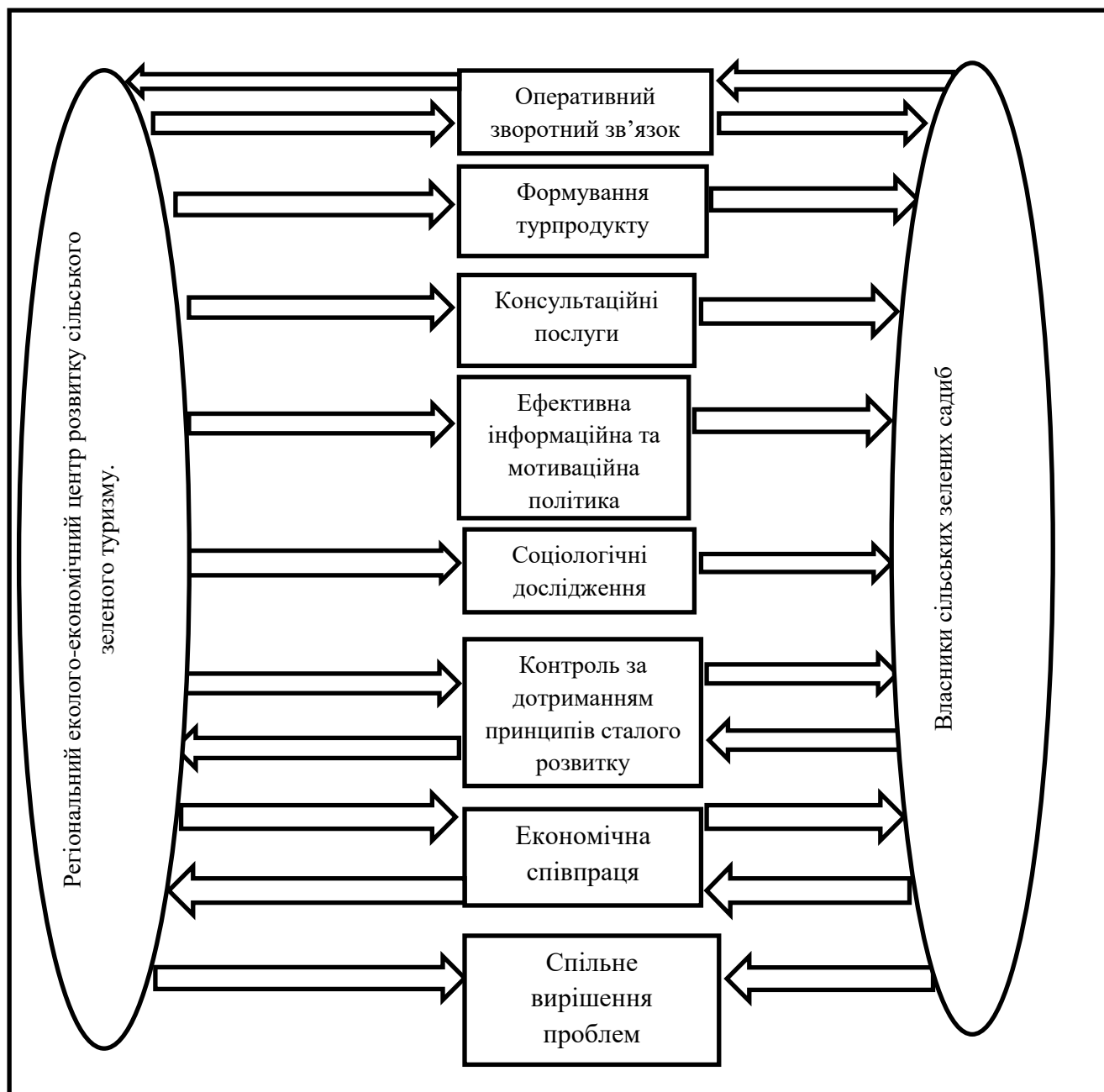

Рис. 3.12. Організація співпраці регіонального еколого-економічного центру з господарями сільських зелених садиб
Джерело: власна розробка [99].

Важливим завданням, яке поставлене перед Центром, є пропагування продукту сільського зеленого туризму серед потенційних споживачів. З досліджень, які описані у розділі 2.2., відомо, що 55% міських жителів не знають про такий вид діяльності як сільський туризм, а 64% хотіли би скористатися його послугами. Основною причиною того, що міські жителі не

знайомі з цим поняттям, є відсутність державної політики, реклами сільського зеленого туризму як соціального явища та стратегії розвитку галузі.

Для покращення ситуації з інформаційним забезпеченням на рівні держави слід впроваджувати соціальну рекламу сільського зеленого туризму як явища. Це сприятиме зростанню внутрішніх туристичних потоків, наповненню державного бюджету, а також допоможе селянам покращити інфраструктуру територій проживання, отримати додаткові доходи, зменшити соціальне напруження, спонукатиме до раціонального використання природних ресурсів, покращити екологічне становище, забезпечити сталий розвиток нашої країни.

Значну роль в організації інформаційної підтримки суб'єктів сільського зеленого туризму мають відігравати органи місцевого самоврядування. Як зазначалося у розділі 2.3., органи місцевого самоврядування мають сприяти розвитку громади шляхом залучення інвестицій, сприяти розвитку підприємництва, покращенню інфраструктури сільської території.

Оскільки сільські населені пункти Хмельницької області мають унікальні природні, історичні та культурні ресурси, значна їх частина відноситься до національних природних парків чи заповідних територій, то слід враховувати ці характеристики та вміти правильно зробити акценти на тій діяльності, яка не зашкодить навколишньому природному середовищу і буде приносити стабільні доходи сільським територіальним громадам. Такою сферою є сільський зелений туризм в поєднанні з органічним землеробством, що автоматично підвищить цінність споживання туристичного продукту. Органи місцевого самоврядування мають всебічно сприяти розвитку цих видів діяльності.

Слід врахувати, що аграрне виробництво поширене на території Хмельниччини і не потребує значних рекламних заходів, оскільки це традиційний вид діяльності, а виробництво органічної продукції стимулюється ринковими цінами і фермери чи особисті селянські господарства самостійно можуть відчувати переваги від такого господарювання.

Зовсім по іншому виглядає ситуація із розвитком сільського зеленого туризму. Справа ця для України нова, і тому серед селян існує упереджена

думка щодо доцільності її започаткування. Звісно, немає потреби у цю діяльність залучати велику кількість населення села, і не кожен селянин готовий цю справу розвивати, але, проаналізувавши закордонний досвід, та ресурсний потенціал досліджуваного регіону, можна стверджувати, що діяльність із сільського зеленого туризму повинна стимулюватись органами державної влади, органами місцевого самоврядування, адміністраціями національних природних парків, а також громадським активом сільських громад.

Напрямок посиленої уваги та докладання зусиль має стати організація культурно-мистецьких заходів на території села, їх широке пропагування та значна рекламна підтримка. Це може бути організація фестивалів, майстер-класів, різноманітних святкувань (день урожаю, день села, різноманітних театралізованих дійств), які повинні широко висвітлюватися у засобах масової інформації та соціальних мережах [87, с.309].

Успішний розвиток сільського зеленого туризму на території сільської громади залежить від ряду факторів. Одним із основних є наявність на території села ініціативних громадян, які мають організаторські здібності та нестримне бажання розвивати туристичну діяльність.

Побороти пасивність місцевих мешканців можна лише показавши наглядний приклад розвитку сільського туризму.

Важливим моментом інформаційної політики є розвиток волонтерської підтримки сталого розвитку села.

Особливе місце в позиціонуванні та просуванні туристичного продукту, на наш погляд, має належати внутрішньокорпоративному піару, головне завдання якого полягає у просуванні бренду території, але головними дійовими особами виступатимуть самі мешканці сільської території чи регіону. Суть полягає в тому, що всі жителі чи вихідці із цієї місцевості мають широко пропагувати свою громаду, її атракційні можливості, культурний, етнографічний, людський, природний, історичний потенціал, застосовуючи особисті контакти, родичів, знайомих, друзів, розставляючи акценти тільки на позитивних сторонах,

пишатися належністю саме до цієї територіальної громади, поширювати інформацію про місцевість, головною метою такої діяльності має стати збільшення кількості людей, які захочуть відвідати ці місця.

Окрім цього, у засобах масової інформації чи соціальних мережах періодично має з'являтися інформація про певну територію, це сприятиме зростанню почуття гордості за своє село, за його героїчне минуле, за відомих земляків тощо. Велику частину із описаної роботи має взяти на себе школа, місцеві громадські організації, краєзнавчі музеї. Здійснення таких заходів допоможе створити позитивний імідж територіальній громаді, сприятиме зростанню її рейтингу, що призведе до покращення соціально-економічного клімату регіону.

Вартим уваги вважаємо досвід Німеччини щодо розвитку сільських територій. Тут давно зрозуміли, що до процесу управління територіальними громадами слід залучати осіб, які безпосередньо проживають у цій місцевості, тобто, застосовувати підхід «знизу-вгору». Мова йде про громадські об'єднання, активістів. Згідно підходу LEADER, в регіонах країни створено певні локальні групи активності, котрі розробляють регіональні концепції розвитку та пов'язані між собою національною службою зв'язку при Федеральній установі з питань сільського господарства та продовольства, яка своєю чергою є складовою Європейської мережі розвитку сільської місцевості. Це дає можливість отримання фінансування під конкретні проекти розвитку громад.

Значна увага при формуванні стратегії розвитку сільського зеленого туризму має звертатися на забезпеченість суб'єктів статистичною інформацією щодо показників розвитку сільського туризму як в масштабах країни, так і в межах регіону.

Джерелами статистичної інформації про туристичну діяльність в Україні є податкова, адміністративна, статистична та фінансова звітність господарюючих суб'єктів. Вона допомагає у здійсненні аналізу туристичного ринку, надається органами Державної служби статистики користувачам. Дана інформація

зберігається, передається та створюється в абсолютних і відносних статистичних показниках.

Для аналізу підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму введено такі форми державного статистичного спостереження: форма № 1-КЗР (річна) «Звіт про діяльність колективного засобу розміщування» та форма № 1-туризм (річна) «Звіт про туристичну діяльність». Вони подаються щорічно до органу Державної служби статистики України за місцем здійснення економічної діяльності.

Сьогодні статистичні дослідження сільського зеленого туризму не забезпечують повною та деталізованою інформацією щодо тих процесів, які відбуваються у цій сфері користувачів та суб'єктів ринкових відносин. Це викликає складнощі в оцінці фактичного потенціалу розвитку цієї галузі та призводить до заниження показників та некоректних висновків.

При дослідженні сільського туризму багато авторів звертають увагу на значні розбіжності офіційної статистики в порівнянні з тими даними, які вони отримують, проводячи власні дослідження у цій сфері. Причиною невідповідностей є те, що в Україні більшість господарів сільських зелених садиб працюють як фізичні особи, отже, вони не зобов'язані реєструватися і подавати інформацію про свою діяльність.

Величезними недоліками статистичної інформації є неповнота її відображення, несистематизованість, відсутність логічної і чіткої структури подачі, а також законодавча невизначеність категорії «сільський зелений туризм».

Як наслідок, виникає ситуація, при якій діяльність громадян із надання послуг сільського зеленого туризму обліковується статистичними органами лише частково, в рамках інформації, яку подають суб'єкти відносин, зареєстровані підприємцями, а фізичні особи, як члени особистого селянського господарства, які також зайняті у цій сфері, статистично не враховуються і для отримання інформації про їх діяльність доводиться застосовувати власні методи збору інформації: відповідні публікації (газети, журнали, електронні

ресурси тощо); міжособистісне спілкування (інтерв'ю; телефонні опитування; анкетування).

Слід визнати, що органи державної статистики нашої країни знаходяться на етапі впровадження у практику міжнародних статистичних стандартів та рекомендацій, які є новими для України, тому відбувається розширення статистичних робіт, які пов'язані із дослідженнями нових явищ у суспільстві та економіці країни.

Величезна робота з удосконалення статистичного обліку належить міжнародним організаціям. Вони займаються упорядкуванням понятійного апарату, надають допомогу в проведенні опитувань, розробляють методи і принципи досліджень, опрацьовують отримані дані, здійснюють обмін досвідом.

Для удосконалення збору статистичної інформації в Україні, діяльність із сільського зеленого туризму пропонуємо розглядати в двох аспектах:

1) сільський зелений туризм як форма підприємницької діяльності, результати по якій відображені в існуючій статистичній звітності;

2) сільський зелений туризм як форма ведення особистого селянського господарства - результати діяльності по яких на сьогодні не відображені, але ми пропонуємо відображати їх у статистичних спостереженнях особистих селянських господарств [47].

Згідно Наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження порядку обліку особистих селянських господарств сільськими, селищними та міськими радами» від 14.04.2017 за №572 [76], статистичний облік особистих селянських господарств та їх членів здійснюють у формі №1 «Облікова картка об'єкта погосподарського обліку» та у ф. 3 «Список осіб, яким надані земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства із земель міських поселень». Форму 1 подають сільські, селищні та міські ради. Протягом року вони фіксують всі зміни, що відбуваються у особистих селянських господарствах. Заповнюють цю форму на основі обходів домогосподарств та опитування населення в період з 1 по 18 січня, а також на

основі існуючої документації: земельно-кадастрової, паспортів, свідоцтв, правовстановлюючих документів, письмових заяв чи усних повідомлень громадян. Для удосконалення організації статистичних спостережень та з метою підвищення їх ефективності у сільському зеленому туризмі, пропонуємо об'єднати по часу статичні дослідження особистих селянських господарств та господарств, які надають послуги з сільського зеленого туризму. Цього можна досягнути шляхом приєднання до форми 1 первинної облікової документації додатку 1-Т (туризм), в якому шляхом накопичення даних буде фіксуватися інформація щодо господарів, які займаються сільським зеленим туризмом, кількості місць у садибі, умов проживання, стану об'єктів сільського зеленого туризму, перелік послуг, які надають господарі своїм гостям, інформація про ціни, кількість відпочиваючих, тривалість перебування, завантаженість садиби, витрати на здійснення діяльності із туризму, дані про обсяги доходів тощо. В кінці року сільська рада, разом із ф. №6 сільрада (річна) «Звіт про об'єкти погосподарського обліку» має подавати цю інформацію в статистичні органи. Внаслідок цього, модель організації державного статистичного спостереження зможемо описати за допомогою схеми (рис.3.13.):

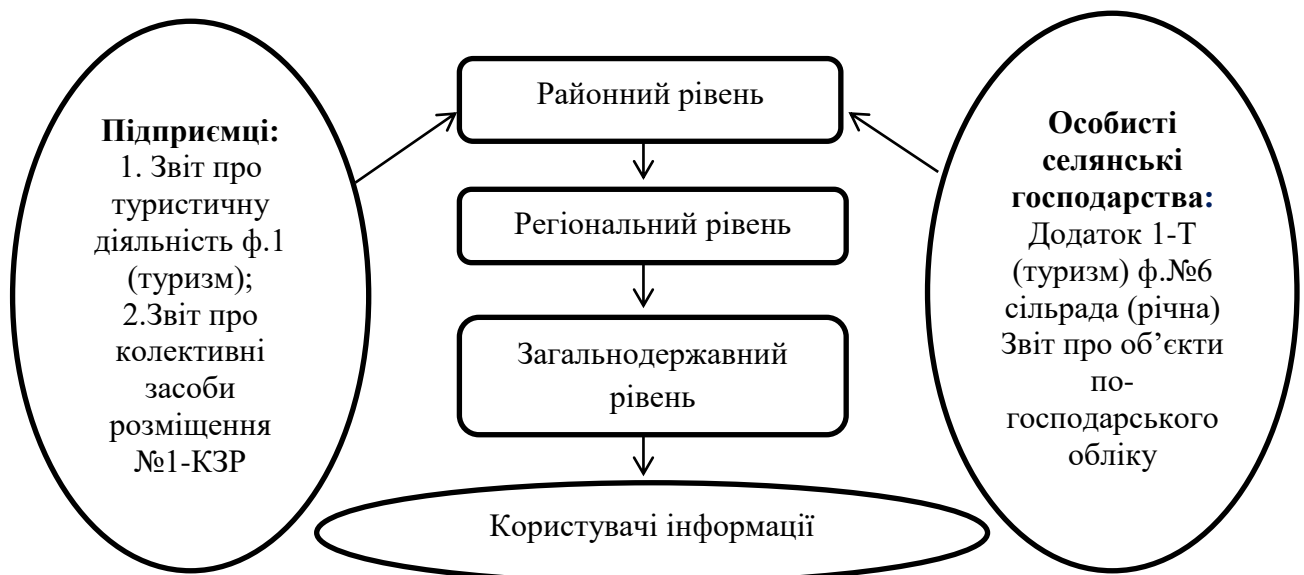

Рис. 3.13. Загальна схема державного статистичного спостереження розвитку сільського зеленого туризму
Джерело: власна розробка [47]

Виходячи з цього, пропонуємо наступну форму додатку 1-Т(туризм) до форми № 1 «Облікова картка об'єкта погосподарського обліку» (додаток К): Облікова картка об'єкта погосподарського обліку є первинним документом, в якому накопичуються дані про особисте селянське господарство протягом певного періоду (в нашому випадку 5 років). В кінці кожного року сільська рада подає цю інформацію у вигляді звіту в органи державної статистики [47].

Наказом Державної служби статистики [165] від 21.07.2017 за №192 затверджена оновлена форма державного статистичного спостереження №6 – сільрада (річна) «Звіт про об'єкти погосподарського обліку», яка буде введена в дію разом із звітом сільської ради за 2017 рік. Дана форма має заповнюватись сільською радою станом на 1 січня та подаватись не пізніше 20 січня. Даний звіт містить узагальнені дані про об'єкти погосподарського обліку в розрізі сільських населених пунктів, про площу земельних ділянок, про кількість сільськогосподарських тварин [165]. Враховуючи потребу у статистичній інформації із сільського зеленого туризму, а також те, що ми запропонували введення додатку 1-Т до первинної форми Облікової картки об'єкта погосподарського обліку, пропонуємо форму №6 «Звіт про об'єкти погосподарського обліку», також доповнити відповідним додатком (додаток 1-Т до ф.№6). У цей розділ пропонуємо включити узагальнені показники із додатку 1-Т (туризм). Документ матиме наступний вигляд (таблиця 3.10.).

Для удосконалення організації статистичних спостережень із сільського зеленого туризму важливого значення набувають такі заходи:

1. На законодавчому рівні слід дати визначення терміну «сільський зелений туризм».
2. Розділити поняття «сільський зелений туризм як підприємницька діяльність» та «сільський зелений туризм як форма особистого селянського господарства» з метою удосконалення статистичного обліку.
3. У формі № 1 «Облікова картка об'єкта погосподарського обліку», де ведеться первинний статистичний облік особистих селянських господарств та їх членів, передбачити додаток 1-Т (туризм) «Основні показники діяльності

особистого селянського господарства із сільського зеленого туризму», з метою статистичного обліку господарств, які надають вказані послуги.

Таблиця 3.10.

ДОДАТОК 1-Т «Діяльність із сільського зеленого туризму» до ф.№6 «Звіт про об'єкти погосподарського обліку»

№ п/п	Код території за КОАТУ	Назва населеного пункту	Кількість садиб сільського туризму	Кількість зайнятих осіб-всього	В т.ч. залучені	Загальна площа садиби, м2	В т.ч. житлова	Кількість ліжко-місць-всього	В т.ч. для туристів	Кількість садиб із зручностями	Кількість садиб без зручностей	Кількість садиб з частковими зручностями	Кількість відпочиваючих-всього	Середня кількість днів перебування туристів	Середня вартість дня перебування	Обсяг наданих послуг-всього, тис.грн.
А	Б	В	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1																
2																
3																

Джерело: власна розробка.

4. Форму №6 «Звіт про об'єкти погосподарського обліку» доповнити також відповідним додатком 1-Т «Діяльність із сільського зеленого туризму». У цей розділ пропонуємо включити узагальнені показники із додатку 1-Т (туризм).

5. Використовуючи міжнародний досвід, впровадити допоміжний рахунок «туризм», що дозволить реально оцінити економічний вплив туристичної галузі.

6. У класифікації видів економічної діяльності передбачити напрями: «туризм» та «сільський туризм».

7. Організувати ефективний зворотний зв'язок з користувачами статистичної інформації щодо показників розвитку сільського зеленого туризму

8. На державному рівні створити систему інформаційно-аналітичного статистичного забезпечення сільського зеленого туризму.

9 . Впроваджувати міжнародні стандарти статистичних досліджень та удосконалювати статистичну інфраструктуру [47].

Реалізація вказаних заходів допоможе організувати ефективний статистичний облік суб'єктів, зайнятих у сільському туризмі та вивести їх з тіні.

Висновки до розділу 3:

1. Прогноз показників внутрішнього туристичного потоку та кількості зовнішніх туристів показує тенденцію до скорочення їх кількості у нашій країні. З метою уникнення подібної ситуації, великого значення набуває формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму, яка би враховувала наявні туристичні та господарські ресурси, та забезпечувала збалансований розвиток сільським територіям з врахуванням екологічної складової для відновлення та збереження навколишнього природного середовища та культурно-історичної спадщини. При цьому стратегічними напрямками розвитку сільського зеленого туризму регіону визначено наступне:

- розвиток сільського зеленого туризму на базі історичної спадщини Хмельниччини та її населених пунктів, зокрема, середньовічних замків та фортець, які знаходяться на територіях сільських поселень та невеликих міст;
- розвиток сільського зеленого туризму на основі ведення екологічно сприятливої діяльності, яка має відповідний сертифікат підтвердження;
- розвиток соціального туризму;

2. Формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму регіону має відбуватись на трьох рівнях: стратегічному, тактичному та оперативному. На стратегічному рівні пропонуємо до цього процесу залучати представників органів державної влади, громадськості а також національні природні парки, які

мають стати центрами сталого розвитку сільської території. Результатом взаємодії між зазначеними суб'єктами має бути створення регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму та визначення територій пріоритетного розвитку сільського зеленого туризму.

3. Важливе значення при формуванні стратегії розвитку сільського зеленого туризму має екологічний аудит, який слід проводити на стратегічному етапі з метою виявлення екологічних проблем та напрямів їх усунення. Значна увага має приділятися екологічній сертифікації суб'єктів туристичних відносин. В Україні сертифікацію закладів розміщення здійснює орган екологічної сертифікації і маркування «Жива планета», який керується міжнародними стандартами ISO 14001. Світова практика на сьогоднішній день використовує програми екологічної сертифікації закладів розміщення Green Key «Зелений Ключ», яка координується Міжнародною організацією з екологічної освіти (Данія). Сертифікація за цією програмою українських садиб сільського зеленого туризму допомогла би їм вийти на міжнародний ринок туристичних послуг, оскільки наявність такого сертифіката допоможе господарям в плані реклами та зробить їх причетними до міжнародних стандартів екологічного розвитку. Одним із напрямів екологізації територій та формування туристичного продукту регіону ми вбачаємо співпрацю з виробниками органічної продукції (використання продуктів харчування, екологічного текстилю та екологічних технологій).

4. Для координації взаємодії між учасниками туристичного ринку пропонуємо визначити території пріоритетного розвитку сільського зеленого туризму. Найкраще для подібної діяльності підходять національні природні парки та їх екологічні коридори. На базі НПП «Подільські Товтри» та «Мале Полісся» необхідно створити регіональний еколого-економічний центр розвитку сільського зеленого туризму, метою діяльності якого є створення умов для збалансованого розвитку сільських територій та сільського туризму шляхом

впровадження екологічної складової та формування на основі вказаних характеристик туристичного продукту з послідуною його реалізацією та відповідною інформаційною підтримкою;

5. Основні напрямки діяльності регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму: формування туристичного продукту та його реалізація, встановлення нормативів на туристичне навантаження територій пріоритетного розвитку, порівняння фактичних показників з нормативними, розробка рекомендацій щодо удосконалення екологічної діяльності, стимулювання організації самоконтролю господарствами чи територіальними органами влади шляхом впровадження екологічних стандартів (EMAS, Green Key, «Жива планета»), економічне регулювання господарських впливів на довкілля, стимулювання залучення еколого-орієнтованих інвестицій, організація інформаційної підтримки для господарів сільських зелених садиб (інформаційний центр), впровадження ресурсозберігаючих технологій, формування екологічного фінансового фонду розвитку сільського туризму.

6. Одним із напрямів фінансування зеленого туризму на рівні територій вбачаємо впровадження регіональної ренти сільського зеленого туризму, що дасть змогу створити рівні умови діяльності для підприємницького сектора та додаткові доходи для територіальних громад.

7. З метою забезпечення розвитку досліджуваної сфери пропонуємо розвивати соціальний туризм, який передбачає впровадження органами соціального захисту населення соціального туристичного ваучера – документа, що засвідчує придбання туристичного продукту в повному чи частковому обсязі та гарантує його оплату державою, а для споживача пільгової категорії надає право користуватися гостинністю сільських зелених садиб в зручний для них час.

8. Велике значення при формуванні стратегії розвитку сільського зеленого туризму має організація інформаційно-аналітичного забезпечення, основою якої має стати інформаційний ресурс, який є структурним підрозділом регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму, що поєднає дані про сільські садиби, про екологічний розвиток територій та безпеку перебування в них.

9. Для удосконалення аналітичного забезпечення, в масштабах держави, слід здійснювати статистичний облік садиб сільського туризму. Для цього пропонуємо об'єднати по часу статичні дослідження особистих селянських господарств та господарств, які надають послуги з сільського зеленого туризму шляхом введення відповідних додатків до існуючих форм спостережень особистих селянських господарств, що дасть можливість вивести досліджувану сферу з тіньового сектора та покращити якісні параметри туристичного продукту та рівня обслуговування.

Результати досліджень за розділом 3 опубліковані в наступних працях: [47; 87; 88; 89; 94; 95; 96; 98; 99; 100, 101].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено узагальнення теоретичних положень і запропоновано нове вирішення наукового завдання, суть якого у розробленні науково-практичних рекомендацій та поглибленні теоретико-методичних положень щодо формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму.

Основні науково-практичні результати дослідження наступні:

1. Розвиток сільського зеленого туризму зумовлюється необхідністю підтримки соціально-економічного розвитку територій зі значною кількістю сільського населення з метою підвищення їх економічної активності, самозайнятості, а також ефективного використання наявного природного, та історико-культурного потенціалу. Аналіз наукових поглядів на сутність та завдання сільського зеленого туризму з позицій стратегічних цілей розвитку дав підстави стверджувати про доцільність розширення сутнісного наповнення цієї дефініції. Сільський зелений туризм запропоновано трактувати як соціально-економічну діяльність сільських мешканців, яка відповідає вимогам екологічних стандартів, спрямована на сталий розвиток сільських територій з метою забезпечення добробуту громадян та досягнення внаслідок отриманої туристичної послуги морально-психологічних цілей споживачів.

2. Критичний аналіз існуючих науково-методичних підходів до визначення економічної ефективності сільського зеленого туризму показав відсутність узгодженості у сукупності показників, що характеризують цю сферу діяльності. Виходячи із потреб управління розвитком даної сфери як важливого сектору туристичної індустрії, запропоновано визначати економічні показники діяльності суб'єктів зеленого туризму за напрямками: інвестиційного розвитку, економічного розвитку; соціального розвитку; інфраструктурного та галузевого, що забезпечуватиме можливість комплексної оцінки розвитку сільського зеленого туризму і виявлення напрямів підтримки цієї діяльності на регіональному та загальнодержавному рівнях.

3. За результатами дослідження встановлено переважання імпорту туризму в обсягах споживання туристичних продуктів в Україні, що не сприяє розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів. З урахуванням значної ролі сільського зеленого туризму у соціально-економічному розвитку сільських

територіальних громад, держава має сприяти його розвитку, для чого потрібна легалізація цієї діяльності. Хоча в багатьох країнах світу зайняття сільським туризмом не вимагає реєстрації, ми пропонуємо цю діяльність статистично обліковувати. Це допоможе налагодити ефективну співпрацю селян з органами державної влади, підвищити якість туристичного продукту, спрямувати туристичні потоки в сферу сільського туризму, організувати навчання для господарів, залучити інвестиції, а також підняти галузь на якісно новий рівень.

4. Економічні показники розвитку сільського зеленого туризму України свідчать про позитивну тенденцію, яка склалася в даному секторі. Та прогноз розвитку внутрішнього туристичного потоку та кількості іноземних туристів до 2021 року показує тенденцію до їх зниження. Для уникнення такої ситуації пропонуємо розширити зміст послуг сільського зеленого туризму та формувати стратегію його розвитку у таких напрямках: розвиток на базі історичної спадщини сільських населених пунктів; розвиток сільського зеленого туризму шляхом інтеграції з аграрним сектором на основі екологічних параметрів, які підтверджені відповідним екологічним сертифікатом; розвиток соціального туризму.

5. Одним із важливих завдань формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму є розширення кола споживачів. З цією метою запропоновано розвивати соціальний туризм – споживачами якого можуть бути пільгові категорії населення, які користуватимуться підтримкою з боку держави. Для реалізації права пільгової категорії споживачів на такі послуги запропоновано запровадити соціальний туристичний ваучер – документ, що засвідчує придбання туристичного продукту в повному чи частковому обсязі та гарантує його оплату державою. Він надаватиме право користуватися гостинністю сільських господарів в зручний для них час, що, на відміну від існуючого порядку, унеможливить залежність споживачів від термінів надходжень коштів із державного бюджету на такі цілі, а господарям садиб створить постійний потік клієнтів.

6. Зважаючи на значний потенціал розвитку сільського туризму Хмельницької області, запропоновано визнати території національних природних парків «Подільські Товтри» та «Мале Полісся» (включаючи екологічні коридори) територіями пріоритетного розвитку сільського зеленого

туризму, а на базі НПП «Подільські Товтри» створити Регіональний еколого-економічний центр розвитку сільського зеленого туризму. Його метою стане стимулювання дотримання «зелених» принципів економіки та сприяння розвитку сільського туризму. Визначено функції такого центру: організація ефективного співробітництва з місцевим населенням та органами державної влади стосовно стратегії розвитку зеленого туризму в контексті стратегічних цілей сталого розвитку регіону. Інформаційна складова цього центру об'єднуватиме дані про можливості розвитку сільського зеленого туризму в регіоні, в тому числі – дані щодо екологічної сертифікації та моніторингу суб'єктів сільського зеленого туризму, що дасть можливість контролювання та удосконалення і екологічних параметрів послуги.

7. Аргументовано, що для удосконалення збору статистичної інформації в Україні діяльність із сільського зеленого туризму має розглядатися в двох аспектах:

- 1) сільський зелений туризм як форма підприємницької діяльності, результати якої відображені в існуючій статистичній звітності;
- 2) сільський зелений туризм як форма ведення особистого селянського господарства – результати діяльності якої на сьогодні не відображені.

У роботі запропоновано відображати їх у статистичних спостереженнях особистих селянських господарств, які здійснюються сільськими радами.

8. З огляду на те, що розвиток сільських територіальних громад забезпечується доходами від діяльності розташованих на них суб'єктів підприємництва, запропоновано впровадження ренти від сільського зеленого туризму як способу самофінансування територій. Це дасть змогу також залучити кошти у галузь, створити систему охорони природно-рекреаційних комплексів, покращити інфраструктурний розвиток і туристичну привабливість регіону.

Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме взаємовигідній співпраці суб'єктів ринку сільського зеленого туризму регіону і органів місцевого самоврядування, збереженню довкілля і унікальності національних природних парків, а також сталому розвитку села.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова А.Ю. Міжнародний туризм. URL: <http://infotour.in.ua/aleks24.htm>
2. Аніпко Н.П., Мельник О.А., Мельничук К.В. Думка громадськості щодо туристичного використання середньовічних замків і фортець в Україні (за матеріалами анкетування в Хмельницькій області. Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Вип. 483: Географія. Чернівці: Чернівецький нац.університет, 2010. С.55-61.
3. Антоненко І.Я. Туристична рента як інструмент розвитку лісоресурсної сфери . Інвестиції: практика та досвід, 2014. №2. С. 17–20.
4. Артюхова І.В. Чинники формування й збереження конкурентних переваг фірм туристичної галузі. Вісник економічної науки України, 2013. №2. С. 11-14
5. Биркович В.І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. URL: old.niss.gov.ua/book/StrPryor/6/19.pdf
6. Благодатний В., Гурець Н. Особливості впровадження системи екологічного менеджменту в підрозділах виконавчого комітету Миколаївської міської ради. URL: [file:///D:/_ЗАВАНТАЖЕННЯ/econ_2012_6_13%20\(2\).pdf](file:///D:/_ЗАВАНТАЖЕННЯ/econ_2012_6_13%20(2).pdf)
7. Бойко М.Г. Особливості утворення ренти в туризмі. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/bojko5.htm.
8. Бондар В.В., Ганжа Я.Л. Агротуризм як вид диверсифікаційного розвитку сільськогосподарського підприємництва. Вісник Чернігівського державного технологічного університету, 2014. №56. С.89-95
9. Бондар В.В., Ганжа Я.Л. Екологічний туризм як складова розвитку сільського туризму. URL: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_127/11.pdf.
10. Борисова В.А. Екологічний аудит як механізм регулювання впливу на довкілля . Держава і регіони, 2002. №4. С. 44–49.
11. Братюк В.П. Аналіз досвіду західних країн щодо формування державної політики сприяння розвитку туризму. Актуальні проблеми економіки, 2012. №9(135). С. 63-71

12. Брович О.С. Екологізація діяльності промислових підприємств регіону: сучасний стан, методичні підходи . Вісник Прикарпатського університету. Серія Економіка. 2008. № 6. URL: www.nbuuv.gov.ua.

13. Буторіна В.Б Сучасні тенденції діяльності підприємств туристичної сфери України та Хмельницької області. URL: <http://www.vestnik-ekonom.mgu.od.ua/journal/2016/19-2016/13.pdf>).

14. Варламова І. Світовий досвід запровадження екологічного аудиту та його стан в Україні. URL: www.business-inform.net.

15. Васильєв В.П., Зінько Ю.В., Горішевський П.А., Рутинський М.Й. Методичний посібник «Менеджмент сільського туризму». Вип. 5. За ред. Осипової М.М. Одеса: ГО «Одеська обласна сільськогосподарська дорадча служба», «Центр розвитку та правової підтримки села», 2009. 56 с.

16. Вимірювання зеленого зростання в Україні: концепції, системи індикаторів, досвід формування та перспективи застосування: Монографія / Т.К.Кваша, Л.А.Мусіна, за заг.ред. Мусіної Л.А. К.:УкрІНТЕІ, 2015. 280 с.

17. Войтюк О. Екологічний аудит в Україні: здійснення конкретних заходів. Відповідальна економіка (науково-популярний альманах), 2011. Вип. 3. URL: <http://archive.nbuuv.gov.ua>.

18. Гайдучий І.П. Ідентифікація низьковуглецевості та інвестиційної привабливості національних економік. Інвестиції: практика та досвід, 2015. №24. С.26-32

19. Галюк Я.Д., Стадник В.В. Можливості сучасних маркетингових технологій для розвитку туристичного бізнесу в Україні. Вісник ХНУ. Економічні науки, 2018. № 1. С.160-165

20. Гальків Л. І., Килин О.В. Чинники та соціально-економічні ефекти розвитку сільського зеленого туризму в Україні. URL: ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29841/1/5_22-27.pdf].

21. Гамор Ф.Д. Вдосконалення діяльності біосферних заповідників (резерватів) як модельних територій для сталого розвитку в Україні. URL: http://www.zapovidnyk.org/2015/02/blog-post_10.html.

22. Гаража О. Рентна інституціональність управління земельними ресурсами України URL: [../Downloads/Zv_2015_2_7.pdf](file:///C:/Users/Андрій/Downloads/Zv_2015_2_7%20(4).pdf)
file:///C:/Users/Андрій/Downloads/Zv_2015_2_7%20(4).pdf
23. Герасименко В.Г., Нездоймінов С.Г. Аграрний туризм як вид підприємництва: монографія. Одеса: Пальміра, 2011. 178с.
24. Герман Л.Т. Україна у соціальних вимірах глобального економічного розвитку. Ефективна економіка, 2013.№2. с.12-17
25. Герман Л.Т., Остапчук Д.Ю. Новітні тенденції забезпечення людського розвитку в умовах глобалізації. Аналітично-інформаційний журнал «Схід». Донецьк, 2014. №6 (132) листопад-грудень. С. 9-14
26. Голиков А.П., Казакова Н.А. Стратегія регіонального розвитку: європейський контекст: монографія. Харьков: Екограф, 2008.180с.
27. Гречко Т.К., Лісовський С.А., Романюк С.А. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку: навчальний посібник. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 264с.
28. Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Голян В.А. Економіка природокористування. Київ: Кондор, 2010. 465с.
29. Данилко В.К. Статистика сільського зеленого туризму: розвиток і становлення. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/ptmbo_2014_1_9
30. Дармостук Д. Г.Тенденції розвитку зеленого туризму в Україні. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2017-2/doc/3/04.pdf>
31. Дарчук В.Г. Рекламні маршрути по точках садиб як один із чинників розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Бізнес-Інформ, 2013. №8.С.204-210.
32. Дарчук В.Г. Формування стратегічних основ розвитку сільського зеленого туризму в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.03. Донецьк, 2014. 21с.
33. Донченко К. Як порахувати туристів?/ Електронний ресурс. URL: http://biz.censor.net.ua/columns/3025289/yak_porahuvati_turistv

34. Дудзяк О.А. Оцінка агротуристичної привабливості регіону: основні фактори та показники. Вісник Сумського національного аграрного університету. Випуск 5/2. 2010. С. 16–20.

35. Духницький Б. Україна посідає 20-е місце у світі за площею органічних угідь. URL: www.iae.org.ua/presscentre/archnews/2131-ukraina-posidae-20-e-mistse-u-sviti-za-plocheyu-orhanichnykh-uhid-bohdan-dukhnyskyi.html

36. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу. К: Центр учбової літератури, 2007. 224с.

37. Дяконова М.В., Степанова С.В. Розвиток туризму як один із шляхів вирішення проблеми зайнятості сільської молоді. Облік і фінанси, 2014. №1(63). С.138-143

38. Закон України «Про туризм». Відомості Верховної Ради, 1995. № 31. ст. 241.

39. Закон України «Про екологічний аудит» URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>

40. Забуранна Л.К. Сільський туризм як чинник ефективного соціально-економічного розвитку сільських територій України. Туризм сільський зелений, 2012. №1. С. 3-5.

41. Зелений туризм в Україні. URL: ua.dorogovkaz.com/stati_zelenyj%20turizm.php

42. Зеркалов Д.В. Екологічна безпека та охорона довкілля: монографія. Київ: Основа. 2012. 514с.

43. Зінченко А. Генезис екологічно орієнтованих видів туризму. URL: visnik.knteu.kiev.ua/fales/2010/06/7.pdf

44. Зінько Ю.В., Горішевський П.А., Васильєв В.П., Благодир С.Ф., Іваник М.Б. Використання італійського законодавчого досвіду для розробки законопроектів у сфері сільського туризму України/ Географія та туризм. URL: file:///D:/_ЗАВАНТАЖЕННЯ/gt_2011_16_10.pdf

45. Експерт: Україна може заробляти на органічній продукції 50млн. євро. Електронний ресурс. URL: [agportal.ua/ua/news/ukraina/ekspert-ukraina-mozet-zarabatyvat-na-organicheskoi-produksii 50-mln](http://agportal.ua/ua/news/ukraina/ekspert-ukraina-mozet-zarabatyvat-na-organicheskoi-produksii-50-mln)
46. Екологічний паспорт Хмельницької області за 2015 рік. URL: <http://www.adm-km.gov.ua>.
47. Іванишин В.В., Печенюк А.П. Особливості статистичних досліджень сільського зеленого туризму. URL: <http://economyandsociety.in.ua>
48. Іванишин В.В., Дудзяк О.А. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій Європейських країн та США. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету, 2016. Вип.24. Том 3. С. 5 – 10
49. Ілляшенко І.О., Яблонська В.І. Соціально-економічна ефективність використання рекреаційних ресурсів у форматі сталого розвитку. URL: <http://economics-of-nature.net/uploads/arhiv/2013/Illiashenko.pdf>.
50. Ісаєнко В.М. Методичні рекомендації з управління агротуристичною діяльністю, 2014. 71 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua>.
51. Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. Стратегія сталого розвитку. URL: enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6901/1/SSR-tourism.pdf
52. Казачковська Г.В. Туристична рента як інструмент економічного регулювання розвитку туризму. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39764/15-Kazachkovska.pdf?sequence=1>.
53. Карпенко О.В. Тенденції розвитку особистих селянських господарств у контексті складових економічної безпеки. URL: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/42.pdf>.
54. Кальніченко А. Зелений (сільський) туризм: як розвивати його, не зашкодивши довкіллю?. Землевпорядний вісник, 2011. №11. С.26-29
55. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книга ЧЧІ, 2003. 300с.

56. Кисельов М.М., Гардашук Т.В., Зарубицький К.Є. Екологічні виміри глобалізації: монографія. Київ: Парапан, 2006. С.260

57. Кінаш І.П. Формування туристично-рекреаційної інфраструктури як напрям розвитку екологічних послуг. Екологічний вісник, 2012. №6(75). С.25-26.

58. Кількість та площа національних природних парків. URL: data.gov.ua/passport/5437203f-ef04-4574-a32c-a200150a6859

59. Кравцов С.С. Оцінка інвестиційної привабливості сільського зеленого туризму на основі розрахунку ефекту мультиплікатора. Механізми державного управління економікою України: зб. наук. праць ДонДУУ, 2010. Т.ХІ. С.398-405. (Серія «Державне управління, вип. 173).

60. Кравчук А. О. Сільський Туризм як стратегічний напрям диверсифікації операційної діяльності суб'єктів аграрного сектору Одещини. URL: <file:///C:/Users/Андрій/Downloads/1013-4854-1-PB.pdf>;

61. Кравчук А. О. Управління розвитком діяльності суб'єктів сільського зеленого туризму. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Чернігів, 2015, С.61-64 URL: http://www.stu.cn.ua/media/files/pdf/dis/diser_kravchuk.pdf

62. Корчинська О.О. Розвиток підприємництва в сфері сільського зеленого туризму. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: Львів, 2015. С.27

63. Король М.М., Атаманчук В.В. Аналіз європейського досвіду організації зеленого туризму. URL: dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/12679/1/АНАЛІЗ%20ЄВРОПЕЙСЬКОГО%20ДОСВІДУ%20ОРГАНІЗАЦІЇ%20ЗЕЛЕНОГО%20ТУРИЗМУ.pdf

64. Коленов О.Особливості формування та реалізації державної екологічної політики. Державне управління та місцеве самоврядування, 2014. Вип. 1. С.155-164.

65. Кудла Н.Є. Сільський туризм: основи підприємництва та гостинності: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2015. URL: culonline.com.ua/Books/Silskiy%20turizn_Kudla.pdf

66. Кушнір Н.Б., Дячук О.І., Романів О.Я. Дослідження передумов розвитку сфери рекреаційно-туристичного природокористування на Рівненщині. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Випуск 3(55). Серія «Економіка», 2011. С. 159–166.

67. КМУ Розпорядження про схвалення Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища. URL: www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd

68. Крушинська А.В. Оцінка інвестиційної привабливості готельного господарства. URL: www.nbuv.gov.ua/portal.

69. Мальська М.П. Туристичний бізнес. URL: westudents.com.ua/knigi/618-turistichniy-bznes-malska-mp.html

70. Мальська М.П., Рутинський М.Й., Білоус С.В., Мандюк Н.Л. Економіка туризму теорія та практика. URL: pidruchniki.com/1584072062160/turizm/ekonomika_turizmu

71. Микитюк М.В. Екологічні виміри економічного розвитку країн Європи. Дисертація на здобуття ступеня к.ек.наук: 08.00.02. Тернопіль, 2017, 274 с. URL: file:///D:/_ЗАВАНТАЖЕННЯ/Dysertaciia-zibrana.pdf

72. Милашко О.Г. Статистика туризму. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1525/3/Статистика%20туризму.pdf>

73. Момент Т.В. Основні фактори розвитку ринку туристичних послуг/ Економіка. Управління. Інновації. 2012. №1 (7). URL: tourlib.net/statti_ukr/momont4.htm.

74. Музиченко-Козловська О.В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території. Монографія. Львів: Новий Світ-2000, 2012. 176 с. URL: http://tourlib.net/books_ukr/muzychenko.htm

75. Наказ про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 в 2017 році. № 958. 30.06.2017. URL: consultant.parus.ua

76. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження порядку обліку особистих селянських господарств сільськими, селищними та міськими радами» від 14.04.2017 за №572. URL: zakon3.rada.gov.ua/lavs/show/z0574-17

77. Нездоймінов С.Г. Державно-приватне партнерство в агорекреаційній сфері регіону: (економіка). Агросвіт, 2013. №17. С.17-22.

78. Некрасов Р. Практика современного туризма уже не обходится без маркетинга. Маркетинг и реклама, 2012. № 7/8. С. 30-32.

79. Ніколаєв К.Д. Перспективи та сучасний стан сільського туризму на Волині. Агроекологічний журнал, 2012. №3. С. 80-83.

80. Ніколаєв К.Д. Екологізація та розвиток сільського зеленого туризму в Україні: монографія. К. Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. 153 с.

81. Омельченко Н. Еволюція урбанізації у світі: загальні тренди і регіональні особливості. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/2713/1/Омельченко.Еволюція%20урбанізації.Вінниця.pdf>

82. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. URL: www.unwto.org.

83. Панасюк О.Ю. Міжнародний досвід розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2015/25.pdf].

84. Панюк Т.П., Лукомська О.І. Аналіз туристичної галузі України в контексті розвитку сільського зеленого туризму. URL: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/12473/10.pdf?sequence=1>

85. Папп В.В. Сільський зелений туризм як пріоритетний напрям розвитку сільських територій України. URL: www.agrosvit.info/pdf/18_2015/4.pdf

86. Перевалов Б.М. Особливості формування сучасної економічної статистичної системи. URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1234

87. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Інформаційно-маркетингове забезпечення аграрних підприємств. Зб. наук. праць ПДАТУ. Випуск 15 / За ред. М.І. Бахмата. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин, 2007. С. 308-311.

88. Печенюк А.В., Печенюк А.П. Перспективи застосування ресурсів Інтернет в аграрному підприємництві. Зб. наук. праць ПДАТУ. Випуск 16. Том 2 / За ред. М.І. Бахмата. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин, 2008. С. 191-193.

89. Печенюк А.В., Печенюк А.П. Перспективи формування та розвитку кластерних структур в Україні. Зб. наук. праць ПДАТУ. Випуск 20. Том 2. / За ред. М. Бахмата. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк Сервіс», 2012. С. 583–585.

90. Печенюк А.В., Печенюк В.І., Печенюк А.П. Проблеми формування ефективних інструментів екологічної політики в Україні. International Scientific Conference Innovative Potential of Socio-Economic Systems: the Challenges of the Global World, Part II, 2017. Lisbon, Portugal. Baltija Publishing. P. 63–66.

91. Печенюк А.В., Печенюк А.П. Комп'ютерні технології «точного землеробства» в аграрному бізнесі. Формування і ефективне використання ресурсного потенціалу територій, галузей і підприємств національної економіки: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 2011р. Тернопіль: Астон. С. 186–188.

92. Печенюк А.В., Печенюк А.П. Сучасний кластерний підхід до розвитку бізнесу. Економіко-технологічно-правові засади екологобезпечного виробництва продукції і екологізації територій: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, Ольштин, 2012 р. Тернопіль: Видавництво «Крок». С.82-85.

93. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Особливості організації взаємовідносин у сфері сільського зеленого туризму. Збірник наукових праць ПДАТУ. Вип. 19. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко, 2011. С. 290–293

94. Печенюк А.П. Сільський зелений туризм як спосіб адаптації людей з особливими потребами. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального

захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму». Кам'янець-Подільський: «Аксиома», 2017. С.98-100.

95. Печенюк А.В., Печенюк А.П. 'Organization of self-financing of territory of rural green tourism'. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: «Проблеми управління економіки і підприємств в сучасних умовах. м. Київ: НУХТ, 2017 р. С.174-176.

96. Печенюк А.В., Печенюк А.П. Стратегія розвитку сільського зеленого туризму заповідних територій. Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія. Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 45-річчю економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету, м. Кам'янець-Подільський: «Аксиома», 2017. С.101-104.

97. Печенюк А.П. Рекреаційний потенціал сільського туризму Хмельниччини. Інноваційна економіка. Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2012. №6 [32]

98. Печенюк А.В., Печенюк А.П. Формування регіональної ренти сільського зеленого туризму. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Херсон, 2017. Вип. 23-1. С. 101–104

99. Печенюк А.П. Розвиток сільського зеленого туризму в умовах природоохоронних територій: вітчизняний та зарубіжний досвід. URL: <http://economyandsociety.in.ua>

100. Печенюк А.П. Екологічний аудит об'єктів сільського зеленого туризму. Інноваційна економіка. Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2017. №1–2 (67). С. 84-86

101. Печенюк А.В., Печенюк А.П. Ефективна еколого-економічна політика: досвід Швеції. Міжнародне економічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. К.: «Київський економічний науковий центр», 2014. Ч. 2. С. 113-115.

102. Підгорний А.З. Статистичні методи в управлінні розвитком регіону: Монографія / За заг. Редакцією А.З. Підгорного. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/j>

sui/bitstream/123456789/5377/1/Статистичні%20методи%20в%20управлінні%20розвитком%20регіону.pdf

103. Понад 16 тис.учасників АТО потребують санаторно-курортного лікування – Держслужба АТО. URL: www.ukrinform.ua/rubrik-society/2249478-ponad-16-tis-ucasnikiv-ato-potrebuut-sanatorkurortnogo-likuvanna-derzsluzba-ato.html

104. Податковий кодекс України. URL: buhgalter911.cjm/normativnaya-baza/nalogovy-kodeks/rozdil-xii-podatok-1020949.html

105. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення деяких категорій інвалідів санаторно-курортними путівками та внесення змін до порядків, затверджених постановами КМУ від 22.02.2006 №187 і від 31.03.2015р. №200. №110. 1.03.2017р. URL: zakon2.rada.gov.ua/lavs/show/110-2017-n

106. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 року №742-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №29. 232с. (14)

107. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17

108. Рада планує визначити поняття сільського зеленого туризму. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rada-planiruet-opredelit-ponyatie-selskogo-1495550443.html>
<https://www.rbc.ua/ukr/news/rada-planiruet-opredelit-ponyatie-selskogo-1495550443.html>

109. Ротаєнко Б.П. Туризм як один із способів підприємницького освоєння депресивних регіонів. URL: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/16383/1/34-38.pdf>.

110. Регіональна статистика. URL: www.ukrstat.gov.ua/druk/publikat/kat_u/publ2_u.htm

111. Рошко Н.Б. Розвиток сільського зеленого туризму в Україні. Збірник наукових праць Буковинського університету. Економічні науки, 2011. Випуск 7. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/roshko.htm

112. Розподіл загальної площі парку по функціональних зонах. URL: tovtry.com/ua/info/proj_org/7_2.html
113. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм. Навчальний посібник. К.: Знання, 2006. 271 с.
114. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства: підручник. Тернопіль, 2006. 390с.
115. Самко О.О. Розвиток туризму в Україні як індикатор використання її туристичного потенціалу. Інноваційна економіка, 2013. №2(240). С.26-32
116. Стадник В., Іжевський П. Технологічні детермінанти парадигмальних змін структури АПК: ретроспектива і перспектива для України. Агросвіт, 2018. № 1. С.11-17
117. Стадник В.В., Мельничук А.І. Зелений туризм: умови розвитку, партнерські мережі і потенціал диверсифікації сільськогосподарських підприємств. Вісник Одеського національного університету. Економіка, 2017. Том 22, вип. 10 (63).
118. Стадник В.В., Мельничук А.І. Вплив гетерогенності на особливості організаційної взаємодії у бізнес-моделях індустрії гостинності. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки, 2015. № 6. С.108-111.
119. Стадник В.В. «Менеджмент многообразия» в реализации стратегии инновационного развития организаций. International Dialogues of Education: past and present, 2017. Vol.4. № 1. Режим доступа: <http://www.ide-journal.org/journal/?issue=2017-volume-4-number-1>.
120. Стеценко М. Національні природні парки. Виживати навчили – створить умови для повноцінного життя. URL: <http://www.zapovidnyk.org/2016/03/blog-post.html>.
121. Стегней М.І. Сучасні напрямки забезпечення сталого розвитку сільських територій: європейський досвід та українські реалії. Актуальні проблеми економіки, 2013. №3(141). С.125-130.

122. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. №168-р. 16.03.2017. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p

123. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2001–2020 рр. URL: www.ssr.org.ua

124. Статистика. Витрати на охорону навколишнього природного середовища. URL: [File:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/Rar\\$Dla0.793/96/pdf](file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/Rar$Dla0.793/96/pdf)

125. Статистичний збірник. «Економічна активність населення України». URL: ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm

126. Статистика. Кількість суб'єктів туристичної діяльності за регіонами. URL: [file:///C:/User/AppData/Local/Temp/Rar\\$Dla0.726/bl_td2016_pdf.pdf](file:///C:/User/AppData/Local/Temp/Rar$Dla0.726/bl_td2016_pdf.pdf) (38)

127. Статистика. Колективні засоби розміщування. URL: www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arh_kzr_bl.htm

128. Статистичний збірник «Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості». URL: www.ukrstat.gov.ua/druk/publikat/kat_u/publ7_u.htm

129. Статистика. Туристичні потоки. Доступ: www.ukrstat.gov.ua/operativ2007/tyr/tur_u/potoki2006_u.htm

130. Статистика сільського господарства. URL: www.ukrstat.gov.ua/druk/publikat/kat_u/publ7_u.htm

131. Статистика. URL: database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2017/zb_chnn_0117.pdf.

132. Соловій І.П. Політичний курс «Зеленої економіки» у контексті переосмислення та імплементації ідей сталого розвитку. URL: nltu.edu.ua/nv/Arhiv/2011/21_19/196_Sol.pdf

133. Собуцький С. Сільський зелений туризм: перспективи розвитку. Електронний ресурс. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/news/id/3100>

134. Соколенко С., Бузинський М. Особливості діяльності та розвитку об'єктів зеленого туризму у регіонах та проблеми створення міжнародних кластерів у цій галузі. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/sokolenko.htm

135. Терлецька В.К., Філіпенко А.Б. Світовий досвід інноваційних форм екотуризму на порушених ландшафтах. Екологічний вісник, 2012. №1(71). С.28-29.

136. Ткачук В.В. Роль селянських господарств у розвитку сільського туризму. Економічне зростання: стратегія, напрями і пріоритети: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. Східноукраїнський інститут економіки та управління. Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2018. Ч. 1. С.35-38.

137. Ткачук В.В. Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку сільського зеленого туризму. Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2017. № 11-12 [72]. С. 156-160

138. Ткачук В.В. Развитие сельского туризма в условиях децентрализации власти. Актуальные научные исследования в современном мире. Переяслав-Хмельницкий: ОО «Институт социальной трансформации», 2018. Ч. 1-4 (33). С.73-75.

139. Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект. Економіка АПК №4, 2009. С. 129-132

140. Товт М.М. Формування політики розвитку та функціонування сільського зеленого туризму України. Туризм сільський зелений, 2013. №1.С.10

141. Управління культури, національностей, релігій та туризму Хмельницької ОДА. Електронний ресурс. URL: kultura.km.ua;

142. Уряд прийняв зміни до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників АТО санаторно-курортним лікуванням. URL: dsvv.gov.ua/actualni-pytannya/uryad-priynyav-zminy-do-poryadku-vykorystannya-koshtiv-peredbachenyh-v-derzavnomu-byudzeti-11a-zabezpechennya-postraxdalyh-uchasnikiv

143. Федерація органічного руху в Україні. URL: <http://organik.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-41-21>

144. Фоменко Н., Цехмістрова Г. Підвищення кваліфікації туристичних кадрів – вимога часу. Вища школа, 2012. №1. С.7-14

145. Функціональне зонування території парку. URL: tovtry.com/ua/info/proj_org/7_2.html.
146. Хом'як М.С. Рекреаційний потенціал природоохоронних об'єктів Львівської області. Екологічний вісник, 2013. №5(80). С.31-32.
147. Царик П., Царик Л. До оцінки сприятливості ландшафтних комплексів НПП «Подільські Товтри» для цілей рекреації. URL: <http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/0150tcarik.pdf>.
148. Ціщик Р.В., Котис Н.В. Аналіз регіональної диференціації домогосподарств України та пошук шляхів подолання асиметрій їх соціально-економічного розвитку. URL: dspase.tneu.edu.ua/bitstream/316497/2510/1/14.pdf
149. Цьохла С.Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії. Учение записки Таврического національного университета им. В.И. Вернадского. Том 22(61), 2009.С.373, с. 376.-380
150. Цимбал П. Розвиток національних природних парків через взаємодію з громадським та приватним секторами: зарубіжний досвід. URL: http://ngocwb.blogspot.com/p/blog-page_98.html.
151. Чернява Г.Л. Теоретичні підходи до визначення поняття, сутності альтернатив розвитку сільського зеленого туризму. Культура народів Причорномор'я, 2012, №227. С. 85-88. URL: <http://infotour.in.ua/chernyava.htm>
152. Чорій М.В., Ільтьо Т.І. Роль інтернет-маркетингу при виборі туристської дестинації. Актуальні проблеми економіки, 2013. №12.С.300-307.
153. Чеглей В.М. Світовий досвід розвитку сільського зеленого туризму. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Економіка». Ужгород: Говерла, 2011. Спецвипуск 33. Частина 3. С.203-207.
154. Чепурда Л.М. Концептуальні основи використання туристичних ресурсів на засадах сталого розвитку. Економічний форум, 2015. №2. С.155-160.
155. Шаптала О. Рекреація і туризм: взаємозв'язки, відносини і проблеми. Вісник Української Академії державного управління при Президентові України, 2009. №3. С.395-399.

156. Шульгіна Л.М., Маркетинг підприємств туристичного бізнесу: монографія. К.: Нац.торгово-економічний університет, 2005. 597с.
157. Шимечко Г.І., Черевко В.Г. Агротуризм як напрям підприємництва: теорія і практика: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2009. 206с.
158. Шульгіна Л.М., Зінченко А.І., Крахмальова Н.А. Маркетингова діяльність підприємств на ринку послуг зеленого туризму. URL: management.fmm.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/04/Zelenij.turizm.pdf
159. Шпак Л.О. Регіональна туристична рента . URL: nauka.kushnir.mk.ua.
160. Шпеник Т.К. Використання методу експертного оцінювання в сільському (зеленому туризмі): практичний аспект. Актуальні проблеми економіки, 2014. №8. С.521-527.
161. Щепанський Е. Рекреаційне районування Хмельницької області. URL: <http://univer.km.ua/visnyk/27.pdf>.
162. Щербань О. Сільський зелений туризм в Опішні, що на Полтавщині: сьогочасний стан, задуми. Туризм сільський зелений, 2014. №11. С.8-10.
163. Щербань О. З досвіду проведення етнофестивалю на базі садиб зеленого туризму «Борщик у глиняному горщику – 2014». Туризм сільський зелений, 2014. № 11. С.11-14.
164. Яковенко В.Д., Арбузова Ю.В. Перспективні напрями розвитку зеленого туризму в Україні. Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві, 2013. Вип.3(4).С. 121-125.
165. Як місцеві ради мають обліковувати особисті селянські господарства за оновленою формою. URL: javoriv-rda.gov.ua/statistika/jak-mistevi-rady-mayut-oblikovuvaty-osobysti-selyanski-hospodarstva.
166. Янкель Р. «Зелені шляхи» для туристичних маршрутів. URL: dt.ua/business/zeleni-shlyahi-dlya-turistichnih-marsrutiv-_.html

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА
АДМІНІСТРАЦІЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВІДДІЛ КУЛЬТУРИ ТА ТУРИЗМУ

вул. Троїцька, 2, м. Кам'янець-Подільський, 32301,
тел./факс (03849) 9-12-60, E-mail: kulturakprda@kprda.gov.ua Код ЄДРПОУ 02231169

06 грудня 2017 № 597/01-22

Довідка
про впровадження результатів наукових досліджень
з теми кандидатської дисертації
Печенюк Алли Петрівни

Результати дисертаційного дослідження Печенюк Алли Петрівни за темою:
«Формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму», а саме:
встановлення норм рекреаційного навантаження на об'єкти природно-заповідного
та історико-архітектурного фонду, пропозиції щодо розробки іменних
туристичних марок населених пунктів, які входять до загальноукраїнської
системи сувенірів, а також пропозиції щодо організації експрес-турів сільськими
зеленими садибами з рекламною метою використовуються в роботі відділу
культури та туризму Кам'янець-Подільської районної державної адміністрації.

Начальник відділу

А.Бец

ДОДАТОК Б

МІНІСТЕРСТВО ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК "ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ"

Україна, 32301,
Хмельницька область,
м. Кам'янець-Подільський,
площа Польський ринок, 6
тел. 5-12-70, 2-42-47, факс 5-17-71.
e-mail: npptovtry@ukr.net

Бюджетний розрахунковий рахунок 35218027004233
Спеціальний розрахунковий рахунок 35223227004233
ЄДРПОУ 23832341
Держказначейська служба України М.Київ
Кам'янець-Подільське УДКСУ
МФО 820172

Від 08 грудня 2017 р. № 764

Печенюк А.П.

Проспект Грушевського 62а кв.17
м.Кам'янець-Подільський

Довідка
про впровадження результатів наукових досліджень
з теми кандидатської дисертації Печенюк Алли Петрівни

Результати дисертаційного дослідження Печенюк Алли Петрівни за темою: «Формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму», а саме:

- пропозиції щодо екологічного аудиту територій пріоритетного розвитку сільського зеленого туризму;
- створення електронного інформаційного ресурсу щодо пропозицій із сільського зеленого туризму та напрямів співпраці національного природного парку з місцевим населенням та підприємцями використовуються в рекреаційній діяльності Національного природного парку «Подільські Товтри».

Головний природознавець

Ю.І. Мартинюк

О.Кучинська
0384951270

ДОДАТОК В

У К Р А Ї Н А

Сутковецька сільська рада

Ярмолинецького району Хмельницької області

32134 село Сутківці Ярмолинецького району Хмельницької області тел. 2-64-16

Вих. № 204

Від 11.12.2017 року

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Печенюк Алли Петрівни

Результати дисертаційного дослідження Печенюк Алли Петрівни за темою: «Формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму», а саме: пропозиції щодо створення на території сільської ради громадської організації з метою пропагування та розвитку сільського зеленого туризму; встановлення інформаційних стендів біля відвідуваних історичних об'єктів щодо пропозицій відпочинку у сільських садибах; запровадження з рекламною метою експрес-турів вихідного дня використовуються в роботі Сутковецької сільської ради.

Сільський голова

О.Білик

ДОДАТОК Г

Затверджено на засіданні кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Подільського державного аграрно-технічного університету
(протокол_№_7_від_18_жовтня_2017р.)

Анкета з проблем розвитку сільського туризму (для господарів)

1. Ваше господарство знаходиться в районі (вказіть): _____

2. Область _____

2. Які мотиви спричинили Ваше заняття сільським туризмом (вказіть декілька основних)

- ☐ привабливе розташування господарства
- ☐ незначні вкладення у цей вид діяльності,
- ☐ розширення особистих контактів
- ☐ додатковий дохід
- ☐ наявність інформації щодо перспектив цього виду діяльності
- ☐ можливість реалізації власної продукції

3. Що, на Вашу думку, приваблює туристів до відпочинку в селі:

- ☐ можливість відпочинку від міського життя
- ☐ низькі ціни
- ☐ гостинність
- ☐ екологічно чисте довкілля
- ☐ можливість участі у сільськогосподарських роботах
- ☐ привабливість для дітей

4. Вплив основних властивостей туристичних ресурсів на можливість організації сільського зеленого туризму

- ☐ – Привабливість території; ☐ - Екскурсійна значущість;
- ☐ – Кліматичні умови; ☐ - Пейзажні й екологічні характеристики
- ☐ – Доступність ресурсів; ☐ – Соціально-демографічні характеристики
- ☐ – Ступінь дослідженості; ☐ – Потенційний запас ресурсів
- ☐ – Спосіб використання ресурсів

5. Оцініть стан Вашої оселі:

	Незадово- льно	Задо- вільно	Добре	Дуже добре	Відмінно
1. Стандарт помешкання					
2. Санітарний вузол					
3. Обладнання кімнат					
4. Доїзд до господарства					
5. Комунікація (радіо, телевізор, інтернет)					
6. Інформація про садибу					
7. Організацію харчування					
8. Меню і стан страв					
9. Екологічність продуктів					
10. Відношення ціна/якість для клієнта					
11. Різноманітність відпочинку					

6. Площа землі, яка знаходиться у Вашому користуванні ____ га
в т.ч. у приватній власності ____ га

7. Ви ведете особисте селянське господарство ☐ - так, ☐ - ні

8. Яка площа Вашого будинку? _____ Яка площа садиби? _____

9. Господарство веде:

☐ - особисто; ☐ силами сім'ї; Кількість членів сім'ї _____ ☐ - залучає людей зі сторони.

Кількість залучених працівників _____

10. Доходи від заняття туризмом складають:

Відсоток доходів від заняття туризмом	У загальних доходах сім'ї
До 25	
25-50	
50-75	
Більше 75	

11. Стать : ☐ - чоловіча; ☐ - жіноча

12. Чи задоволені Ви розміром своїх доходів? ☐ - так, ☐ - ні, оскільки змушені економити; ☐ - важко визначитись

13. З якою категорією населення Ви себе позиціонуєте? ☐ - заможні; ☐ - середній клас; ☐ - бідні

14. У структурі Ваших доходів найбільшу питому вагу займає (розташуйте у порядку значимості): ☐ - оплата праці; ☐ - доходи від підприємництва та самозайнятості; ☐ - трансфертні платежі; ☐ - доходи від продажу продукції, вирощеної на присадибній ділянці; ☐ - доходи від здачі в оренду земельного і майнового паю; ☐ - грошові перекази з-за кордону

Щиро дякуємо за заповнення анкети!

ДОДАТОК Д

Затверджено на засіданні кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Подільського державного аграрно-технічного університету
(протокол № 7 від 18 жовтня 2017р.

Анкета

з проблем розвитку сільського туризму (для вивчення попиту)

1. Чи хотіли б Ви відпочивати на селі? так ☐, ні ☐

2. Якщо б так, то скільки днів: ☐ - 1 день; ☐ - до 5 днів; ☐ - до одного тижня; ☐ - до 10 днів;
☐ - до двох тижнів; ☐ - до трьох тижнів

3. Ви вважаєте, що привабити Вас до відпочинку в селі можуть: ☐ особливості місцевості та привабливість ландшафту; ☐ низькі ціни; ☐ гостинність; ☐ можливість відпочинку від міського життя; ☐ чисте повітря та екологічно чисте довкілля; ☐ можливість участі у сільськогосподарських роботах; ☐ привабливість для дітей

	Зовсім не важливо	Не важливе	Важливо	Дуже важливо	Виключно важливо
1. Добрий стандарт помешкання					
2. Наявність окремого туалета					
3. Наявність ванни (душової кабіни)					
4. Добрий під'їзд до господарства					
7. Наявність Інтернету					
9. Реальна інформація про садибу					
10. Екологічно чиста і здорова їжа					
11. Вартість перебування в господарстві					
12. Участь у сільськогосподарських роботах					
13. Участь у сільських імпрезах (фестивалі, вечорниці тощо)					

5. Якою повинна бути вартість однієї доби перебування в сільській садибі:

☐ - 40-50 грн; ☐ - 50-60 грн; ☐ - 60-70 грн; ☐ - 70-80 грн; ☐ - 80-90 грн; ☐ - 90-100 грн; ☐ - 100-150 грн. ☐ - більше 150 грн

7. Чи Ви знаєте, що таке сільський туризм: ☐ - так, ☐ - ні

8. Чи маєте такий досвід відпочинку: ☐ - так, ☐ - ні

9. Ви вважаєте свої доходи: ☐ - високими; ☐ - середніми; ☐ - низькими

Щиро дякуємо за заповнення анкети!

ДОДАТОК Е

Затверджено на засіданні кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Подільського державного аграрно-технічного університету
(протокол № 7 від 18 жовтня 2017р)

Анкета ефективності розвитку сільського зеленого туризму**1. На основі п'ятибальної шкали оцініть розвиток сільського зеленого туризму у Вашій місцевості:**

Показники	Оцінка позиції в балах				
	1	2	3	4	5
Як, на вашу думку, розвиток СЗТ вплинув на:					
активізацію с.г. виробництва					
зростання доходів родини					
збільшення кількості робочих місць в селі					
розвиток виробничої інфраструктури					
розвиток соціальної інфраструктури					
підвищення рівня світогляду родини					
підвищення загального рівня культури села					
покращення екологічної ситуації в селі					
екологізація с.г. виробництва					

2. Розташуйте фактори, які визначають розвиток сільського зеленого туризму, надавши кожному з них відповідну бальну оцінку від 1 до 10 (від найбільш важливого до найменш): ☐ ступінь урбанізації; ☐ інфраструктура; ☐

доходи населення; ☐ відсутність середнього класу; ☐ наявність стратегії розвитку СЗТ; ☐ професійність і досвід господарів; ☐ соціальна реклама; ☐ відгуки споживачів; ☐ орієнтованість споживачів на внутрішній чи зовнішній туристичний ринок;
☐ психологічні мотиви

3. Які фактори, на Вашу думку, стримують розвиток сільського зеленого туризму: ☐ відсутність лідерів у сільських громадах; ☐ відсутність інформації;
☐ відсутність державної підтримки; ☐ нестача коштів для започаткування діяльності

Дякуємо за заповнення анкети!

ДОДАТОК Є

Вартість послуг сертифікаційних органічних іноземних центрів, які працюють в Україні*

Орган сертифікації, країна	Вартість послуг
ABCERT, Німеччина	Мінімальна одноразова плата 195 євро, максимум 440 євро на рік. Ціну вказано без ПДВ
Bio Garantie, Австрія	Основний внесок: 90 євро. Змінні витрати: для пасовищ: 6,60 євро/га; орні поля: 7,81 євро/га, спеціальні культури (виноград, ягоди) 14,30 євро/га. Мінімальна плата контролю (разово) 195, максимум 440 в рік
ICEA, Італія	Фіксована плата від 5- до 180 євро/рік + змінні витрати залежно від площі та виду культур. Змінний внесок 10-200 євро/га. Разом змінні витрати 200 євро, максимум 7000 євро.
Suolo e Salute, Італія	Фіксований збір 80 євро/рік. Ціна встановлюється індивідуально.
LaCon, Німеччина	560 євро/день + адміністративні та транспортні витрати
Bioagricent, Італія	Річний внесок: 190-360 євро/рік + 2-60 євро/га залежно від типу культур
ЕТКО, Туреччина	240 євро/день, вартість залежить від розміру.

*Цюпак М.А. Організація послуг сільського зеленого туризму в аграрних підприємствах. Дисертація на здобуття ступеня к.ек. наук. Спец. 08.00.04. Харків, 2017. с.88

ДОДАТОК Ж

**Нормативні показники рекреаційного навантаження на природні
комплекси України**

Природні комплекси	Нормативи рекреаційного навантаження, осіб/км ²					
	Літній період			Зимовий період		
	Мінімальне значення	Середнє значення	Максимальне значення	Мінімальне значення	Середнє значення	Максимальне значення
Річкові	50	65	80	16	20	24
Низовинні	80	100	120	30	40	50
Горбисті, височинні	100	125	150	40	50	60
Приморські	300	400	500	60	80	100
Озерні	80	115	150	16	45	30
Гірські	110	155	200	60	110	160

*Джерело: Ніколаєв К.Д. Екологізація та розвиток сільського зеленого туризму в Україні : монографія. К. : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С.34. [80]

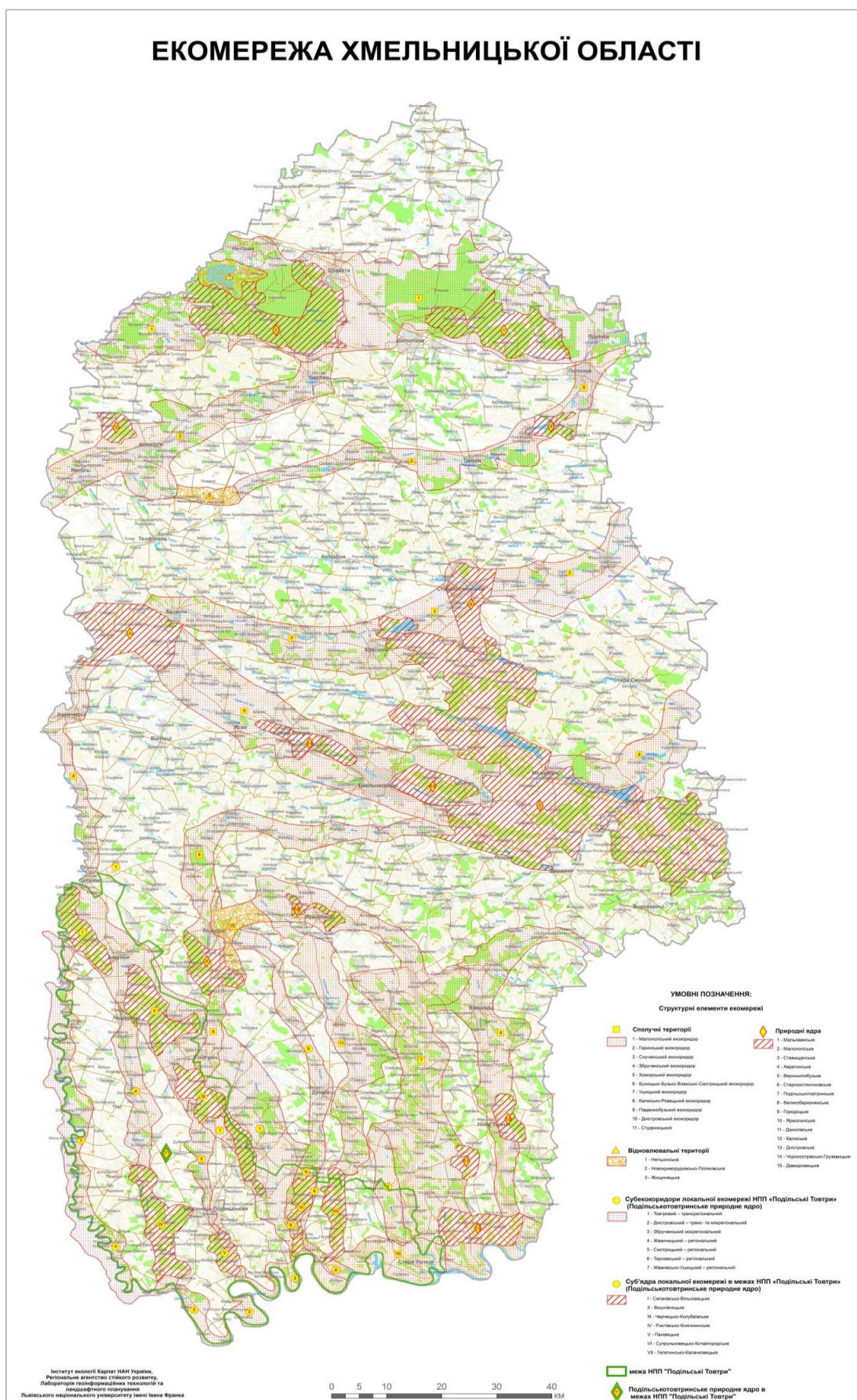
ДОДАТОК Л

Додаток ф. 1-Т (туризм). Основні показники діяльності особистого селянського господарства із сільського зеленого туризму

Показники	Роки				
Загальна інформація					
1. Господар садиби (П.І.Б.)					
2. Вік					
3. Освіта					
4. Члени ОСГ- всього, осіб					
4.1. Зайняті сільським зеленим туризмом					
5. Залучені працівники, осіб					
Матеріально-технічна база					
6. Загальна площа садиби, м ²					
6.1. Житлова площа будинку, м ²					
7. Кількість ліжко-місць – всього					
7.1. В тому числі для туристів					
8. Наявність зручностей у будинку					
8.1. Наявність Інтернету					
9. Перелік послуг, що надаються: - проживання; - харчування; - прання; - екскурсії; - догляд за дітьми; - організація урочистих заходів; - навчання народним промислам; - навчання основам ведення сільського господарства; - прокат спорядження чи транспортних засобів; - сплав по річці; - допомога в заготівлі консервацій; - інше (вказати).					
Обсяги діяльності					
10. Кількість відпочиваючих за рік, осіб					
11. Тривалість перебування туристів, днів					
Фінансово-економічні результати					
12. Повна собівартість 1 дня перебування, грн.					
13. Вартість 1 дня перебування (без харчування), грн					
14. Обсяг наданих послуг - всього, тис.грн.					
15. Чистий прибуток – всього, тис.грн.					

Власна розробка.

ЕКОМЕРЕЖА ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА

1. Публікації в наукових фахових виданнях України

1. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Інформаційно-маркетингове забезпечення аграрних підприємств. Зб. наук. праць ПДАТУ. Випуск 15 / За ред. М.І. Бахмата. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин, 2007. С. 308-311 (0,4 друк. арк. Автору належить розкриття сутності інформаційно-маркетингової діяльності в аграрному секторі та її організаційних складових - 0,2 друк. арк.).

2. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Перспективи застосування ресурсів Інтернет в аграрному підприємстві. Зб. наук. праць ПДАТУ. Випуск 16. Том 2 / За ред. М.І. Бахмата. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин, 2008. С. 191-193 (0,45 друк. арк. Автором розглянуто наукові підходи до організації самореклами в підприємницькій діяльності аграрного сектору за допомогою мережі Інтернет. – 0,23 друк. арк.).

3. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Особливості організації взаємовідносин у сфері сільського зеленого туризму. Збірник наукових праць ПДАТУ. Вип. 19. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко, 2011. С. 290–293 (0,4 друк. арк. Автором розкрито наукові підходи до дослідження сутності сільського зеленого туризму та охарактеризовано ряд понять, що пов'язані з організаційними аспектами взаємовідносин у досліджуваній сфері - 0,2 друк. арк.).

4. Печенюк А.П. Рекреаційний потенціал сільського туризму Хмельниччини. Інноваційна економіка. Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2012. №6. С. 218-220 (0,4 друк. арк.).

5. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Перспективи формування та розвитку кластерних структур в Україні. Зб. наук. праць ПДАТУ. Випуск 20. Том 2. / За ред. М. Бахмата. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк Сервіс», 2012. С. 583–585. (0,45 друк. арк. Автором досліджено сутність кластерних об'єднань як інноваційної форми зв'язків між учасниками, визначено їх переваги порівняно з іншими способами організації економічної діяльності - 0,24 друк. арк.).

6. Печенюк А.П. Екологічний аудит об'єктів сільського зеленого туризму. Інноваційна економіка. Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2017. №1–2 (67). С. 84–87. (0,65 друк. арк.). *Індексується і реферується в базах даних: Index Copernicus, РИНЦ.)* (

7. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Формування регіональної ренти сільського зеленого туризму. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Вип. 23-1. Херсон, 2017. С. 101–104 (0,65 друк. арк. *Автором розкрито наукові підходи та проблеми впровадження регіональної ренти сільського зеленого туризму, запропоновано напрямки її врахування – 0,33 друк. арк.)* *Індексується і реферується в базах даних: Index Copernicus.*

8. Печенюк А.П. Розвиток сільського зеленого туризму в умовах природоохоронних територій: вітчизняний та зарубіжний досвід. Економіка та суспільство. №11, 2017. URL:<http://economyandsociety.in.ua>. (0,7 друк. арк.). *Індексується і реферується в базах даних: Index Copernicus.*

9. Печенюк А.П., Іванишин В.В. Особливості статистичних досліджень сільського зеленого туризму. Економіка та суспільство. №12, 2017. URL: <http://economyandsociety.in.ua>. (0,7 друк. арк. *Автором розкрито сучасний стан та проблеми статистичних досліджень сільського зеленого туризму і запропоновано модель удосконалення організації статистичних спостережень у досліджуваній сфері – 0,35 друк. арк.)* *Індексується і реферується в базах даних: Index Copernicus)*

2. У матеріалах конференцій та інших виданнях

10. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Комп'ютерні технології «точного землеробства» в аграрному бізнесі. Формування і ефективне використання ресурсного потенціалу територій, галузей і підприємств національної економіки: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (29-30 вересня 2011р. Тернопіль: Астон. С. 186–188). (0,15 друк. арк. *Автором визначена доцільність застосування геоінформаційних систем в аграрному бізнесі з метою організації моніторингу земельних угідь – 0,1 друк. арк.)*.

11. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Сучасний кластерний підхід до розвитку бізнесу. Економіко-технологічно-правові засади екологобезпечного виробництва продукції і екологізації територій: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (Ольштин (Польща), 17–18 травня 2012 р. Тернопіль: Крок. С.82-85.). (0,15 друк. арк. *Автором досліджено напрями кластеризації бізнес-процесів економічних систем 0,1 друк. арк.*).

12. Печенюк А.В., Печенюк А.П. Ефективна еколого-економічна політика: досвід Швеції. Міжнародне економічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (5-6 грудня, 2014. Київ: «Київський економічний науковий центр», 2014. Ч. 2. С. 113-115). (0,15 друк. арк. *Автором проаналізований досвід налагодження ефективної екологічної освіти у Швеції – 0,1 друк. арк.*).

13. Печенюк А.П. Сільський зелений туризм як спосіб адаптації людей з особливими потребами. Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Кам'янець-Подільський: «Аксіома», 24-25 квітня 2017). С. 98-100 (0,15 друк. арк.).

14. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Organization of self-financing of territory of rural green tourism. Проблеми управління економіки і підприємств в сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Київ: НУХТ, 26-27 квітня 2017). С. 174-176 (0,15 друк. арк. *Автору належить розробка пропозицій щодо напрямів фінансування сільського зеленого туризму – 0,1 друк. арк.*).

15. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Стратегія розвитку сільського зеленого туризму заповідних територій. Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Кам'янець-Подільський: «Аксіома», 12-13 жовтня 2017). С. 101-104 (0,15 друк. арк. *Автору належить розробка напрямів стратегії сільського зеленого туризму в умовах природоохоронних територій – 0,1 друк. арк.*)

16. Печенюк А.П., Печенюк А.В., Печенюк В.І. Проблеми формування ефективних інструментів екологічної політики в Україні. International Scientific Conference Innovative Potential of Socio-Economic Systems: the Challenges of the Global World, Part II, December 22th, 2017. Lisbon, Portugal. Baltija Publishing. Р. 63–66. (0,25 друк. арк. *Автором визначені завдання екологічної політики, суть яких полягає в побудові екологічно орієнтованої економічної системи, де переважає сфера послуг – 0,8 друк. арк.*).